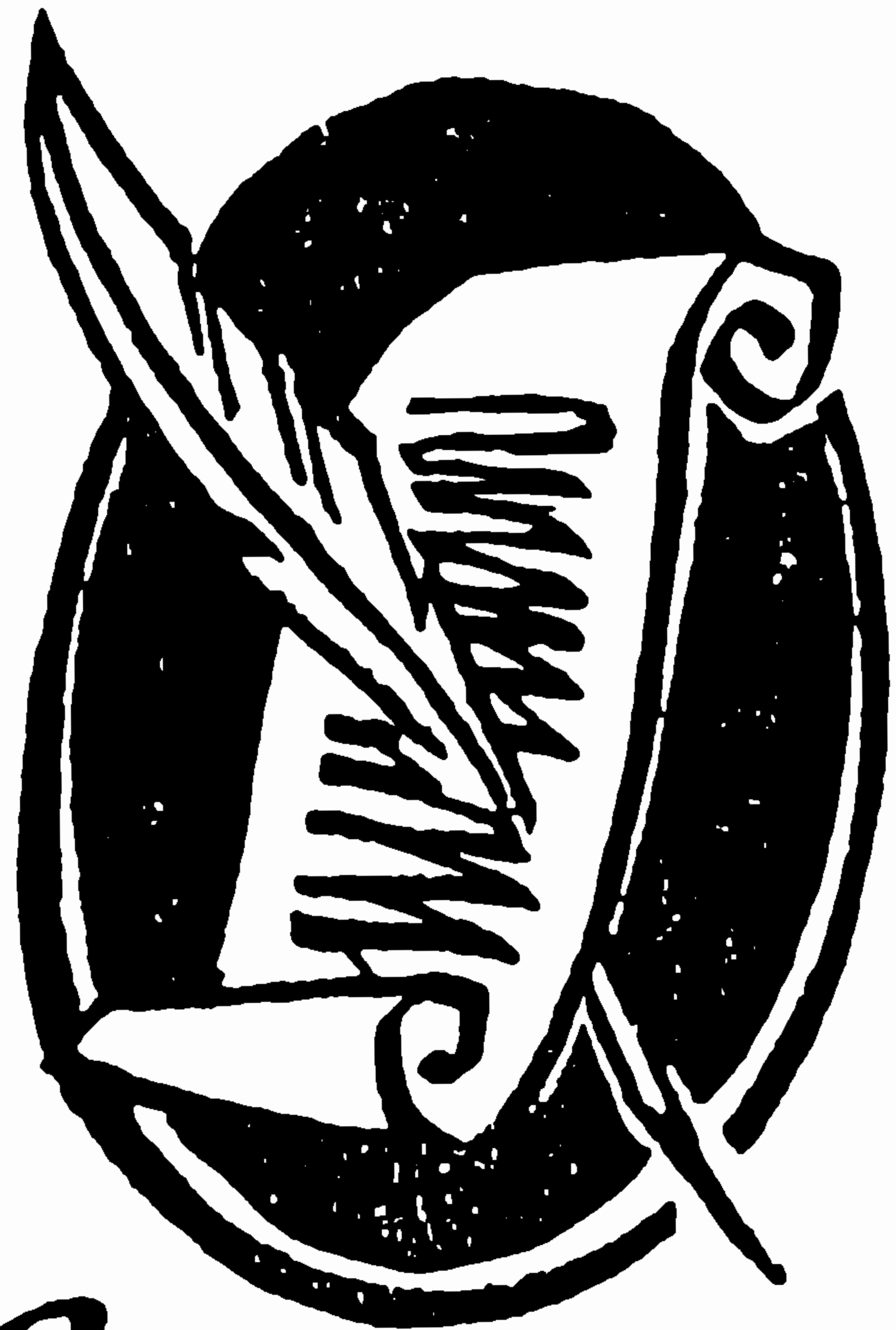

ЛИСТИ ДО ПРИЯТЕЛІВ

*Letters
to Friends*

РІК XII ч. 139-140

Книжка 9-10, 1964

diasporiana.org.ua

ЛІСТИ до
ПРИЯТЕЛІВ
LETTERS TO FRIENDS

1957 — 1958 Мистецькі обкладинки Зенона Голубця 1959 — 1960

.....

З М І С Т :

О. Тарнавський: Максим Рильський — поет-гуманіст	1
Д. Козій: До глибини існування	7
М. Шлемкевич: Щоб землю з небом в одне злучити... (Розмова братів. — Полемічне інтермеццо. — Усучаснення і революція)	12
Т. Олесюк: Кам'янець — Золотий вінець	23
К. Паньківський: Право під німецькою окупацією	29
М. Добрянський: Джонсон, Мао, Хрущов	33
Льмарк, Дарвін і... Трохим Лисенко	41
В. Дорош: Шевченко — Сталін і Пушкін	45
З мистецьких виставок	
Вадим Лесич: Про магію Гуцалюкової палітри	49
Ікона — мальована молитва	51
Пісенний скарб України	53
Юрій Дянич: Літературні нотатки (М. Драй-Хмара: Поезії; Одиссея і інше)	55
Прислане до редакції	59
Некрологи	60
Вісті з Укр. Публ.-наукового Інституту	61
З листів до редакції:	
Т. Олесюк: Спомин	62
Чому?	64

МАКСИМ РИЛЬСЬКИЙ — ПОЕТ-ГУМАНІСТ

Позиція Максима Рильського в українській літературі виїнятова. Хоч він і рахувався членом комуністичної партії, ба навіть офіційною особою на рівні члена уряду, хоч він і написав багато віршів на похвалу партії і деякі вірші присвятив большевицькому диктаторові, то в нього був завжди живий той український дух, який давав право бачити в ньому оборонця української національної культури, що їй служив він як одухотворений жрець і довірений сторож. Іван Кошелівець, у своїй новій книзі про сучасну літературу в Україні називає Рильського „сумлінням українського народу” і стверджує, що устами Рильського — цієї найавторитетнішої і найбільше шанованої в Україні людини — говорила у своїй самообороні вся українська нація. Максим Рильський здобув собі довіря української людини, що пізнала пекло большевицької тиранії, що мусіла ставити чоло послідовному нищенню української культури й українського народу, що — шукаючи можливостей витримати і жити — віднайшла у Рильському свого мужа довіря. Виступи Максима Рильського в обороні української мови, — відважні. Його виступи в обороні української культури, в обороні прав українського народу на власне культурне життя — розумні, подиктовані великим життєвим досвідом, ведені з тактом і передбачливістю, щоб уникати конфліктних ситуацій і не наражувати народу на репресії. Це ті зовнішні ознаки, що дають підставу для такої підвищеної характеристики цього поета-гуманіста.

Цю позицію вибрав Максим Рильський свідомо після років змагань в обставинах страшної дійсності за право бути поетом. А Максим Рильський — це уроджений поет, справжній „вундеркінд”, що на п'ятнадцятому році життя видав збірку поезій „На білих островах”, яку — як каже Микола Зеров у літературному огляді творчості Рильського — „однаково прихильно зустріли у всіх таборах літературних”. Це був 1910 рік — неспокійний час перед світовою війною і перед революцією. Поета Рильського не полонила революційність часу, він радше шукає зв'язку із природою, він шукає глибини у природі і в людині, тужить за вищими і тривалішими вартостями. Вже перші поезії зраджують у ньому вибагливого поета-майстра і розумного поета-мислителя, для якого найбільша вартість — це сама людина, її внутрішнє багатство, її щирі переживання.

Народився Максим Рильський 1895 року у Києві в сім'ї українського поміщика Тадея Рильського — відомого народника-хлопозна, який не лише політично підтримував народництво, але теж особистим меценатом зв'язав свій рід тісно із народом. Мати Максима Рильського — селянка і від неї дістав він свіжку і чисту українську мову, який поет віддав себе вповні. Ще дитиною почав Максим Рильський складати вірші українською мовою. Освіту здобув у

гімназії Науменка, а далі вчився в медичному, згодом у філологічному факультеті Київського університету ім. св. Володимира.

Революційний час перебув Максим Рильський на селі, де працював учителем у сільській школі, віддаючи вільні хвилини поетичній творчості й рибальству. Далеко від бурхливих шляхів революції, на селі, Рильський віднаходив внутрішній спокій, той вимріяний білий острів, на якому міг зроджувати вшукане слово для сповіді глибоких переживань тонкої душі. До Києва повернувся поет із записниками поезій, що їх випустив окремими збірниками: „Під осінніми зорями“, „Синя далечинь“, „Тринадцята весна“ і „Крізь бурю і сніг“. У той час Рильський уже визнаний поет. Микола Зеров називає його сформованим майстром, а його книгу „Крізь бурю і сніг“ найвищим придбанням української поезії за 1925 рік. У той час теж починається нагілка офіційної критики на Максима Рильського. Ця критика закидає Рильському втечу від сучасності, гедоністично-епікурейське сприймання світу, нарешті буржуазний націоналізм. Рильський, що починав писати під впливами символістів — французьких і українських — віднайшов себе в гурті своїх університетських товаришів-поетів Миколи Зерова, Павла Филиповича, Юрія Клена-Буркгарда, Михайла Драй-Хмари і разом з ними створив він в новій українській поезії це неповторне і чудесне, що йому ім'я „п'ятірне гроно неоклясиків“. У тій групі поетів, яким гаслом було: висока майстерність і висока думка, базована на європейській культурі, Рильський здобув передове місце. Зрівноважена філософська думка поета і вибагливість для мистецького вислову дали у висліді поезії, що є зразками поетичного досягнення.

Приїде останній час. Внизу безмовна річка,
широка, величава, супокійна.
На ній човни крилаті, мов далекі мрії,
снуватимуть.
А там, за річкою, поля тремтять,
що губляться в далечині прозорій,
і серед їх безкрайній шлях
і ключ підвід далеких.

І я в своїм саду, серед дерев коханих,
під чистим небом, з заступом в руці,
вмиратиму з прозорою душею . . .
Умру. А тиха річка полишиться,
нестиметься своїм шляхом земля,
і світлі образи, сотворені Великим,
пливтимуть, як човни.

Справедливо Микола Зеров, обговорюючи цей вірш, згадує про Вольтерового Кандіда, який після довгих блукань і життєвих турбот починає обробляти свій сад. Філософія поета Рильського ясна і проста: він дорожить одним на цій землі — людиною, дорожить людським життям і тому мріє про такі обставини, в яких людина найкраще могла б розвивати свої духові вартості. Світ Рильського це:

Солодкий світ. Простор блакитно-білий
і сонце, золотий, небесний квіт.

Благословляє дух ширококрилий
солодкий світ —

Та це не втеча від реальності, не декадентська манірність, це щира мрія щирої поетичної душі, яка любить красу і бажає цієї краси для людей. Рильський бачив ті важкі часи, що йшли над його і його сучасників головами, бачив руйнуючу силу революції і з тим же філософським спокоєм кликав до тих борзописців, які намагались йти в ногу з революційним часом:

Гукай, кричи, роби акторські жести,
а я б хотів у тиші над вудками
своє життя непроданим донести.

Шляхетне бажання шляхетної людини така неவிбаглива мрія поета бути людиною, жити людиною і захоплюватись життям. Але в час, коли революція перемінювала колишню тюрму народів у новітній концептрак, це просте і неவிбагливе бажання українського поета було недосяжною мрією. Критика почала закидувати Рильському „соціальний одрив од темпу революційної дійсности” (О. Дорошкевич). Згодом прийшла відкрита атака режиму. В концептраку немає місця для свобідної думки, людина є лише число, поет мусить писати так, як йому каже тиран. Хто відступить від режимної догми, того судитиме режимний інквізитор. Максим Рильський мав щастя. Його найближчі однодумці з групи неоклясиків свою любов до чистого мистецтва оплатили власним життям. Рильського оминуло автодафе, та за цю ласку він мусів підписати контракт із інквізитором, що віддасть свій талант йому на службу. І він виконав свій контракт, але з честю притаманною його шляхетній душі. Все, що написав Рильський, вказує на його людську й поетичну гідність. Він ніколи не знизився до ролі режимного підбрехача. Рильський намагався в кожному вірші, писаному для заспокоєння вимог інквізитора, знайти і мистецьку і людську достойність: його вірш майстерний, його мова — поетична, його думка — думка людини великої культури і такту, думка людини, яка навіть в ситуації немилосердної тиранії вміла зберегти свою гідність. Рильський умів написати вірш, що був сприйнятливий для інквізитора і разом з тим був поезією:

Ми збирали з сном на землі каптани,
ми дивились довго, як хмаринка тане,
як хмаринка тане, як синіє синь,
як колише вітер струни павутинь.

Ми збирали з сном жолуді дубові
і про день майбутній я казав синкові
і пліли багрові хмари в вишині
і співала осінь весняні пісні.

У чому краса і сила поезії Максима Рильського? Поезія Рильського має три головні елементи: добірна мова, вишукана форма і глибока понадчасова філософська думка. „Рильський витончений і складний поет. — каже Микола Зеров. — Живе він разом із своїм часом, напружено й уважно в околишнє життя вдвигляється. Уміє пізнавати в його глибині струю вічно-людського, близького всім часам і народам.” Мусила бути надлюдська ця любов поета

до мистецтва слова, коли він з такою послідовністю його обороняв. У час наступу на українську культуру Максим Рильський говорив про вище призначення української літератури. У самооборонній статті „Моя апологія альбо самооборона” Рильський відкинув зведення поняття „сучасність” до фабричних димарів і повстання проти капіталу. Недавно (ще за життя Максима Рильського) один з молодших літераторів — Володимир Вільний — у статті про поета-патріарха в київській „Літературній Україні” написав: „Максим Тадейович є одним із тих майстрів, що утвердили в нашій українській радянській поезії клясичний вірш, зокрема сонет, октаву, терцини. Адже ж відомо, що після революції, в двадцятих роках, з'явилися різні лівацькі течії, які відкидали клясичну спадщину, в тому числі й вироблені історією поетичні форми, вбачаючи в ній ознаки „буржуазної культури”. То був похід проти світових мистецьких надбань. У ті роки Максим Тадейович своєю творчістю відстоює право на життя і для сонета, октави, ямба, дзвінкої рими... Дехто, в полоні фальшивих захоплень, відмовився навіть від розділових знаків, почав спотворювати слова. І справжньої мужності треба було поетові, щоб зберегти й утвердити красу слова, чітку ясність його. Сьогодні багато поетів пише сонети. А тоді лиш за те, що вірш мав характерних чотирнадцять рядків, могли звинуватити поета в казна-яких гріхах.”

Написано правдиво. Не лише могли. Рильського арештували разом із іншими поетами неоклясиками, яких єдиною провинною було те, що писали вибагливі формою і глибокі змістом поезії. Максим Рильський не лише обороняв право писати сонети, він обороняв основне право писати по-українському, творити українську поезію, українську літературу. Колись, у початках своєї творчості, ніжний, здавалось, замкнений у своєму спокійному світі поет, став у часи лютування тиранії оборонцем української поезії, її творців, оборонцем прав українського народу на власну культуру. Це той глибокий гуманізм, що його виніс поет від західної літератури, наділив Максима Рильського цією громадською мужністю і він майже виконуючи заповіт Шевченка поставив своє поетичне слово на сторожі свого народу.

Народ відчув у Максимі Рильському свого трибуна. Такою пошаною, і такою любов'ю не втішався у суспільства ні один із поетів, що їм довелося жити в Радянській Україні. Літературні нагороди й ордени, що ними відзначив поета уряд Радянської України, прийшли як наслідок цього загального народного визнання; з діалектичним спритом режим поспішав відзначити поета, щоб цим показати, що поета шанує і режим.

Слідкуючи уважно за рядками віршів Максима Рильського, написаних уже після підписання контракту з режимом, можна завважити, як цей культурний гуманіст постійно намагався зберегти добірну форму і знайти тему, яка мала б ширше, загальнолюдське значення, та в той самий час можна було її виправдати законами приписаної догматики.

Люби свій виноград і заступ свій дзвінкий!
 народи й царства мруть, міняються віки,
 і там, де чабани дримали супокійно,
 зростають городи, киплять криваві війни,
 в смаганні вічному шаліє смертний люд!

Та знай, що тільки тут, де невгамовний труд
землі насиченій родюче лоно ранить,
досягнуть ягоди і радощі постануть.

Рильський знаходив теж зв'язок із мрією життя — поезією у перекладництві. Рильський — це безперечно найкращий перекладач в українській поезії. Мало є перекладів, які дорівнюють оригіналам. Рильський має переклади, що їх критика ставить і вище за оригінали. Для перекладницької роботи у Рильського були два циліри: майстерність форми і гуманістична культура. Рильський збагатив українську культуру творами латинської, французької, німецької, польської, білоруської, російської, сербської й інших літератур. Переклад Рильського Міцкевичевої епопеї „Пан Тадеуш” критики вважають шедевром. Академік Олександр Білецький подас, що Максим Рильський переклав понад 250 тисяч рядків, а все це кращі рядки світової літератури — твори Данте, Шекспіра, Вольтера, Міцкевича, Словацького, Пушкіна.

Максим Рильський теж учений-літературознавець, член Академії Наук із титулом академіка. Його перу належать численні наукові праці з ділянки літературознавства, мовознавства, мистецтва, фольклору й етнографії. Велику увагу присвятив Максим Рильський творчості Шевченка; він є автором спеціалізованої розвідки про поетичні засоби Шевченка, автором популярної біографії Шевченка і багатьох інших наукових та публіцистичних праць. Максим Рильський очолював Інститут Мистецтвознавства, Фольклору та Етнографії Академії Наук і був членом Президії тієї ж Академії; він був головою Українського Комітету Славістів і членом Міжнародного Комітету Славістів. В 1964 році він отримав почесний титул доктора філософії в Краківському Ягйлонському Університеті.

Та найбільше він був люблений і цінений не за цю офіційну, а за інтимну безпосередню працю. Ще до тотального наступу советського режиму на українську літературу і її творців, а навіть у часи терору кожна нова поезія Рильського — як каже Юрій Лаврінко — „була несподіваним джерелом у пустелі, черпнувши з якого, втомлена людина здобувала назад почуття свіжості, надії, тривалості.”

Мова — це магічний інструмент поезії і найбільший скарб народу — це душа народу. Рильський був справжнім жерцем, який ставив на сторожі цього скарбу, мов релігійної реліквії; він постійно шліфував і різбив цей чудесний інструмент і ставав в його обороні.

Максим Рильський прихильно привітав молодих поетів в Україні, він радів ними, підтримував їх. У той час, як офіційні літератори накинулись на нових поетів, Рильський не лише обороняв право писати по-новому, він почав друкувати статті про літературу з того широкого і глибокого аспекту, де творчість не оцінюється вузькими формами соцреалізму; він заявив, що всі ті поети, яких у радянській енциклопедії називають образливо символістами, декадентами, модерністами, імпресіоністами, песнімістами і т. д., як Едгар По, Бодлер, Малларме, Верлен, Рембо, це визначні майстри і що добросовісний критицизм і не позбавлений смаку та здорового глузду читач знайде собі поживу і в страшних, але насичених неабиякою філософською та психологічною смілою новелами і поезіями По, і в глибоких, хоч і позначених недугою душі, роздумах Бодлера.

і в загадкових, а проте прекрасних рядках Маллярме, і в пронизаних тугою співучості Верлена, і в дикому бунтарстві Рембо” (стаття „Вшир і вглиб” — Літературна Україна, 29 вересня 1963).

Іван Кошелівець у згаданій книзі про сучасну літературу в Україні стверджує: „Усе, що Рильський пише, пильно узгоджене з новою програмою партії, яку він часто на підтвердження своїх думок і цитує. І все ж, поклавши набік щойно перечитані книжки, ви відчуваєте, наче відбули розмову з мудрою людиною, яку не пододала партійна догма; вона говорить навіть програмові речі з людською теплотою і щирістю, так що її програмовість зникає та ще й обертається якимсь невловним чином проти тих законів, яких партія вживає на здійснення своєї програми.”

Максим Рильський умів використати своє упривілеюване становище в теперішній Україні. Він ставав в обороні українського національного життя. Він виступив прилюдно проти дискримінаційних запитів російського літератора К. Паустовського на українську мову. Він постійно нагадував землякам, що рідна мова — це найбільший скарб народу і її треба оберігати. Рильський умів виснажити місце для викинутих із советських антологій українських поетів, як Олесь, Куліш. Обраний депутатом до советського псевдо-парляменту, Максим Рильський щиро і правдиво зрозумів свою роль, він став народним вислаником, говорив від народу і часто відчувається, що його устами говорив український народ у своїй обороні проти наступу з Москви.

Максим Рильський „поета максімус”, (як його назвав Микола Зергов), тонкий мрійник про далекі острови і блакитні далі, під ударами немилосердних подій втрачав багато із своїх витончених мрій, все більше і більше перемінюючись на поета-громадянина. Рильський самий був свідомий того, що його поетична зоря не заблестіла повним світлом. В „Осіньніх зорях” він писав:

В моїх словах душі моєї цвіт.
 Моїх бажань чутливість північною
 і рідних душ надзоряний привіт,
 не сявом, а димом фіялковим
 у присмерковій музиці зітхань
 я пропливу незрозумілим словом
 за дальню грань.

Час, коли довелось жити Рильському, не дозволяв бути лише поетом. Поет мусів стати на службу політиці. Максим Рильський, що з такою щирістю і глибоким визнанням на грані розпаду постійно заявляв, що він бажає бути лише поетом, мусів включитись у соцреалізм. Він приніс туди вишукану мову, мистецтво віршової форми, культуру вислову і шляхетність почувань, але не міг принести туди свого поетичного світу, що був такий далекий від дійсності. Максим Рильський розумів свою позицію. Він зрештою ясно про це писав:

Мені не вславитись ділами голосними,
 і може в битві я покину меч і щит,
 та рад я вірити, що знов земля цвістиме
 і новий плід зачне і вродить новий плід.

Це мудре розуміння дійсності і свого становища у цій дійсності. Немає місця для поета в дійсності соцреалізму. Там поет

ДО ГЛИБИН ІСНУВАННЯ

(Про один образ у Федьковича і Тичини)

Дослідник, що вивчає творчість даного поета, як і пильний читач, що намагається охопити всю спадщину письменника, опиняються іноді в досить дивній ситуації. Один заповідливо й уважно збирає матеріяли і ресетрує факти, щоб висвітлити генезу творів і встановити між ними причинні зв'язки, другий перелітає, як бджілка, з твору на твір і нагромаджує золоті окрушки мислі. Але, накінець, один і другий спостерігають — у кращому випадку, — що щось важливе й сутнє в творчості поета залишилося

лише автор дитирамбів на честь можновладців. Але потрібний літературний процес, треба піклуватись літературним садом, щоб він міг зродити нових поетів в майбутньому. І цю свою роль Рильський виконав із честю і свідомо. Піклування над поетичною мовою — це головне діло Максима Рильського. Євген Маланюк стверджує в есеї про Рильського („Книга спостережень”):

„Вклад Рильського в живий процес нашої мови, зокрема поетичної — є настільки важливий і значний, що сучасникові не під силу його хоч загально окреслити й оцінити.”

І далі:

„З розширенням діапазону мови, очевидно, збігається й розширення в Рильського поетикальних засобів і тематики його поезії. В цім розширенні горизонтів нашої поезії, у виході в ширший світ, і — очевидно — в конструктивнім входженні її в систему західно-європейської поезії — велика заслуга Рильського.”

Рильський — це предтеча. Цей уроджений поет великих можливостей, не знайшовши відповідних обставин, взяв свідомо на себе роль підготовки народження великого поета в майбутньому, коли обставини дозволять поетові бути поетом. У вірші „Нашадок” Максим Рильський точно це передбачає:

Може, я записую останні
сторінки у зошиті своїм, —
а десь близько, в білій тиші ранній
хлопчєня із чубчиком льняним,
тільки що навчившись говорити,
підбира, ласкаве і сердите,
перші пари непокірних рим.

і закінчує цей вірш:

Не мого він зошита допише, —
свій почне новим своїм пером.

І тут уся краса щирої поетичної душі поета-гуманіста і поета-патріота. Він хоче, щоб жила поезія, розвивалась, щоб з нею жила і народ. Весь великий життєвий труд Максима Рильського — це намагання продовжити життя української літератури й українського народу. Розвій та зростання нашої літератури і нашого народу йдуть на рахунок теж і праці Максима Рильського. Теж і місце Максима Рильського в пантеоні української поезії вічне.

Остан Тарнавський

поза межами їх досягнень, що вони весь час трималися на периферіях духового життя і не вийшли поза обсяг зовнішніх фактів і взаємин. Тим часом читач не хотів би, може, бути тільки споживачем, а й дослідник прагнув би відчутти й зрозуміти трепет живої душі поета. Яка б'ється в його творах.

Усвідомивши собі це, вони схочуть повернутися назад і зупинитися на одному творі, який дав би їм ключ до внутрішнього світу поета, як і до глибин людського існування.

Спробуємо й ми дістати такий ключ, заглиблюючись в поодинокий твір і тільки в міру потреби відкликаючись до інших творів, коли інтерпретація основного твору натраплятиме на сумніви.

Вибираємо для нашої мети по одному поетичному творові Федьковича і Тичини, а саме: „Пречиста Діво, радуйся, Маріє” і „Скорбна Мати”. Хоча між датами написання одного й другого твору лягло більше як піввіку, проте вони внутрішньо якнайтісніше пов'язані один з одним. У їх центрі образ, який у віках, починаючи від давньоукраїнської „Мандрівки Богородиці по муках”, все наново шукав мистецького виразу в нашій поезії та в живопису. У наших новітніх поетів цей образ промовляє до нас новою мовою і в нових тонах та варіантах. У його емоційній глибині відбилось людське серце, що „біснується й вирус” поміж скорботою і радістю та прагне висловити невисловне й вичерпати невичерпне в людській душі, коли стане до розмови з животрепетним Тепер і тасмним Вічним.

Справжній поет має душу, відверту для німої мови речей, і позичає слово речам, щоб через них висловити власне внутрішнє багатство. Так він будує золотий міст між зовнішнім і внутрішнім світами:

У синє море сонце ясне тоне
І своє світло, ніби кров, червоне
По всій країні дококола сіє.
А там зозульку в гаю десь чувати,
А там дзвіночок став селом кувати,
Там в борі вітер листям шевеліє...

Таку мову радості розсипає перед поетом у дарі світ Божий. Червонає проміння заходячого сонця, і мерехтливе сяйво синього моря, і голос зозулі в тихому гаю, і шум бору, і голос дзвіночка вливають у душу почуття гармонії буття. Чи можемо замкнутися перед чаром речей, що пронизує нам душі та зогріває їх якоюсь особливою м'якою тепліною? У тиху годину споглядання ми не можемо опертися думці, що існує сенсовий зв'язок між зовнішнім і внутрішнім. Коли він уривається під вантажем буднів, ми пововлюємо його нашим внутрішнім зусиллям. Тоді наше існування входить в орбіту буття всіх речей. І кування зозулі, і проміння сонця, і голос дзвіночка, що пливе від сільської церковці, становлять у повнозначні моменти життя поклик, який іде до нас із глибин, поклик невтомного конкретного буття, що вічно шукає себе. Передусім — це поклик до життєствердження. Він несе в тиху вечірню годину благовіст: Пречиста Діво, радуйся, Маріє! — благовіст, яким людина заявляє своє право до радості.

А проте, в той поклик вривується дисонанс із глибини людського серця. Серце поетове опирається владному чарові надве-

чир'я, бо в його уяві постають образи, які збурюють тихомпр'я душі: образ розстріляного вояка, якому товариші зброї копають „яму темну" „на спочинок", образ матері, що сидить під тинном і, сповнена розпачу, тулить до себе дитину, врешті образ хлоп'яти-сироти, якого проганяють від порога і цькують псами. Це образи вистраждані й визрілі і в особистому досвіді поета, і в досвіді всього народу, залечаному в історичних піснях про смерть козака та в спирітських піснях, як також у творчості Федьковичевого духового батька — Шевченка. А втім, ці образи взяті показово з тисячі можливих інших, не менш важких і безнадійних, які відбивають у собі темну сторінку життя. Для Федьковича характеристичне те, що ця темна сторінка владно полонить його душу і, коли перед ним постають картина радості і картина болю, він відвертається від того, що несе радість, і поглинає весь біль. Коли у вечірній тиші гомонить „радуйся!", він заявляє, що не може радіти, бо він „має душу", надто вразливу на людські страждання, які проганяють від нього радість. Пому здається, що він міг би радіти хіба тоді, коли до нього не доходив би вже жаден відгомін людського горя, — тобто в тиші могильній, де ніхто не плаче, де все німіє. Припущення такої можливості для радості являється парадоксальне. Але так тільки можна розуміти поетові слова:

„Да як до гробу зложуть моє тіло,
Де темно, тісно, студено, зотліло,
Де ніч не плаче, де усе німіє, —
Пречиста Діво, радуйся, Маріє!"

Дехто з інтерпретаторів поета добачує в цій поезії іронію, а навіть сарказм у відношенні до культу Богородиці, але для цього немає певних підстав. Іронія і сарказм зумовлені критичною настановою, якої в даному разі не знаходимо. Не критицизмові поет дає вислів, а своїм почуванням болю, якій зростається з любови до людини:

„Бо я не можу /радіти/... Ешак я маю душу,
І чуття мушу, і дивити мушу,
Що тут на світі, ах, тутки ся діє!"

Він не бачить виходу з світової скорботи так, як не бачили його класичні „співці скорботи" Леснарді і Леная.

Щоб розвіяти сумніви, які може викликати наша інтерпретація, звернемося до поезії „Гуляли, гуляли", в якій деякі моменти духової настанови поета виступають виразніше. І тут на початку поезії маємо ласий образ: легіні проносяться, як вихор, у танці, гурток дівчат леліє, як мак. Молодь хоче затягнути поета до танцю, але він відмовляється, бо має перед очима дві свіжі могили в кутку на цвинтарі: в одній поховали новобранця, а в другій — дівчину з чорними очима. Болоче видиво так затажило йому на серці, що він зрікається втіхи, яку дає танок:

„Ви гуляйте, а я більше гуляти не буду!"

Зрікаючись цієї втіхи, він відмовляє собі ніби права до радості, а навіть права співрадіти з іншими, яким він не відмовляє того права, навпаки, потурас молодечому буянню: „Ви — гуляйте!"

Колі так, то ми можемо зробити певні висновки і щодо духової настанови, яка проявляється в поезії „Пречиста Діво". Ми

можемо з більшою певністю твердити, що поет не іронізує з тих, хто бере участь у благовісті, а навіть не відмовляє їм права до радості. Він сповідається тільки з власного болю, що надає життю особливої поваги, перед якою невинна радість виглядає як радість тих, що духово ще не прозріли.

Безперечно, в ту пору, коли поет розвивав такі думки, його душа була відверта не тільки для темної, але й для ясної сторінки життя. Яка радість бринить у його „Окрушках"! Але біль заворожував його. Він привів його згодом до прометеївського конфлікту з Богом („мене не за гріх, я 'го за біль судити"), він водив його шляхами песимістичної філософії Шопенгауера, він завів у нетрі астрології.

Як же могло статися, що інтерпретатори, які розуміли людський біль поета, не добачили того болю в образі його Пречистої Діви, скорботної матері, яка увібрала в себе весь біль людський? Це сталося і з вини поета (якщо тут можна говорити про вину!), який залишив той образ у тіні, так що могло навіть здаватися, ніби він свій біль протиставить нечулості небес на страждання людини.

Саме в цьому важливому моменті образ Скорбної Матері у Тичини виразно відтінюється своєю повнозначністю. У ньому зливаються і риси свангельської матері Розп'ятого на хресті, і риси Української Матері, серце якої опромінив біль „блискучими ножами", і риси сторозп'ятої Матері-України апокаліптичних днів і років. У цілому — це велична симфонія мук, у яких розкривається незмірна глибіння людського серця.

Але — і тут масмо яскраву протилежність до Федьковича — в цій симфонії мук Скорбної Матері немає мови про зречення радості. Немає мови про таке зречення, незважаючи на те, що її Сина вдруге розп'яли в Україні, яку Він полюбив „до смерті", що поле, яким вона проходить, „в могилах мріє", що на ньому, на полі бою, зросли із крові квіти звіробою, а в житах чорніє ще не похований труп. Проте, в якомусь непереможному і незбагненному передчутті радості все вітає її словами: „Ой, радуйся!": і колобочки, і вітер, і квіти звіробою, і учні Сина, які її зустрічають. Здається, вона не має чим їх потішити, і на радісне вітання: „Христос воскрес, Маріє!" кидає запит, повний муки:

„Христос воскрес? — не чула,
Не відаю, не знаю".

Вона не втримується перед висловом розпачу і безнадійности:

„Не будь ніколи раю
У цім кривавім краю."

Але за почуттям розпачу таки заховалася якась тінь надії:

„І цій країні вмерти?
Де він родився вдруге,
Яку любив до смерти?"

З невдоволеною вірою вона спрямовує учнів Сина в Україну, де в кожній хаті покажуть їм „хоч тинь Його розп'яту".

Коли ж вона, підкошена непереможним болем, падає на обніжок, „Христом розп'явши руки", над нею колосочки все таки шепчуть: „Ой, радуйся!" Бо вона — душа душ усіх тих, що виходять їй назустріч. Вона виношує в серці їх біль і за те має їх любов.

Коли колосочки просять її „Побудь, побудь із нами“, вона зупиняється, заплакана, співаючи їх біль, затривожена тим, що „людське серце докраю обідніло“.

Федькович, як ми бачили, не міг із великого болу вторувати вітанням: Радуйся! У Тичининій поезії величне „радуйся“ добувається саме з глибини болу, який межує з розпачем. Але з розпачем змагається неборне почуття радості, що б'є з джерел любови і з якоїсь на перший погляд незрозумілої віри в життя. Ми стоїмо тут перед містерією, де смуток і біль, осяяні любов'ю, випромінюють переможну радість.

Насувається питання: чи джерело тої радості заховане в самому людському серці, чи може, сягає до трансцендентних глибин існування? Ми ставимо це питання, бо до цього спонукує нас сам поет. В останній строфі поезії, де біль матері доведений до кульмінації, де вона падає на обніжок, хрестом розп'явши руки, ми бачимо, що колоски не перестають шептати — голосом землі: „Ой, радуйся“, а тим часом

„днголи на небі
Не чули і не знали“ —

небеса мовчали. В цих словах поета вчувається іронія, яка вдирається прикритим дисонансом у візію, повну урочистої поваги. У зміненому тоні іронії пробивається бажання поета розбити певні наші уявлення про трансцендентні зв'язки людського існування. Виразніше спредизована думка поета в іншому вірші („У собор“ у книзі „Соняшні кларнети“ з 1917 р., де була поміщена й „Скорбна Мати“):

„Тут говорять з Богом...
Жду я, ждуть всі люди, —
І нема Його.“

Поет відкидає концепції трансценденції, витворені впродовж віків:

„Не Зевс, не Пан, не Голуб-Дух,
а соняшні кларнети“.

Концепція „соняшних кларнетів“, як своєрідної космічної симфонії, мала б замістити названі релігійні концепції. Космічна симфонія в концепції Тичини не однозначна з космічною гармонією. Як-не-як „Скорбна Мати“ вносить у неї разуючий дисонанс. Проте поет називає її соняшною, а тим самим надає їй оптимістичного звучання.

Чим виправдати таке звучання? Поет спирається на віру в життя і людину, дарма що — як він висловлюється — „людське серце докраю обідніло“. Виразніше, ніж у поезії „Скорбна Мати“, він сформулював своє заперечення трансценденції у другій книзі поезій „Плуг“ (з р. 1919), де висловлюється в душі позитивістичної релігії Конта (Comte): „Людині гімн, Людині, а не богу“. (Людині з великої букви, богу — з малої). Але поезія „Скорбна Мати“ веде нас далі, ніж поет собі усвідомлював, бо вона показує глибину людського серця, яка й робить можливим і життєствердження, і волю до життя, показує ті обрії існування, досягнувши яких, людське серце розкривається для трансценденції в почутті своєї неповноти, — для трансценденції, баченої, щоправда, з перспективи, де глибини людського існування і глибини трансценденції входять одна в одну і проникають себе взаємно.

ЩОБ ЗЕМЛЮ З НЕБОМ В ОДНЕ ЗЛУЧИТИ...

(3 колядки)

РОЗМОВА БРАТІВ

„Дай нам, Господи Боже, Русі з Руссю прийти до порозуміння, щоб уже більше не йшли ми до упадку і винищення народу нашого”.

Із проповіді Мелетія Смотрицького (17 ст.)

Учений-інтелектуаліст із Східної України в розмові з автором цих рядків висловлює неспокій. Невже ідея київсько-галицького католицького патріархату — це посягання по душі православного населення еміграційної діаспори, а пізніше й України? Що означає цей титул? Чи новий наступ? Наш співрозмовник зазначає, що сам він релігійно байдужий. Однак, його журили б наслідки нового наступу католицизму на Україну. Могла б бути нова релігійна війна, а для нього, нерелігійного, більш ніж для інших — це було б незрозумілим анахронізмом. Наш співрозмовник — людина духовно оформлена в 20-х роках Радянської України, задивлена в яскраве, передчасно вбите Москвою духове життя того часу. Його релігійна байдужість — ояч тих років. Його тривога — щира, вільна від усякої віровизнаєвої тенденційності. Він — не один. Його можна вважати репрезентантом думок цілого покоління. Все це змушує до застанови і роздуму; змушує до того, що в заголовку названо розмовою братів.

До проблеми патріархату, що зрушила суспільство, можна підходити з суто церковного погляду. Тоді патріархат означає ієрархічне завершення церковної організації. Для вірних — це справа першої ваги, для релігійно байдужих — вона другорядна. Інший підхід — політичний. Він часто виступає на перший план, а можливі політичні наслідки насторожують і тривожать, як нашого співрозмовника, інтелектуаліста із Східної України. Тож спокійно передумаємо ці справи.

Припустім, що старання українського католицького єпископату, підтримане майже всім українським суспільством у діаспорі, мало успіх. Свідомо, покищо, залишм на боці групи в ЗДА, які зривають єдність цього фронту. Отже припускаємо, що постав український католицький патріархат, і то — хай буде — з титулом „київсько-галицького патріархату”. Оборонці цієї назви послаються на історичну традицію. В переговорах і договорах із Римом була мова про київську митрополію, київський патріархат. Нав'язувати до традиції — це збільшувати можливості успіху. Крім історичного, як побачимо, цей титул може мати також виправдання новою дійсністю. Зрештою, важлива не назва, але сам патріархат.

Що означало б створення українського католицького патріархату? Це було б визнання Римом, отже і п'ятсот мільйонами католиків у світі — окремішності, самотності українського католицизму в рамках конституції католицької Церкви. Це було б признання його рівнояржності з — скажімо — польським, чеським і іншими католицизмами. Це була б часткова перемога ідеї української самостійності в церковно-організаційній діяльнці.

Коли дивитися реалістично, то при теперішньому стані український патріарх не міг би діяти в Україні. Але він був би важливим

чинником об'єднання, організаційного й духового упорядкування української католицької Церкви поза межами України. Створення патріархату мало б також психологічний вплив на українців-католиків в Україні і на засланнях. Це піднесло б їх на духові, дало б сил перетривати гонення воюючого комуністичного безбожництва.

Визнання самотності українського католицизму в родині католицьких Церков, організаційне й духове усучільнення українського католицизму в діяспорі і корисний психологічний вплив на українських католиків мовчазної Церкви в большевицькій неволі — це були б досягнення, що їх повинні б привітати всі українці в діяспорі. Це ж був би і з церковно-організаційного і з національного погляду важливий здобуток. Так само всі українці, без різниці віровизнань, з радістю прийняли добрі новини з 5-го Собору Української Православної Церкви в ЗДА, який скріпив цю нашу Церкву і підвищив її престиж в родині інших православних Церков.

Та далі тримаймося нашої методики, далі робім припущення для майбутнього. Мислення має завдання попереджувати дійсність, уявляючи і передумуючи різні можливості, і цим пригтовляючи й облегшуючи рішення. Припустім далі, що в Україні настає релігійна свобода. Московське, накинуте комунізмом православ'я не вкоринилося аж так, щоб населення Галичини, частини Буковини та Карпатської України забуло про свою договікову приналежність до української католицької Церкви. І спостереження чужих і українських мандрівників, і листи звітлія — свідчать про щось інше. Переслідування, як завжди, заломлюють слабших і то тільки поверховно, але зміцнюють внутрішній спротив вірних. Двохсотлітня московська неволя не вбила українського національного почування і національної свідомости. Не вбила і релігійної свідомости в її українській — православної і католицької — самотності.

В релігійно вільній Україні, український католицький патріархат перейняв би опіку над українськими католиками, тепер розсіяними по всій Україні, не тільки у Львові, але і в Києві. Він промінював би на тих, що по неволі опинилися в Сибірі, в Казахстані. І це вже виправдувало б широкий титул не тільки галицького, але київсько-галицького патріархату.

Тепер переведемо зір на українську православну Церкву, сьогодні так само в діяспорі, а завтра — згідно з нашим припущенням — у вільній Україні. Цілі української православної Церкви зовсім рівнобіжні до цілей української католицької Церкви. Зусилля скеровані на те, щоб організаційно упорядкувавшись і об'єднавшись, добитися визнання у спільноті інших православних Церков. Знаємо, скільки ще перешкод треба перебороти, щоб дійти до цього. Але як український католицький патріархат, чи здійсниться він тепер, чи колись, — повинен стати владною ідеєю в катівському розумінні, себто завданням будучини для українців католиків, так само український православний патріархат мусить стати ідеєю українців православних, ідеєю повної рівнорядности українського, незалежного православ'я, визнаного іншими Церквами.

Це боротьба за українське самовизначення в церковно-організаційній, а далі в суто релігійній сфері. На цю мету повинна бути звернена політика обох Церков. Вони повинні і можуть підтримувати себе взаємно в цих зусиллях. Створення українського като-

лицького патріархату спонукало б православні Церкви визнати незалежність української православної Церкви. І навпаки, коли б сьогодні, у спільноті православних Церков знайшлася визнана тією спільнотою, українська православна Церква з патріархом на чолі, це спришпило б створення українського католицького патріархату. Ми мали б подібне явище, яке спостерігасмо в інших ділянках духової культури. Енциклопедія Українознавства дала побуд до Української Радянської Енциклопедії. Видання в ЗДА великої праці про Св. Софію, підказало подібне видання в Україні. Підготовка до відкриття пам'ятника Шевченкові у Вашингтоні спонукала до поспішної будови пам'ятника Шевченкові в Москві... Зате, взаємне недовір'я наших Церков і їх боротьба за давнім зразком 17-го століття: „Русь нищить Русь” — це мрія ворогів, здійсненню якої занадто часто помагасмо ми самі.

Знову подумаймо справу до кінця. Повертаймось до попереднього припущення, що в Україні настає свобода. Тоді український православний патріархат переймає релігійну опіку над православними українцями, яких тепер уже по обох боках Збруча багато, не тільки в Києві, але й у Львові. Тож і православний патріарх був би не тільки патріархом Східної України, але мав би право до титулу київського і галицького патріарха.

Два патріархати — символи незалежності обох Церков: української католицької, раз на завжди звільненої від посягань польського католицизму, православної — у спільноті православних Церков, незалежної від московського православ'я.

Тоді вже внутрішньою українською проблемою було б установити між нашими Церквами християнське співжиття, яке після релігійних війн настало в культурних країнах світу. Приклад дають держави із різними віровизнаннями, як ЗДА, Англія, Німеччина. Взаємини Церков у цих державах — це не прозелітизм, навертання, але пошана одних одними, і що-найбільше шляхетне суперництво в поглиблюванні релігійного світогляду і християнської, не тільки проповідуваної, але практикованої моралі. І тоді також тільки українською справою було б устійнювати відношення до екуменічних, всерхристиянських рухів.

Трудно розуміти чому православні чи католицькі українці мали б тривожитися перспективами такої будуччини. Особливо дивно було б, коли б непокоїлися православні. Адже Польщі й її ненависного, насильного католицизму — немає тут, у вільному світі, і — сподівасмось — не буде вже в Україні. Зрештою, навіть у цьому неправдоподібному випадку, себто у випадку повороту західних окраїн України під владу Польщі, першим старанням польського окупанта було б знищити саме український католицький патріархат. Скоріше могли б непокоїтись українські католики, яких в Україні далеко менше. Тож коли б справді православні тривожилися католицьким патріархатом, то це означало б, що це не затерті сліди колишніх, сьогодні неактуальних ресантиментів, або це означало б хворобливе почуття меншецінності. Психоаналіза повчас, що такі душевні комплекси лікуються виведенням їх і їхніх причин із нетрів підсвідомого на ясне світло свідомості. Це — завдання розмови братів між собою; це завдання релігійної і політичної української мислі, спокійної, далекої від усякої демагогії.

В 2-й половині 20-го століття, коли Ватиканський Собор ра-

дять над визнанням свободи віри чи безвір'я, — воєвничий католицизм, скерований проти православних, по сучасній римській термінології: не схизматиків, але братів, — такий католицизм польського типу — це особливо гідкий анахронізм серед українських католиків. Але так само прикрим запахом заносить від православного фанатизму, який іноді проривається серед нашого суспільства. Все це примари минулого, що живими мертвецами блукають поміж нас. Дивовижне враження роблять інтелектуалісти й політики, які залюбки наголошують своє вільнодумне безвір'я і релігію вважають допотопним пережитком, але одночасно готові зводити завзяті бої в обороні свого — православного чи католицького — ніби загроженого одне одним віровизнання. Їхнє безвір'я — це не сучасне болоче шукання правди, ще не знайденої, але бажаної правди. Їхнє безвір'я — це залишки природничого натуралізму, свіжого і принадного в 19-му столітті, але такого вилинялого і беззубого сьогодні, покинутого критичною, науковою мислю. А їх віровизнаневий фанатизм — це спадщина 17-го століття, безкритично зберігана досі. Ці особи — це духові мішпанці 17-го і 19-го століть, смішні появи в 2-ій половині 20-го століття.

Перед нашими репрезентаційними Церквами стоїть аналогічне завдання: здобути в світі признання їх незалежності, і встановити достойне, християнське співжиття. Нинішня акція за український католицький патріархат є одним із фронтів боротьби за виконання цього завдання. Хто перешкоджає Церквам у боротьбі за незалежність — чинить зло, і з церковного, і з національного погляду.

На боєвих фронтах першої світової війни стояли одні проти одних українці в російських і українці в австрійських уніформах. Але коли імперії окупантів валилися і не стало за плечима, їхніх капралів і фельдфебелів із наганами, брати пізнали братів. Почалося відоме „братання” на фронтах 1917-го року. — Сьогодні за нами нема російського православного фельдфебеля і немає польського католицького капрала. Невже самі далі стрілятимемо одні в одних, бездумно виконуючи не за страх, але за совість — бажання ворогів?

ПОЛЕМІЧНЕ ІНТЕРМЕЦЦО

Боротьбу за духову самобутність і організаційне завершення українських Церков уважасмо особливо важливим відтинком фронту боротьби за українську культурну і державну незалежність. Тому в попередньому числі „Л. до Пр.” ми висловлювали здивування поведінкою українських католицьких єпископів у ЗДА. Вони заявою, двічі друкованою в пресі, робили перепони збиранню підписів під зверненням до Риму в справі створення укр. кат. патріархату. Не менше вражало нас становище в цій справі союзової преси, яка менш одверто („Свобода”), до виразніше („Народна Воля”) були по стороні митр. Сенішина і його засудження акції підписів. Огляд цих „не-господніх див” доведено в попередньому числі журналу до 5 жовтня. Тепер продовжуємо цей огляд подій, які будучі дослідники запишуть на темних сторінках історії українського суспільства в ЗДА.

У 198 числі „Свободи” з 22 жовтня поміщено офіційне пові-

домлення Єпископського Ординаріату в Чикаго. Єпископ Ярослав Габро уневажнює попередні заяви, підписані ним, разом із митр. Се-нишиним і єп. Шмондюком, і доручає приспішити збирання підписів під звернення до Папи Павла VI у справі укр. кат. патріархату. Єп. Габро пізнав помилку і мав мужність відректися її і виправити. „Українське Життя”, тижневик, що виходить у Чикаго, з радістю відмітив достойний виступ єпископа.

У 217 числі „Свободи” з 20 листопада знаходимо інтерв'ю Стемфордського єпископа, Йосифа Шмондюка, з кореспондентом УККА, п. В. Душником. Розмова кружляє довкола справи патріархату. Зміст розмови: Патріархат в ідеї — це „добра річ”. Але є багато перешкод. Єпископ наводить такі: спротив з боку московського патріархату та комуністичного режиму Росії (такі перешкоди зустрічаються в політиці й культурі, але вони не спиняють боротьби і вони хіба не можуть бути останнім аргументом Риму!). Далі єпископ називає „певні претенсії відносно Української Церкви” Царгородського патріархату (претенсії до укр. кат. Церкви?!). Іншою перешкодою є українське розпорошення по різних державах. Зрештою, на думку єпископа, сама акція — нетактовна, бо вона висуває „домогання” (у зверненні до Папи вжито вислову „покірно просимо”), і до того ще та акція не ведеться під протекторатом єпископів (Конференція Укр. Кат. Єпископату подала до відома, що такого протекторату не потрібно!). Інтерв'ю залишає сумне враження невизначеності, браку цивільної відваги ясно висловити свій погляд. Зате дасться відчутти нехіль до конкретної акції, яку веде комітет громадян, названих у попередньому числі „Л. до Пр.”, ст. 56.

Третій ієрарх укр. кат. Церкви в ЗДА, митр. Сенишин — проводить мобілізацію сил для підривних дій проти спільного фронту укр. кат. Єпископату. Він робить „чистку”. Ватиканський Собор доручає вірним роздум і рішення за власною совістю. Філадельфійський митрополит вимагає тільки сліпого послуху, і то навіть у світських прибудівках.

Що означають усі ці ходи? Суспільство, також преса поволі знаходять відповідь. Це наша рідна отаманщина, цим разом уже навіть на верхах укр. кат. Церкви в ЗДА. На це натякає „Вільне Слово”, ч. 46 з 14 листопада. Мотив отаманщини: — амбіція. Знаємо різні роди амбіції: політичні, військові. У нашому випадку масмо доволі непристойний рід: — гордовиту амбіцію на проповідальницькі покори.

Ще треба зупинитися над тим, як реагує на ці явища „велика” преса. Ми були цікаві, чи вона поінформує своїх читачів про постанову Конференції Укр. Кат. Єпископату, яка схвалює акцію підписів. Ми передрукували цю постанову в цілості („Л. до Пр.”, 7-8/1964, ст. 56-57). Отже, у 197 числі „Свободи” подаємо ту постанову, але цензурованою. Пропущено частину, де зазначено, що кожна особа має право звертатися до Папи без нічийого дозволу. „Народна Воля” взагалі не інформувала про ту, засоромлююче прикру для її редакції, постанову.*

* У 45 числі „Народної Воли”, у довгій редакційній статті під назвою „Неправда — це не публіцистика”, зроблено закид нашому журналові. Мов-

Хтось може завважити, що митр. Сенишин, і його союзники висловлюють думку меншості, яку треба шанувати, а не відкидати як отаманщину. На це відповідаємо: занадто часто ми самі опиняємося в меншості, і тому ми далекі від того, щоб легковажити її думку. Та біда в тому, що меншість під проводом митр. Сенишина ніякої думки не має, принаймні не виявила її в своїй пресі. Так само не виявила її співзвучна союзова преса. Бачимо тільки спроби підривати справу одноголосно схвалену „парляментом” — Конференцією Укр. Кат. Єпископату і підняту на міжнародному терені Ватиканського Собору. Суспільство було б раде, коли б лицарі цих підричних спроб нарешті відкрили налічники. Поки цього немає, мусимо самі шукати мотивів їхніх дій.

Слушно заявив єп. Шмондюк, що проти укр. кат. патріархату, як розуміє його українське суспільство, — є Москва. У нас прийнявся дешевий спосіб поборювати немилі особи і немилі групи поширюванням підозр, неначе серед них діє, чи на них має вплив ворожа агентура. Це метода осіб, кіл і газет, що нацьковують „вулицю”, яка діє за законами психології юрби. Небезпечна метода

ляв, він фальшиво інформує про становище „Нар. Волі”. Редактор „Нар. Волі”, замість сердитися, повинен був докладніше переглянути свою газету. Він запевняє, що в числі з 1 жовтня була єдина замітка на церковні теми, а саме огляд пресових православних органів. А насправді, в цьому числі, в редакційній статті (ст. 2, шпальти: 1-2) є цілі цитати з промови митр. Сенишина про одиниці з притасмними завданнями”, що підсуваються до Церкви і баламутять громадян. Редакція в своїх коментарях у цій же статті додає, що ця акція таких одиниць зосереджувалася головню „на світсько-громадському ґрунті”. Але „від деякого часу ця підривна акція поширилася і на релігійний ґрунт наших Церков.” Видно пересердя небезпечне для пам’яті, і редактор „Нар. Волі” забув про цю статтю. А саме на неї ми посилалися, називаючи число з 1 жовтня.

Над статтею п. Холмецького, нового співробітника газети, ми взагалі не спіялися. Досвідчений редактор „Нар. Волі” хіба розуміє, що погляди газети висловлені в редакційних статтях, а не в дописах співробітників. Напр. редакція республіканського щоденника „Гералд Трібюн”, перед виборами 1960 року, заявила, що підтримує кандидатуру Ніксона, а відомі співробітники (Ліпмен, Елсон) у своїх статтях були за кандидатурою Кеннеді. Цього року редакція цієї газети зазначила, що її кандидатом є Джонсон, але знову відомий коментатор Ловренс, у цій же газеті, обороняв Голдвотера. Становища „Нар. Волі” ми шукали в її редакційних статтях, а не в статті принагідного співробітника. Тож замість наводити довгі цитати з статті п. Холмецького, редактор „Нар. Волі” зробив би краще, коли б зачитував редакційний коментар з числа 36, за 17/10, і редакційну статтю з ч. 38 з 1/10, залишаючи читачам розсудити, чия правда. А втім, розуміємо довгі викрути редактора колись справді поступового тижневика, який тепер, під його керівництвом, став спільником назадишніх груп...

Ще мусимо звернути увагу на одне: за редакцію „Листів до Приятелів”, як зазначено в кожному числі, відповідаю виключно — я. Новина, неначе журнал „редагує. ідеологічний провід політичної партії Союз Українських Національних Демократів (СУНД)” — це чиста вигадка „правдолюбного” редактора „Нар. Волі”.

пастушка, що кликав людей на рятунок від уявних вовків. Люди привикають до таких закликів і стають глухі тоді, коли справді вовки приближаються до оселі. Ми звертаємося до людей, що думають, тому не будемо користуватись таким способом. У протипатріархальних кодах в ЗДА не підозріваємо агентурного, комуністичного впливу.

Є ще інші чинники, яким широко поставлена справа патріархату немила. Традиційна польська церковна політика правдоподібно також противиться концепції київсько-галицького патріархату, бо ця концепція вже несе з собою визнання Римом приналежності Галичини до Києва, а не до Варшави.

Ще треба згадати американські католицькі чинники. Добру славу американському католицизму здобули кардинали Бостону, Чикаго і Ст.-Люїс, які на Ватиканському Соборі очолювали боротьбу за поступові резолюції. Але історія укр. кат. Церкви знає й інші тенденції інших американсько-католицьких достойників, які з гордою дивляться на Східні Церкви і раді б утопити укр.-кат. Церкву в своєму казані. Ці групи в ЗДА легко можуть знайти спільну мову з польською церковною політикою. Шкода, що в своєму інтерв'ю сп. Шмондюк не звернув увагу на ці перешкоди і на цей натиск.

Але основний мотив отаманщини таки наш, рідний. Це амбіція окремих осіб і цілих груп. У нашому випадку амбіції церковного достойника пов'язані з амбіціями світських груп, які посягають по політичний провід нації. В 50-х роках УККА, політична експозитура асеккураційних союзів, посягав на репрезентацію всієї української еміграції, і на цьому тлі поставали непорозуміння між ним і Держ. Центром УНР. — Сьогодні в ідеї американсько-українського патріархату, яка визирає з-поза ходів осіб і груп, заспокоювалися б амбіції і місцевих церковних і союзних кіл. Як завжди, отаманщина і в цьому випадку стягає боротьбу за всенациональні справи до рівня боротьби за волюсть, за повіт, провінцію, у нашому випадку: — за пашківську республіку філадельфійсько-союзної нації...

Перешкод для патріархату цієї „республіки” значно менше. Проти такої концепції американсько-українського патріархату не мала б причин протестувати Москва. Така концепція стравна для польської церковної політики, і така ізольована, американсько-українська Церква значно легший предмет для асиміляції. Справді, перешкод, яких боїться сп. Шмондюк, тут мало. Що на цьому постраждала б загальна українська справа — це в отаманських міркуваннях не відіграє великої ролі...

Щоб не було непорозуміння, ще раз повторимо: не думаємо, щоб у ході проти українського католицького патріархату безпосередньо вступала ворожа агентура московська, польська чи американсько-асиміляторська. Зрештою, ім цього не треба. Непогамованими амбіціями українські церковні і світські групи в ЗДА виконують жану ім роботу без їхнього зусилля.

УСУЧАСНЕННЯ І РЕВОЛЮЦІЯ

Ватиканський Собор і деякі його вирішення називають революційними. В цьому визначенні є частина правди і частина недокладності.

Коли порівнювати постанови Собору, вже схвалені ним т. зв. схеми, — із поглядами, настановами і діями, які обов'язували досі, то справді ці ухвали — революційні. Вони приносять щось радикально нове. Досить пригадати „демократизацію“ Церкви, яка виявилася у визнанні колегіяльного авторитету собору Єпископів під проводом Папи. Не менш революційне, в порівнянні з дотеперішнім, відношення до інших християнських віровизнань. Це вже не „єреси“ і не „схизми“, але... Церкви. Треба не воювати з ними, але вступати в молитовну спільноту. Присутність спостерігачів від цих недавніх „єретиків“ і „схизматиків“ на Соборі, тепле і приязне відношення до них — це те, що перед десятиліттям було неможливе.

Але назва революційності тільки частково виправдана, а саме тоді, коли дивитися в минуле, зовсім недавнє минуле католицької Церкви. Ухвалені схеми Собору виявляються менше революційними, коли відкритими очима дивитися на життя, на дійсність докрити нас. Тоді для постанов Собору відповідніше визначення, що його дав Папа Іван 23-й. Він поставив Соборові завдання провести aggiornamento, усучаснити Церкву. Це означає не революційний переворот із думкою звернутою в будучину, але передусім зрівняння Церкви, її організації, обрядів і вчення з потребами і вимогами нинішнього дня.

Наради Собору перервано до нової, будучої сесії. Важливі проблеми залишилися невирішеними. Між ними дві, що їх називають найбільш „експлозивними“. Довга, може навіть дворічна перерва між сесіями Собору має метою дати досить часу, щоб передумати ці справи і приготувати в умах вірних їх вирішення.

Одна проблема — це контроль народин. Ця проблема в ході дискусій поширилася на проблему статевих взаємин, на проблему ероса взагалі. На вченні католицької Церкви позначився вплив писань св. Августина з їх ворожим ставленням до цієї інтимної сфери. Її толеровано тільки як засіб продовження людського роду. Її виправдувано посиленням на Біблію: Множіться! Речники поступового табору на Соборі пригадували інше місце Біблії: — Хай чоловік і жінка стануть одним тілом! У цьому — на їх думку — міститься визнання цінності подружнього ероса, як інтимної зустрічі душевного з тілесним у людському житті, визнання цінності незалежно від практичної мети продовження роду. Життя ніколи не приймало августиновського погляду, але сліди негативного відношення до питань статі в церковному вченні створювали в душах вірних почуття сорому і навіть гріховності там, де справа йшла про здорові, культурно сублимовані інстинкти; інстинкти, які стали центральним символом мистецької творчості.

До ревізії поглядів у цій ділянці змушують також демографічні міркування. Демографи говорять про „вибух“ населення і передбачають, що при дальшому його рості в теперішньому темпі, вже при кінці століття грозить перелюднення з усіма наслідками: голодом, пошестями, революціями, війнами. Перелюднення Китаю — це підґрунтя його світобурчої революційності. Німці, в націонал-соціалістичній літературі, називали себе „народом без простору“ і цим виправдували свою агресивність. Китай у значно більшій мірі — „народ без простору“, а його населення далі виявляє нестримну тенденцію росту. В подібному стані Індія, головні острови Індонезії, Цей-

лон. Проблема контролю народин стала пекучою проблемою світу. „Вибух” населення порівнюють із вибухом атомових бомб: — оба можуть спричинити світову катастрофу. Відомий біолог, Джулісн Гакслі, каже, що або людина опанує і обмежить приріст населення, або людина стане смертельною недугою — раком нашої планети.

Католицька Церква рішуче виступала проти контролю народин, допускаючи тільки малий компроміс у т. зв. системі ритму. Тепер ця проблема поставлена перед Собором, і Собор — за словами теолога Герінга — не може відсахнутися „дрібною казуїстикю”. Ця тема відкладена до наступної сесії для студій і передумання. Зрештою, не треба дивуватися, що Церква підходить до справи обережно. Адже і законодавство різних держав, також різних стейтів ЗДА, залаштається позаду необхідностей, про які говорить наука, і позаду того, що вже здійснюється життям.

Другою справою революційного значення є справа свободи совісті кожної людини: віруючої й невіруючої. Це радикальніший крок, ніж замирення із християнськими, некатолицькими Церквами. Це також радикальніший крок, ніж зобов'язання вірних до пошани нехристиянських віровизнань. Це було б виразним і відкритим ствердженням і схваленням повної свободи думки і совісті. Дискусія цієї схеми особливо глибока. Замість недавнього „мовчи і слухай”, засадою має бути „роздумуй, шукаємо вільних, а не мовчазно слухняних”. Або „рішай сам, відважно, на власну відповідальність”. Собор покищо стримався від цього революційного кроку і відклав його до наступної сесії, щоб набрати віддиху. Але знову значна більшість була за „усучасненням” і можна сподіватись, що при дальшому нормальному розвитку світових подій і цей найбільш революційний крок буде зроблено.

Другий Ватиканський Собор порівнюють іноді з Тридентським Собором 1545-1563 рр. Tertium comparationis — третє-спільне, що підказує порівняння — це важливість і довготривалість нарад. Однак різниці між обома Соборами значно більш, ніж подібності; передусім різниці душевного клімату, різниці стилю. Тридентський Собор був організуванням контр-офензиви проти реформаторських, протестантських рухів. Це було скріплення фронту задля наступу, привернення дисципліни і стримки в морально і організаційно розхитаній Церкві. Провід кампанії перейняла пробоева група: орден єзуїтів. Тридентський Собор накинув духа концентрації влади, потрібної для „війни”, на цілі століття. Догму про непомильність Папи, ухвалену на першому Ватиканському Соборі 1869-1870, можна вважати завершенням цього розвитку.

Дух другого Ватиканського Собору цілком інакший. Його головна ідея — ліквідувати давні фронти. В нинішній термінології це означає намагання встановити мирне співіснування передусім із дотеперішніми релігійними супротивниками. Це не повинно затемнювати різницю між політичною коекзистенцією в холодній війні між вільним і комуністичними світами, коекзистенцією спертою на „балає страху”. Співіснування, до якого прямує Собор, це не тимчасовий хід, не вимушена передишка. Співіснування має ґрунтуватися не на страху і не на стратегічній калькуляції, але на християнській любові. Не тактичний хід, але християнський обов'язок. Це знову справжнє addioamento, усучаснення, бо в культурних країнах мир

між віровизнаннями, у взаємній пошані, встановлений самим життям. Собор приймає і відкрито визнає факт, що вже існує.

Релігійне замирення — щоб знову повернутися до політичної термінології — це припинення „громадянської війни“ віруючих із віруючими. Вище згадувана 13-та схема Собору, що чекає свого остаточного оформлення і схвалення, йде далі. Справжнє усучаснення вимагає замиритися з тією духовою силою, яка створила сучасний світ, це значить вимагає замиритися з наукою, з інтелектуальною совістю духової верхівки, відчуженої від релігії. На Соборі виразно заявляють, що Церкві не треба ще одного процесу Галілео Галілея. Церкві не треба протиставитися науковим досягненням, щоб потім приймати їх, відступаючи від своїх попередніх заяв. Тут доходимо до однієї з найглибших проблем наших днів, до проблеми сучасної релігійності і сучасного безвір'я. Тут стоїмо перед порогом справжньої революції, якої овиди й цілі скеровані в будучину.

Завершити цю революцію — це виходить поза межі завдань Собору. Він займається справами „церковної політики“ в найширшому значенні, справами організації, зовнішніх виявів і життєвого статусу вірних. Говорячи термінами Біблії, Собор проводить основну реформу „Святини“ й її закону. Релігійна обнова — це справа „пророків“. „Святиня“ може перешкоджати релігійній революції, може вбивати її речників. Приклад розп'ятого Христа — найяскравіший. Але „Святиня“ може дати пригожий ґрунт для душевної обнови. З цього погляду Ватиканський Собор можна назвати великим досягненням. Він прочистив дорогу для релігійної обнови світу. Він відкрив двері для духової революції, якої чекають і за якою тужать наші дні.

Постанова про свободу совісті людини, заклик до мислення і рішень на власну відповідальність — чекають схвалення. Вони означатимуть справжнє замирення з „науковим безвір'ям“, яке щиро шукає своєї правди і своєї віри. Це може вражати як парадокс, але в розпачливих іноді шуканнях сучасних невіруючих — більше релігійності, навіть побожності, ніж у багатьох „законників“, для яких релігія — це тільки закон, припис і його бездушне виконання.

Клімат для замирення релігії з наукою сьогодні сприятливий. Критична наука позбулася матеріялістичної віри, характеристичної для 2-ої половини 19-го століття. Ця віра ґрунтувалася на тодішньому природознавстві і популяризувалася працями Людвіга Бюхнера, Ернста Геккеля і інших. Вони при допомозі понять „сили і матерії“ розв'язували всі „світові загадки“. Для сучасної науки — це пройдений етап. Сьогодні релігія перестає бути протинауковою, і наука перестає бути протирелігійною.

Символом поєднання релігійності з науковістю може бути ожиття і мислення Pierre Teilhard de Chardin-а. Глибоко віруючий, французький суїт, і одночасно палеонтолог світової слави. Перед кількома роками папський уряд скерував проти нього своє *monitum* (напівнення). Тепер на Соборі посиляються на думки де-Шардена, а південно-африканський архієпископ Гарлі називає його „відомим і світлим сином Церкви“ і порівнює його з апостолом Павлом.

Щойно вийшла в англійському перекладі нова книжка де-Шардена, під назвою „Будучина людини“. Де-Шарден не приймає очей на те, що „щось поспувалося у відношеннях між Людиною

і Богом, а саме: попсувалося в тому, як Бог сьогодні уявляється Людині. Постає враження, що Людина не має ясного образу Бога, але тужить за вірою в нього." Це наслідок розвитку останніх чотирьох століть, в яких статичний світогляд перетворювався в світогляд руху. Всесвіт — це не став, але поставання, і тому краще говорити не про людину, але про генезу, про поставання людини. Ця зміна в світогляді мусить вести „до глибокої модифікації всієї структури не тільки нашої Мислі, але і нашої Віри." Думки езуїта нагадують іноді Фрідріха Ніцше. Людина — це не останній щабель розвитку: „Людина... зоологічно ще не визріла. Психологічно, вона ще не сказала останнього слова. В цій чи іншій формі народжується щось поза-людське, що — як прямий чи посередній наслідок соціалізації — мусить повстати в недалекій будучині." Де-Шарден питається, чи „ті, що на високих становищах, розуміють революційну силу такої нової концепції... і її наслідків для релігійної віри?" Досі мріялося про вище життя, про його здійснення „понад нами, в напрямку якоїсь трансценденції: чи не краще глядіти за цим вищим життям перед нами, у продовженні властивих нам сил еволюції? — Понад чи перед, чи одне і друге?"

Для де-Шардена — це основне питання. Воно не вирішене, і звідси „всі наші релігійні клопоти". Релігійна віра вказувала завжди дорогу вгору, до зеніту; модерна свідомість показує дорогу вперед, в далекі горизонти. Так сучасна людина розп'ята між двома силами: християнською вірою, що погорджує земним і поза-людським, і „природною" вірою, яка стоїть на земному і поза-людському. Чи ці сили непримиренні? Де-Шарден переконаний, що так не є. Туга за релігійною вірою, якої суттю є жертвенність і готовість людини віддати себе в ім'я чогось більшого, вищого, — ця віра жива навіть у комуністів. „Кожна розмова з комуністичними інтелектуалістами залишала в мені враження, що марксістський атеїзм не абсолютний, тільки він, просто кажучи, відкидає „зовнішнього" Бога, Deus ex machina, існування якого підтримує достойність всесвіту і послабляє пружини людських зусиль; марксістський атеїзм відкидає „псевдо-Бога", коротко — Бога, якого ніхто в наші дні не бажає, а найменше з усіх — християни." Світ не став холодний до віри, але світ шукає „Бога відповідного для недавню відкритих безконечностей всесвіту". Покищо людина роздерта „між марксизмом, який нищить її особу і тому викликає бунт проти себе, і між християнством таким літеслим для людських справ, що збуджує нехоть." Релігія мусить обняти в цілості і Бога і світ, і тоді вона відроджена стане найбільшою духовою силою, наймогутнішою вірою, що — тепер чи колись — запаує над Землею."

**

В тяжкі часи війни всіх проти всіх в Україні 1919-1920 років народилися з туги за Богом між людьми, — зворушливі візії про Скорбну матір, Марію, що проходила українськими обійжками-межами, про Боже царство на землі.

Отче з неба! Ми посієм цвіти,
Тя прийди на землю нас любити,
Щоб було Твоє благословення
з нами,
Як з небеснокрылими синами.

Золоте колосся будем жати,
Тя не будеш зла нам пам'ятати,
Як і ми забудемо про нього
У промінні серця пресвятого.

(далі на 23-ій ст.)

КАМ'ЯНЕЦЬ — ЗОЛОТИЙ ВІНЕЦЬ

(Спомини з 1918 року)

XI. Міжусобиці і ворожа навала

Першу чергу вчительських курсів українознавства в Бересті закінчено в половині липня 1918 року. Після перевірочних іспитів усім курсантам видано, за підписами всіх викладачів, відповідні свідоцтва¹. Комісаріят Освіти провів також офіційне призначення вчителів на шкільні становища в терені.

На Холмщину, окуповану австро-угорськими військами, та на Західню Волинь призначали лише вчителів-добровольців, що брали на себе весь ризик життя і діяльності під владою вороже наставленою до українства. Цим учителям видали платню на пів року задалегідь і домовилися із ними про способи зв'язку.

Учителям, призначеним на терени Підляшшя і Полісся, дано інструкцію негайно взятися енергійно за приготування шкільних будинків для навчання і забезпечення їх на зиму паливом. Усе це мало проводитися за порозумінням і згодою місцевого населення і за допомогою німецьких „вах", які вже одержали відповідні накази від д-ра Міллера.

Проф. Е. Рудницькому, що його всі курсанти „обожнювали", зроблено гучні й сердечні промови і подано підписане всіма курсантами, прохання, обов'язково залишити Симферопіль та вернутися на рідне Підляшшя, щоб zorganizувати і керувати в Білій Підляській гімназії й учительською семінарією. Зворушений до сліз загальною приязню й любов'ю, Рудницький прирік, що він зробить усе можливе, щоб задовольнити загальне бажання. Катастрофічні події наступних місяців не дозволили йому цього зробити.

Деякі дні після закінчення першої черги курсів і роз'їзду курсантів прибув із Києва губерніяльний комісар освіти Карпо Романович Дмитріюк і з ним понад пів сотні вчителів. У найближчих днях прибули знову ж великі групи вчителів і загальна кількість їх у Бересті сягнула наново півтори сотні душ. Таким чином з'явилася можливість розпочати другу чергу курсів, що й негайно зроблено. Місце Рудницького заступив Дмитріюк, а на виклади історії

Дай нам щирю радість, не облуду,
Бо Твоє ж є царство: — мрія чуда.

Це настрої близькі до туги сучасних духів за "незовнішнім" Богом, але Богом сердечних мрій про небесне царство на землі, мрій, проречисто висловлених ученим-ченцем, де-Шарденом.

До Господньої молитви, яку ми щойно навели в українському одязі, мусіли б ми сьогодні додати ще прохання:

— вивести нас із темряви задущливих, неависницьких печер 17-го століття, і вивести із трясовиння отаманщини з її блудними огниками особистих амбіцій. Щоб український дух, визволений і відкритий, нарешті вийшов із провінційних тіснот на широкі світові дороги до далеких обріїв.

М. Шлемкевич

України запрошено Богдана Палащука. З рештою викладів і викладачів усе лишилося, як і було раніше. Але інакшою виявилася загальна атмосфера курсів і відношення курсантів до лекторів і лекцій.

Причиною було те, що теперішній склад курсантів був інакший, ніж попередній. Тепер уже всі вчителі мали формальні вчительські кваліфікації здобуті в дореволюційних російських учительських семінаріях і на свою участь у курсах українознавства дивилися вони переважно лише як на тимчасову konieczність для задовільнення політично українізаційних забаганок випадкових людей, що по революції опинилися на становищах комісарів². Більшість цих учителів не хотіла визнати й достосуватися до національного характеру революції в Україні, зате з відкритою симпатією ставилися до реставраційно-москвофільського характеру політики тодішнього уряду гетьмана Скоропадського.

Акуратність у відвідуванні лекцій значно знизилася та й уважність під час лекцій стала незадовільною. У товариських взаєминах поміж курсантами запанував „общепонятний язик“. Особливо ревними в його вживанні виявилися старші „дами“ і бувші „господа офіцери“. Кілька „синьожупанізованих“ учителів, яких я залишив з попередніх курсів, для виконання адміністративно-господарських функцій, разом із усім комплектом викладачів, енергійно взялися поборювати це московське „мореве повітря“. Після безлічі гострих суперечок, нам таки поталанило опанувати ситуацію і в другій половині курсів надати вчительському середовищу виразно українського характеру. Ася Бігунівна своїм товариським тактом і наполегливістю знову доконала чудес.³

Під час цих других курсів одержали ми вичерпні відомості про положення наших учителів на Холмщині під австрійсько-польською владою. Жодному вчителеві не пощастило відкрити будь-де українську школу через негайні поліційні заборони, переслідування й арешти. Усі українські вчителі знаходяться під постійним доглядом поліції й місцевих поляків. Виселені в часі війни на схід українські селяни вже масово вертаються на свої батьківські землі. Став їхньої національної свідомості є достатньо високий, і присутність на Холмщині українських інтелігентів-учителів зміцнює відпорність українських селян проти польської агресії. Декілька недавно прибулих зі Сходу православних священників уже відновили декілька православних парафій і церков, що їх силою обороняють холмські селяни. Своім зверхником православні священники визнають єпископа Сергія, що, з дозволу Холмського Губерніяльного Комітету в Києві, повернувся до православного Свято-Онуфріївського монастиря в Яблочині, Більського повіту на Підляшші. Маючи такі відомості, Комісаріят Освіти постановив і далі висилати на Холмщину своїх учителів-добровольців, сподіваючись, що із зміною загальної політичної ситуації, з'явиться для них можливість праці в українській школі.

Друга черга вчительських курсів закінчилася на початку вересня і зараз же почалася третя черга, однак я вже не брав участі в ній. Я взяв місячну відпустку і поїхав до Харкова забрати з університету свої документи про закінчення історико-філологічного факультету. Я мав рівно ж остаточно рішити, чи залишаюся для

наукової праці при університеті, чи вертаюся до Берестя і тоді забіраю з Харкова свого батька і його родину. Після довгих переговорів з проф. Багалієм і намовлянь моїх сердечних приятелів-харків'ян, я все ж таки рішив, що загальне положення на світових воєнних фронтах і в Україні не таке, щоб мені можна було вже переключитися на спокійну академічну працю.⁴

У половині жовтня, заладувавши до товарового вагону родини моїх дядьків, я вирушив „біженецьким” поїздом з Харкова на захід... Переїздом через Київ, ми довідалися про упадок Салонікського фронту, про абдикацію короля Фердинанда і про капітуляцію Болгарії. Також почули про зміну уряду в Туреччині і про звернення султана до президента Вілсона про перемир'я. Було ясно, що й Німеччина та Австро-Угорщина вступають уже в кінцеву фазу війни. Не як переможці! На майбутність України насувався густий туман невідомости та непевности і не роз'яснювали його вістки про успішні переговори Українського Національного Союзу з гетьманом Скоропадським, про надання українського національного характеру як персональному складові гетьманського уряду, так і його політиці...

Журливі роздумування про наше майбутнє підсумував мій батько, коли ми приїхали до „граничної” станції Голоби:

— Ну, попалися вже ми чортові в зуби! — сказав він.

— Якому чортові, німецькому? — запитав я.

— Ні. Цей уже не страшний тепер! Бачиш, як у нього зуби викреслюються? Польському чортові! У нього за сто літ зуби підросли й загострилися. На українське м'ясо вони завжди ласі!

— Та, якось то воно буде, — відповів я. — Господь не без милости, козак не без долі! Аби лише нам уникнути іклів московського Люципера!⁵

У Бересті ми довідалися, що в зв'язку з упадком болгарського й турецького фронтів почався швидкий розпад австро-угорської імперії і що 16 жовтня імператор Карл проголосив перебудову монархії на федерацію національних держав.

— Цу шпет! (запізно) — сказав мій батько, повторюючи відомі слова генерала Гренера.

У часі моєї вторинісної відсутности К. Р. Дмитріюк з найбільшим напруженням сил провадив третю чергу вчительських курсів українознавства. На цю чергу прибула значна кількість учителів, що колись учителювали на теренах колишніх Гродненської та Мінської губерній. Хоча населення тих теренів було щиро українське і говорило прекрасною архаїчною українською мовою, із збереженнями дифтонгами, проте поширення на Поліссі справжньої української національної свідомости було ще дуже слабе. Місцева інтелігенція вважала себе за „руських”, або „білорусов”, тому, що Полісся адміністративно було в складі „Северозападного Краю”, або інакше „Білоруссії”. Під впливом русофільської політики гетьманського уряду в Україні та підбадьорена вістками про зріст значення реставраційної російської добровольчої армії на Дону й Кубані, ця група вчителів зайняла ворожу позицію супроти української національної самобутности та державно-політичної незалежности. Холмсько-Підляська частина вчителів була тепер зацькована й відтиснена на задній плян курсантської спільноти. Про загальний характер

цієї спільноти можна було висловитися словами поета: „Здесь русский дух, здесь Русью пахнет...”

У Бересті я швидко зорієнтувався в ситуації на курсах і посліпив на поміч К. Р. Дмитріюкові як у лекціях, так і в щоденних словесних битвах із агресивними прихильниками „єдиної неділимної”... Підбадьорені моїм прибуттям, вернулися на поле бою й випробовані вже, але зневірені „синьожупанізовані” кадри. Кинувся у вир суперечок і мій, шестидесятилітній тоді, батько.

Особливо впертою й агресивною була група вчителів з великого містечка Мотоль, недалеко від Пінська, над рікою Ясольдою. Вони нахабно твердили, що і в Мотолі і в околиці населення не говорять по-українському, а по-білоруському, і тому українська школа там не потрібна, а заведення української мови в ній є національним насильством. Ніщо не помагало — ні цитування філологічних праць білоруса проф. Карського; ні показування мовних мап московської діалектологічної комісії; ні те, що ніхто із мотольських учителів не міг задемонструвати знання білоруської мови, ба, навіть не міг прочитати білоруського тексту в білоруській книзі...

Остаточну перемогу для України в цій битві принесла Юхимка, помічниця куховарки в ідальні для вчителів. Вона одночасно прибирала і в мою помешкані. Її прекрасна українська мова зразу ж звернула увагу мого батька. Ми дуже здивувалися, коли виявилось, що Юхимка родом аж із Логишина — далеко, яких двадцять п'ять кілометрів на північний схід від Мотоля. У суперечці з мотольцями я вирішив використати і цей аргумент. Я казав поклікати Юхимку до кімнати, де вели ми спір, і попросив когось із учителів повести з нею якусь звичайну розмову. Юхимка охоче розмовляла і тоді я, в присутності всіх, запитав її, якою мовою вона говорить? Вона здивовано відповіла:

— Як то якою? Нашою, тутешньою, українською.

— А де ви народилися?

— У Логишині.

— А як там говорять?

— Наші люди так як я, а жиди по-жидівському.

— А пани?

— Ну, пани, то вже по-руському.

Я ввійняв книжку і прочитав короткий білоруський вірш, а тоді знову запитав Юхимку, чи чула вона колись таку мову? Юхимка задумалася, а потім каже:

— Перед війною часом приїжджали до Логишина люди здалеку, десь аж із-за Вігоновського озера, то вони так розмовляли. Наші люди їх називали литвинами, або, вибачте, лапацонами. А їхню мову прозивали лапацонською. Присутні вчителі почали сміятися, а Юхимка здивовано-перелякано запитала:

— Чого пани-вчителі сміються? Може, я щось погане сказала?

Ми запевнили її, що сміємося не з неї, а з тих, які не хочуть називатися українцями...

Оповідання про Юхимчину перемогу широко розповсюдилося між курсантами й після цього охочих зголошувати білоруські претенсії до нашого українського Полісся вже не знаходилося.⁶

Третю чергу курсів закінчено аж у першій половині листопада. Перевірка засвоєних учителями знань, виявила малозадовільний, а в деяких випадках і цілком незадовільний стан. На засіданні

колегії викладачів, під головуванням К. Р. Дмитріюка, я запропонував такі рішучі заходи для піднесення ефективності праці курсів: 1/ Учителів, що виявили незадовільні знання, залишити на повторний курс, попередивши їх, що будуть скреслені із списку кандидатів на вчительські посади, якщо і тоді не набудуть достатніх знань. 2/ Учителів, що виявили цілком незадовільні знання та ще й вороже відношення до справи українського шкільництва, — після всестороннього обміркування кожного окремого випадку, скреслити із списку кандидатів на вчительські посади й відіслати назад до Кисва. 3/ Просити центральну канцелярію Комісаріату Освіти в Києві перевіряти уважливіше культурно-національну якість кандидатів, що зголошються на вчительські курси в Бересті.

З цими пропозиціями в основному всі погодилися, однак виконані вони були лише частинно. На початку листопада 1918 року розпочалася революція в Німеччині. 9 листопада проголошено абдикацію імператора Вільгельма, а 11 листопада Німеччина капітулювала. 15 листопада Український Національний Союз вибрав Директорію УНР, яка розпочала повстання проти уряду гетьмана Скоропадського. З 1 листопада, після проголошення у Львові незалежності Західно-Української Народної Республіки, почалася польсько-українська війна.

Завваги автора:

1. Ці свідцтва вчителів-курсанти дуже цінили і зберігали їх згодом у всіх пригодах свого життя на північно-західному українському пограниччі. Ще в часі другої світової війни я бачив ці свідцтва: одне в холмщанина з Томашівського повіту, а друге в поліщука з Кобринського повіту.

2. Особистий і політично-громадський авторитет 23-літнього комісара освіти Т. Олесюка постійно й енергійно обороняли його знайомі вчителі: О. Самойлок з Вишнич, М. Мусевич з Дубиці, О. Бранденбург з Полюбич, Володавського повіту. Оборонцями комісара К. Р. Дмитріюка завжди були його сусіди з Костомолот, Більського повіту, вчителі Потапчук і Страдчук.

3. На другу чергу курсів прибуло рівно ж декілька вчителів, що їм пощастило вийхати в Україну з російських теренів під большевицькою владою. Усі вони були свідками того жахливого життя, яке створили большевики для населення Росії в періоді так званого „воєнного комунізму“. Серед цих учителів особливо вирізнялася Марія Кронідовна Кічігіна, що прибула на Берестейські курси одягнена в лахміття і з плетеними із шнурка постоломи на ногах. Вона, хоч чистокровна росіянка, дочка російського урядовця в Каліші, де й проживала перед війною, зуміла переконати українського консула в Москві видати їй візу на переїзд в Україну, як українській громадянці. Аргументація Кічігіної була така: „вона закінчила холмську Марійську гімназію, є православна й почуває себе холмщанкою. Третім Універсалом Української Центральної Ради території Холмщини зазначена в складі державної території України, що й підтверджено Берестейським договором. Значить, Кічігіну, як холмщанку, слід вважати громадянкою України, і вона має право повернутися на Холмщину. У Бересті під польською владою, аж до другої світової війни вона була завзятим і безстрашним вояком за українство, хоч її мову найкраще було б назвати „малоукраїнською“.

4. Мої приятелі Олекса Синявський і Микола Плевако, що в 1918 році почали свою науково-академічну працю в Харківському університеті, змушені

були вліті 1919 року, під тиском Денікіньського режиму, переселитися до Кам'яця на Поділлі. Вернувшись в 1920 році до Харкова, вони, в часі большевицької НЕП-и, розвинули надзвичайно плідну наукову діяльність. На початку тридцятих років, у час найгострішого антиукраїнського курсу большевицької політики, їх ув'язнено, заслано і знищено. Професорові Д. Багаліві пощастило вмерти природною смертю.

5. Зуби польського чорта болоче ранили мого батька впродовж двадцяти років, проте не могли вбити його життєвої енергії й оптимізму. У двадцятих роках він заснував у Бересті єдину тоді в Поліському вєсвідстві українську школу ім. Олекси Стороженка і провадив її декілька років при підтримці берестейської „Просвіти“. Керівництво школою батько згодом передав П. Артем'юкові, пізнішому єпископові Платонові. Школу закрив горезвісний сатрап вєвода польський Костек-Бернацький. Довгий час берестяни мали розвагу, слідкуючи за трагікомічною війною поміж моїм батьком і Костеком-Бернацьким. Останній скаженів від того, що мій батько в усіх публічних місцях і нагодах „демонстративно балакає по-українському“. Не вдалася сатрапові й спроба стероризувати мого батька наказом про відібрання у нього польського громадянства і загрозою висилки до СРСР. У Варшаві батько таки добився відміни наказу Костека-Бернацького, вживаючи, між іншим, такого бомбастичного аргументу, що „хлоп невідомого походження“ Костек не може позбавити польського громадянства родовитого підляського шляхтича Олєсевича, предки якого користали з високого права вибирати польських королів і самі могли бути вибраними на королівський трон...

Доконали мого батька таки московські зуби. Весною 1940 року, за советської влади, при якій, як відомо, „всього много“, батько пішов на села здобути від селян декілька фунтів муки на паску. Вертаючись із цим тягарем додому, восьмидесятилітній старець перевтомився, застудився і вмер на запалення легенів. Перед смертю він велів переказати мені, що большевики московські і після двадцяти років залишилися московськими большевиками...

6. За двадцятилітнього панування польська влада всіма способами старалася не допустити до поширення на Поліссі української національно-політичної свідомости й організованости. Видумано й урядово пропаговано теорію окремої „тутешньої“, „поліської“ народности, проміжної поміж волинсько-русинською і білоруською, однак з павівною скількістю польського етнічного елементу. Цю нісенітницю поширювала спеціальна газета видавана у Бересті. З весни 1941 року Полісся стало тереном операцій „Поліської Січі“ отамана Тараса Бульби (Боровця). Згодом, до кінця війни, тут знаходився північний фронт Української Повстанської Армії. На Поліссі німці виявили себе ще дурнішими і ще більш нєлюдяними, як поляки. Після другої світової війни большевики прилучили українське Полісся до Білоруської ССР. Як і всюди в СССР, поза межами УССР, українське населення на Поліссі позбавлене сьогодні української школи й культурно-національних прав. Під білоруською вивіскою переводиться скрізь безоглядна русифікація наших поліщуків. Большевики цілком свідомо старануться перетворити Полісся на кість незгоди поміж Україною й Білоруссю.

Д-р Т. Олєснюк

(Далі буде)

ПРАВО ПІД НІМЕЦЬКОЮ ОКУПАЦІЄЮ

(Фрагмент із 2-го тому „Споминів”)

Німеччину під націонал-соціалістичним режимом слушно окреслюють як країну „без права”. Давні правні приписи стали „пестарілими” і „невистачальними”. Тепер рішальними мали бути не закон, але „думка загалу” або „здорове народне відчуття”. Давні судді, виховані в атмосфері законности і незалежности суду від адміністрації, не вмiли наламатися до нових вимог. Із ними були постійні клопоти, тому і не дивно, що їх усували одного за одним.

Вже в місяць після того, як Гітлер став райхсканцлером, законом з 21 березня 1933 встановлено окремі „спеціальні суди” (Sondergericht) для розгляду політичних злочинів, або в мові закону: „підступних атак проти правління”. Ці суди склалися з трьох довірених суддів. Після року, в 1934, створено „Народний Трибунал” (Volksgerichtshof), що перебрав від найвищого суду справи державної зради, бо найвищий суд не вмів задовольнити Гітлера в процесі про підпал райхстагу. Цей Трибунал складався з двох професійних суддів і п'яťох народних суддів, вибраних з рядів партії, СС і армії. Від рішень цього суду не було ніякого відклику. Розправи перед Народним Трибуналом були в основному при закритих дверях, а тільки винятково, при легких справах або для пропагандивних цілей, вони були явні. До оборони перед тими обидвома судами допускали тільки адвокатів, записаних в окремому списку довірених. Баварський міністр юстиції і президент Академії Права, д-р Ганс Франк, згодом генерал-губернатор для занятих польських земель, говорив зборові юристів в 1936 році:

„Націонал-соціалістична ідеологія визначена в програмі партії і в промовах фюрера є підставою всього права”.

„Немає незалежности права супроти Національного Соціалізму. Скажіть собі при кожному вашому рішенні: „Як рішив би фюрер на мойому місці?” Питайте себе при кожному рішенні: „Чи це рішення згідне з націонал-соціалістичним сумлінням німецького народу?” Тоді будете мати сильну, залізну основу, яка разом із єдністю націонал-соціалістичної народної держави і з вашим визнанням вічної природи волі Адольфа Гітлера, надасть вашій сфері рішення авторитету Третього Райху, і то на всі часи.”

І як сказали, так і виглядали акти правосуддя.

Йозеф Геббельс нотував у щоденнику 20 березня 1942 р. (ст. 133):

„Фюрер рішив завести режим твердішої руки. Я вказував йому різні випадки порушення правосуддя. Мої спостереження відповідали і його власним спостереженням. Він рішив тепер застосувати найрадикальніші заходи.”

„Я запропонував назначити (міністром юстиції) президента Народного Трибуналу Тірака, що є справжнім націонал-соціалістом і напевно не буде спотикатися на нитці... Юстиція не може стати володаркою держави, але мусить бути її слугою.” СС-групенфюрер Отто Георг Тірак (Tierack) став міністром, а німецька юстиція, яка і далі формально спиралася на римському праві, швидкими темпами підпорядковувалася нацистській засаді,

що „правом є те, що корисне для націонал-соціалістичної держави“. Останні судді, які ще „спотикалися на нитках“ позитивних законних приписів, відійшли. Геббельс із вдовolenням писав 8 грудня 1942 (стор. 236):

„Тіраж звітував мені про керівництво правними справами. Він завів уже низку змін, які заповідаються добре для тріумфу націонал-соціалістичного розуміння юстиції.“

Поруч звичайних судів, існували ще т. зв. суди Гестапо. Звичайним судам було заборонено втручатися в якийсь спосіб до діяльності судів Гестапо. „Поки поліція виконує волю проводу, її діяльність є актом права“ — казав д-р Вернер Бест, один із найближчих співробітників Гітлера. А професор права Теодор Маунц писав 1943 року в своїй праці „Форма і право поліції“ (Theodor Mauntz „Gestalt u. Recht der Polizei“): „Наказ фюрера є необмеженим центром сучасного правопорядку.“

Справами юстиції керував в ГГ головний відділ юстиції в Кракові на чолі з президентом Вілле, а в Галичині відділ юстиції уряду губернатора, якого керівником був початково Бітнер, пізніше Давде. Судівництво було подвійне: німецьке і ненімецьке.

Розпорядження генерал-губернатора про „вдбодову виміру справедливости в Галичині“ появилось вже 1 серпня 1941 року. Воно говорило про те, що

1/ в царині цивільного й карного права повертається стан, який існував у дні 31 серпня 1939. Акти правосуддя совєтських судів стають недійсними і їх не виконуються. Зате утримуються в силі передвоєнні вироки польських судів.

2/ німецьке судівництво організується за зразком німецького судівництва в ГГ: німецькі суди, вищі німецькі суди і спеціальні суди. Цивільному судівництву підлягають німці, а карному і спеціальному судам також всі не-німці.

3/ не-німецьке судівництво організоване буде в найближчому часі. Йому підлягатимуть не-німці арійці. Всі справи, мовляв „мен-

ДРУГИЙ ТОМ СПОМИНІВ КОСТЯ ПАНЬКІВСЬКОГО „РОКИ НІМЕЦЬКОЇ ОКУПАЦІЇ“

вже складається в друкарні ІСТ-САЙД ПРЕС у Нью-Йорку і вийде весною 1965 року. Ця велика праця матиме понад 400 сторінок друку. Книга в передплаті коштує 6,00 дол. У продажу кошт. — 7,00 дол.

Кошти рруку такої великої книги — дуже високі. Без співпраці приятелів видавництво не зможе справитися з ними. Присилаючи передплату по можливості скоро, допоможете вчасно зібрати необхідні фонди і отримаєте книжку в першу чергу. Тож прохасмо: не відкладайте!

Перший том споминів К. Паньківського, п. з. „ВІД ДЕРЖАВИ ДО КОМІТЕТУ“, ще у нас на складі, але вже в зовсім незначній кількості. Його ціна: 2,00 дол.

Гроші на передплату 2-го тому прохасмо посилати на адресу „Самопомочи“ (Selfreliance, Federal Credit Union, 98 — Second Avenue, New York, 3, N. Y.) Можна також посилати на адресу „Листів до Приятелів“.

В-во „Блочи“

шої ваги", які колись підлягали судам, а тепер мали підлягати не-німецькому судівництву, — передано тимчасово для вирішування поліції.

Жидів і циганів зразу потрактовано інакше. Вони були цілком безправні, хоча ставали перед німецькими спеціальними судами разом з не-німцями арійцями, коли цих арійців обвинувачували за переховування жидів.

Німецькі суди почали працювати негайно після перейняття адміністрації. Спеціальні суди були створені у Львові, Станиславові і Тернополі.

Розпорядження про не-німецьке судівництво появилось в „Дневнику розпоряджень для ГГ" ч: 90 з 30 жовтня 1941 під назвою „Не-німецьке судівництво в Галичині та виконання правосуддя в частинах колишньої совєтської території". Згідно з цим розпорядженням, не-німецьке судівництво, прокуратуру, адвокатуру й нотаріат слід виконувати згідно з законами, які діяли в дні 31 серпня 1939, із змінами, що їх ввела німецька влада. Судівництво виконується в городських, окружних судах і в апеляційному суді у Львові, що є останньою інстанцією. Урядовою мовою є українська мова, а польська допускається в письмі і слові тоді, коли на території даного суду живе 20% поляків. Вся діяльність органів юстиції підлягає наглядові відділу юстиції у Львові. Цей нагляд розтягається не тільки на адміністративні питання, але і на зміст актів правосуддя. Не-німецькі суди і прокуратури, характер яких був цілком український, почали працювати після приділення і відремонтування будинків у половині листопада, а на 1 грудня 1941 судівництво було в основному zorganizоване. У Львові працювали Апеляційний суд і Прокуратура при ньому; окружні суди й прокуратури були у Львові, Бережанах, Золочеві, Коломиї, Самборі, Станиславові, Стрию, Тернополі й Чорткові, так як за польських часів.

Городських судів не відкрили всіх, а тільки 92. До компетенції не-німецьких судів належали всі цивільні й карні справи, за винятком тих, що були застережені для німецьких, зокрема спеціальних судів. Комісаричним керівником апеляційного суду у Львові став Юліян Заяць, якого ми титулували, як зрештою і керівників окружних судів, по давньому — президентом. Керівником апеляційної прокуратури став Павло Шухевич. Суддями були в більшості українці. Бітнер, після нього Давде, мали інструкцію правління, обсаджувати поляками понад одну п'яту частину місць, включно з керівниками окружних і городських судів, бо такий був відсоток польського населення в дистрикті. Тому керівниками двох окружних судів і деяких городських стали поляки. Я не бачив у цьому нічого шкідливого. Навпаки, на основі моєї недовгої практики на пості голови крайового комітету я розумів корисні сторінки такої персональної політики. Така обсада спонукала до змагання за кращі виследи праці і виявляла, що права меншости шапуються. Але наш загал не хотів з цим миритися. Всі питали, чому саме наша, а не інша округа, має мати поляка керівником. Невдоволені були також деякі судді, що самі хотіли б бути президентами. Бітнера клеймували польонофілом, а від мене вимагали гострих виступів проти таких назначень. Подібні речі повторювались пізніше також

при обсаді постів в апеляційному суді, і то не тільки на польському, але й на внутрішньо-українському відтинку.

Одночасно з судівництвом організовано восени також і адвокатуру і нотаріат. Вони були, як і суди — німецькі і не-німецькі, бо справи німців могли заступати тільки німці. Не вмію сказати, чи у Львові був адвокатом або нотарем якийсь дійсний німець. В основному це були місцеві райхсдойчі. Німецькі адвокати мали урядову назву „Rechtsanwalt”, не-німецькі називались „Advokat” і не сміли вживати німецької назви, яка по суті була тільки перекладом міжнародного слова „адвокат” на німецьку мову, але в тих часах вона мала означати вищість. До заступства не-німців, арійців і жидів, перед німецькими судами допущено кільканадцять адвокатів, українців і поляків. Обидві Палати мали, як і суди, цілком український характер, а в керівничих органах була четвертина поляків. Членів керівних органів назначували німці, але це була формальність, бо фактично вибір лежав у руках керівника. Якщо йде мова про адвокатуру, то кандидатури ставлено завжди після обговорення з членами кол. Союзу Українських Адвокатів та в порозумінні з керівниками групи польських адвокатів демократів, з якими ми завжди за польських часів співпрацювали. Панівних в 1935-1939 роках польських народових адвокатів тепер не було. Великим ударом по українській адвокатурі була в липні 1943 смерть президента Михайла Волошина, достойного репрезентанта української адвокатури завжди, а зокрема в німецьких часах, передового і поважного діяча в ділянках політики, господарства, тіловиховання, музично-співацької культури. Невиліковна недуга зламала його в короткому часі у віці 65 років, у повному розквіті духових сил. Заступник його — літній Пилип Євин — відмовився прийняти пост президента. Тоді на наш внесок Давде назначив людину молодшої генерації Богдана Карпевича, що був не менш гідним нашим представником і так як Волошин вміло давав собі раду в нелегких ситуаціях. Моя праця в комітеті не давала мені змоги працювати в адвокатурі, але я все ж таки записався адвокатом, щоб не покидати товариства. На бажання обох президентів я погодився прийняти на себе обов'язки голови адвокатського дисциплінарного суду, маючи в цій ділянці практику з польських часів. Не від речі згадати, що вирокі нашого суду, які були остаточними, ми подавали до затвердження відділові юстиції, який мав право їх зміняти. Але за два з половиною років не було випадку зміни вироків нашого суду. До адвокатських іспитів станули в німецьких часах всі наші молодші колеги, яким польські обмеження замикали шлях до виконання адвокатури.

Українізація правосуддя виявила ще й далші наші недоліки. Українська мова стала урядовою мовою не тільки судів, але й поліції та інших урядів, але правнича мова була невироблена. Вживали польських, а то й німецьких термінів, додаючи, на свій лад, українське закінчення. У нас існували давні, перестарілі переклади австрійського цивільного закону, який із малими винятками діяв на території Галичини аж до розвалу Польщі. Але не було перекладів новіших польських законів — цивільної процедури, закону про зобов'язання і т. п. Та найпильнішою була потреба перекладу карних польських законів. Юристи постановили взятися за це діло. Створено редакційну колегію, до якої ввійшли: київський професор Ми-

ДЖОНСОН, МАО, ХРУЩОВ

Спроба подивитися на речі з іншої перспективи

Майже одночасно сталися три події, які означають початок нової епохи в історії світового комунізму: перемога Джонсона над Гольдвотером, усунення Хрущова і вибух кутайської атомної бомби. Кожна з цих подій зокрема, і всі разом, впливають на притшвидшення розкладу комуністичного режиму. З цього погляду вони — корисні для поневолених народів у Радянському Союзі. Передбачаю Ваше здивоване запитання: який зв'язок має перемога Джонсона а чи китайська бомба з розкладом комунізму? Відповідаю: має зв'язок глибокий, зв'язок безпосередній.

**Війна перестала бути інструментом політики —
Комунізму не можна ліквідувати війною — Холодна війна
вийшла з моди**

Сьогодні не маю наміру розгортати проблему „визвольної політики“, тобто визволення поневолених комунізмом народів. Скажу тільки найістотніше: угорська революція 1956 року показала кожному, хто до того часу ще не знав, що ніхто на Заході не піде воювати за визволення поневолених. Зрештою війна перестала бути інструментом політики, коли оба табори, на які сьогодні діляться світ, мають атомну зброю, і коли вибух війни одночасно означає тотальне і блискавичне знищення обох супротивників. Клясична формула, яка визначувала, що війна це „продовження політики іншими засобами“, втратила свій глузд. Незалежно від того, що війна як засіб політики стала пережитком, політично думаючи люди, які збагнули істоту комунізму, дійшли до висновку, що комунізм війною не зліквідуєш. З другого боку, після трагічного досвіду угорського повстання ніхто серед поневолених не буде закликати свого народу йти голіруч проти танків.

А холодна війна? — Відповідаю: чи Ви не спостерегли, що холодна війна вийшла з моди? Сьогодні зліквідує себе кожний державний муж, якщо стане захищати холодну війну. Холодна війна

кола Паше-Озерський, судді Тимотей Мацьків і Антін Рак, Матвій Стахів і україніст П. Коструба. Після року праці, 1943 р., появилися в „Українському Видавництві“ першим томом: „Карний кодекс і право про переступи“ в перекладі з польської мови, загальна частина проф. Паше-Озерського, а спеціальна мгра Юрія Медвідь-Терлецького, далі „Німецькі карні приписи, що діють у Генеральному Губернаторстві“ (вибір) у перекладі з німецької мови проф. Паше-Озерського й Ю. М.-Терлецького, та як третє видання: „Кодекс карного справування“ в перекладі з польської мови проф. Паше-Озерського, проф. Євгена Давидяка і мгра Олександра Вороняка. В світлі наступних подій це виглядає малоццо не як зайве зусилля, але по суті всі три кодекси були плодом спільної праці юристів, теоретиків і практиків, і це був поважний вклад в українську правничу мову.

Об'єднання праці правників було одним із оживіших об'єднань, працювало під керівництвом судді І. Вачкова, влаштовуючи доповіді з ділянок практичного й теоретичного права.

К. Паньківський

мас сенс тільки як підготовка атмосфери для гарячої війни; а раз гарячої війни ніхто не хоче, то й холодну війну ліквідували. Сьогодні є тільки дві війни, про які мріють деякі політики: в Москві прагнуть війни між Пекіном і Вашингтоном, але щоб їх до цього ніхто не втягнув; а в Пекіні знов були б найщасливіші, якби вибухнула війна між Вашингтоном і Москвою, а вони, стоячи з боку, доливали б олії до вогню.

Дві оцінки політики співіснування — Сівачі нового зерна — Арсенал ідейної зброї

Але це все зовсім не міняє істотного змісту нашої доби: поділу сьогодишнього світу на два табори, цілком відмінні один від одного і ворожі один одному на життя і смерть. Світ відкритого суспільства, де людина — єство створене на подобу Божу — має змогу вільно розвивати свою індивідуальність; і світ тоталітарної диктатури, яка мріє про суспільство термітів. Ці два світи — на довшу мету співіснувати не можуть. Місце на кулі земній є тільки для одного. І звідси приходить... політика співіснування. Це звучить як абсурд, але тільки не перший погляд. „Політика співіснування” — формула, в якій висловлюється свідомість сучасної доби, пізнання правди сьогодишнього стану, а саме неможливості співіснування на довшу мету, і неможливості вирішення проблеми сьогоди. В емігрантській ментальності утотожнюється політика співіснування з капітуляцією вільного світу перед комунізмом. Але це помилка. (Я не закриваю очей перед фактом, що багато капітулянтів на Заході зацятькують своє сумління співіснувальними гаслами; та це не міняє суті проблеми).

А суть проблеми ось яка: за останніх десять років сталися такі глибокі і засадничі зміни в світі, що можна сказати — зародилася нова доба; посіяно зерно для великих процесів майбутнього. Впродовж останнього десятиріччя стало ясним, що вільний світ має ту моральну та ідейну силу, яка потрібна, щоб стати до гігантського змагу з комунізмом; стало ясним, що він має шанс цей змаг виграти — у майбутньому. Політика співіснування це етап підготовки до цього змагу.

Посіяно зерно для великих процесів майбутнього. Хай же майбутні історики вивають питання, хто були ці сівачі. Я не знаю; може Теяр де Шарден, Арнольд Тойнбі, Ганді, Неру, Іван ХХІІІ, Джон Кеннеді, Атенасорас. Може сівачів було значно більше, може забагато, щоб їх можна вчислити. Хто б вони не були ці сівачі, вони дали багатющій арсенал ідейної зброї для боротьби з комунізмом. Але ідеї, як рослини, потребують пригожого ґрунту, сприятливого клімату і, головне, часу, щоб вирости і дати плід. — У зв'язку з цим насувається одна думка і настирливо вимагає, щоб її покласти на папір: чи не помічає Ви, як дуже наше емігрантське суспільство відпорне супроти нових ідей, яке воно консервативне, хоч для цього консерватизму не має ніякої суспільної бази, як воно боїться нових думок.

Політика співіснування це факт, якого емігрантське ремствування зі світу не усуне, хоч би всі еміграційні елементи народів, поневолені комунізмом, об'єднали свої сили. Але факт сам собою ще не стає політичною зброєю. Щоб певна машина, відповідно сконструйована, стала зброєю, треба рішення волі — взяти цю

машину в руки й іти з нею до бою. Щоб політика співіснування стала зброєю, для цього потрібно активної постави супроти майбутнього, сили волі боротися за краще майбутнє в кожній країні, в кожній ситуації і в кожній порі.

Сучасний світ іде на ліво — Перший раз комунізм зустрічає серйозний визов — Розпочалась найцікавіша доба — Консерватизм у Церкві це допомога комунізмові

Оті свачі — не тільки дали нові ідеї; вони зрушили вільний світ з інерції, вони штовхнули його в певному напрямку. І вільний світ іде в цьому напрямку, іде — хай не лякається український консерватист, який є в усіх партях без винятку, праві вони, а чи ліві, — іде на ліво. Сучасна еволюція на ліво має дуже мало спільного, з лівизною наших лівих угруповань, а ще менше з „лівизною” комунізму. Сучасна еволюція на ліво — явище прогресивне, і тому дуже небезпечне для комунізму. Якщо Ви пам’ятаєте основну ідею історіософії Тойнбі (challenge and response, визов і відповідь), то Ви згодитесь з мнюю в оцінці сьогоденної ситуації: комунізм перший раз зустрів серйозний визов з боку Заходу. Я не вірю, щоб він (комунізм) був здібний дати належну відповідь на цей визов, дати таку відповідь, яка б його спасла. Бо сама його природа позбавляє його цієї змоги. А якщо я помиляюсь, і комунізм зуміє дати творчу відповідь на визов вільного світу, то він тим самим перестане бути комунізмом. — Розпочалась найцікавіша доба в історії людства.

Невже сучасний світ іде на ліво? — Таки йде. Я не роблю нікому пропаганди, тільки спостерігаю факти, отож хай говорять факти. В Англії прийшла до влади соціалістична Партія Праці; якби сьогодні відбулись вибори в Німеччині, виграли б соціал-демократи; у Франції найповажнішим суперником де Голя є соціалістичний кандидат на президента; Італія недавно вирішила, кудю йти, і пішла на ліво; Індія давно встановила режим лівого напрямку; араби та більшість молодих народів Африки шукають спосіб власної форми некомуністичного суспільно-економічного ладу лівого типу. Південну Америку можуть вивести на чисті води тільки глибокі прогресивні реформи, безкровна соціальна революція в напрямі на ліво.

Стосувати політичні категорії „правий-лівий” до Церкви і релігії було б неправильно. Та взагалі дотеперішні критерії поділу на „правих” і „лівих” втрачають усякий глузд, бо сучасні події відбуваються в зовсім іншій площині: Хрущов стояв по стороні реакції, Іван XXIII — по стороні прогресу. Куди йде Церква? Це питання хвилювало і хвилює, бо воно тісно пов’язане з проблемами визволення поневолених. Доля комунізму великою мірою залежить від того, чи він дасть собі раду з релігією, чи він потрапить знищити ті елементи в людській душі, які є джерелом усякої справжньої релігії, тугу за величним і святым. Якби Церква пішла з реакцією, як це було і ще є в деяких країнах, з цього була б велика допомога комунізмові. Якби Церква залишилась консервативною, як була донедавна, комунізмові було б дуже полегшене його бажання впоратися з релігією. Але в головних церковних організаціях християнського світу стались останніми роками глибокі зрушення; вони завершуються в рішеннях Ватиканського

Собору. Хто любить ефектні слова, міг би сказати: на наших очах відбулась одна з найбільших революцій, у найконсервативнішій організації світу, в католицькій Церкві. Отож і Церква еволюціонує, іде в прогресивному напрямку. І це найбільш вирішальне, бо дякуючи тому, кожна інша форма еволюції — соціальна, політична, господарська — матиме твердий моральний ґрунт.

Одне велике зміння сучасного суспільства —

Історичне рішення народу США — Що дала б перемога Гольдвотера — Гольдвотер і Україна — Безкровні революції також заразливі

Скептично настроєний Читач запитас: де ж ти бачиш оту соціально-політичну еволюцію? — А ось де бачу. За аналогічних умов, скажімо, перед другою світовою війною, за Кипр уже десять разів вибухнула б війна; те саме треба сказати стосовно Палестини, Куби, Конго. В Італії вже давно шаліла б кривава соціальна революція за участю чи під керівництвом найбільшої компартії західного світу; Франція була б загрузла в колоніальних війнах; у США кипіла б заїла боротьба рас; в інших країнах вибухали б у безконечній черзі господарські та соціальні кризи. Сьогодні якоесь полагодили найгостріші та найнебезпечніші політичні конфлікти без більших потрясень і без масового кровопролиття. Ця вмілість сучасних суспільств — без вжиття танків гасити вогнища соціальних заворушень — має велике значення з погляду інтересів поневолених комунізмом народів. Бо при таких вогнищах комунізм досі завжди грів свою печеню.

З цього погляду тривожило питання: хто виграє у Сполучених Штатах на президентських виборах? Бо США, дякуючи їхньому потенціалові, як сила політична, господарська і мілітарна, можуть стимулювати або гальмувати прогресивну еволюцію вільного світу. В суспільно-політичній ділянці ця еволюція провадить до соціальної справедливості, до вирівняння в матеріальному відношенні між убогими й багатими, між голодними і ситими, до зладження расових і класових протиріч, а навіть до нівеляції клас; вона провадить до співпраці народів економічно розвинених із нерозвиненими заради економічного піднесення цих останніх, до мирного поладжування міжнародних конфліктів і взагалі до зближення і співпраці між народами, не наражаючи їх на втрату власного обличчя, ні власної суверенності. Це все також ані в смак, ані в користь комуністичним правителям.

Виграв Джонсон. І це рішення народу Сполучених Штатів має світове історичне значення. Не тільки сам факт перемоги Джонсона має історичне значення, але й те, що за програму Кеннеді-Джонсона станула величезна більшість народу США, і те, що це рішення прийшло в таку хвилину, коли цей народ опинився на перехресті доріг.

Значення цієї перемоги виступить виразніше, коли візьмемо до уваги протилежний наслідок виборів. Перемога Гольдвотера означала б, що народ США не усвідомив собі свого становища в сучасній добі і що він робить розпачливу спробу завернути колесо історії назад. Прихід до влади Гольдвотера — в ліпшому випадку — може б не затримав прогресивної еволюції вільного світу, але в усякому разі сповільнив би її дуже сильно і періодично запусив би всілякими конфліктами. Конкретно: перемога Гольд-

вотера привела б у США до загострення соціальних протиріч і расової боротьби, що створило би сприятливий терен для комуністичної пропаганди, а негрів Америки кинуло би в обійми Фіделя Кастро і Мао Цзе-дуна. Велетенські енергії США, моральні і матеріальні, були б ув'язнені внутрішніми конфліктами і США як міжнародний чинник були б ізольовані в світі. А негритянські держави Африки, досі нейтральні в суперечці між Сходом і Заходом, налякани маривом американського расизму, переорієнтувалися б — одні на Москву, інші на Пекін. І був би підготовлений ґрунт, щоб швидше чи пізніше червона повідь залила чорний континент.

Декого збивало з пантелику те, що Гольдвотер вимахував п'ятуками в сторону Кремля. На жаль, часто забувасмо, що така „політика" міцних слів радше консолідує комуністичний режим в СРСР та стримує процеси його розкладу. Дехто з українців захоплювався заявами Гольдвотера. Побажано мати якнайбільше українофільських заяв з боку західних політиків, але такі заяви з уст реакційних політиків можуть українській справі більше шкодити, ніж помагати. Переміг Джонсон і та соціально-моральна революція, яка розпочалась у США з приходом до влади Джона Кеннеді, буде продовжуватись, хоч може повільнішими темпами і без драматичних інтермедій. А безкровна революція та: само заразлива, як були колись заразливими криваві революції.

Навіть в СРСР можна скинути диктатора —
Кінець сталінської доби — Геніяльний демагог — Хрущов жертва
власної системи

Китайська атомна бомба не вимагає окремих пояснень. Вона зміцнює (покищо тільки політично) пекінських комуністів, тим самим послаблює московських. Пекін виразно посягає по гегемонію в усьому комуністичному світі. Бомба значно підсилює ці амбіції, тим самим зменшує можливості тривкого замирення між Москвою і Пекіном. Після упадку Хрущова напевно буде припинена та скандальна форма полеміки, яку розпалював Хрущов, але розбіжності між сьобма центрами мають надто глибоке коріння, щоб їх можна цілком усунути. Єдино прихід Гольдвотера до влади може був би заставив собі сторони забути старі сварки і сучасні розходження.

Історичне значення справи Хрущова — багатобічне. Упадок Хрущова показує, що навіть у такій добре організованій диктатурі, як її створила КПРС, можна скинути диктатора; що в партії палатну революцію проводять уже не наганом (як за Сталіна), а голосуванням, хоч у супроводі потаємних інтриг і засекречених засідань; що в Радянському Союзі вже існує суспільство, яке має свою власну думку: московські кореспонденти західних комуністичних газет повідомляли, що громадськість в СРСР виразно вимагала від нових керівників сказати повну правду про обставини усунення Хрущова; а це означає, що люди мали відвагу сказати голосно, що не вірять своїм правителям.

День 14 жовтня 1964 закінчує сталінську епоху в історії СРСР. Микита Хрущов, не зважаючи на його антисталінську промову на 20-му з'їзді КПРС, був сталіністом з крові, духа і кости. Він тільки не мав тієї сили, якої треба було, щоб стати другим Сталіном. І змінились люди, як у партії, так і поза партією. Зміна

режиму 1953-го року не могла залишитись без наслідків: люди, що привикли до найжорстокіших форм терору, перестали бути вразливими на терор. Щоб терором досягнути той самий ефект, треба його щораз посилювати; але є певна межа, поза якою далі посилювання вже не дає ефекту. Сталін дійшов до тієї межі. І коли за Хрущова змалів терор, це не заслуга Микити Сергійовича, а неминучий наслідок у розвитку тероризму.

Хрущов, тільки дякуючи геніальним здібностям демагога, міг втворити у світі враження, що він ліберал. Зрештою, це не було особливо важко. У Радянському Союзі, кожний, хто прийшов би після Сталіна, порівняно з ним мусів виглядати лібералом, навіть, коли замикав здорових письменників у божевільню, як це Хрущов зробив з В. Тарзісом та іншими. Такому демагогові, як Хрущов, було досить легко закрити голову західному обивателю, який нічого так не прагне, як ліберального комунізму, щоб не платити величезних податків на озброєння своєї країни.

Хрущов став жертвою власної системи панування і жертвою змови своїх найближчих співробітників, які побачили, що не можуть з ним більше працювати. Його система була цілком інша від системи Сталіна. Хто вивчив сталінську систему і рішився бути беззастережним виконавцем волі Сталіна в рамках цієї системи, міг роками втриматись у найближчій оточенні диктатора. Хрущовська система полягала на запереченні будь-якої упорядкованої праці на найвищому щаблі. Спочатку він тримався при владі тим, що виконував волю колективного керівництва. Його ж вибрали спадкоємці Сталіна саме тому, що найменше боялись, що він може стати одноосібним диктатором. І в перших роках Хрущов справді був тільки виразником волі колективу на найвищому щаблі. Але комуністичний устрій характерний тим, що він не терпить колективного керівництва: весь механізм формування влади такий, що він змушує тих, що на вершинах, стати швидше чи пізніше одноосібним диктатором. А шлях до цього — змова.

**Змова це суть комуністичної диктатури —
Бунт найближчих співпрацівників Хрущова — Список гріхів Хрущова
— Десталінізація головна помилка — Чи можна говорити
про розклад комунізму — Хрущов і Україна**

Суть комуністичної диктатури — безупинна змова: хтось із кимсь проти когось мусить зговорюватись, конспірувати, інтригувати. Не стало Сталіна, і Берія організував широку змову, граючи на антиросійських ресантиментах національних республік. Проти цієї конспірації постала змова Маленкова-Хрущова-Молотова і Берію застрілили. Шляхом змови Маленков, Молотов і Каганович хотіли скинути Хрущова, але він змобілізував свою партію в ЦК і поставив її проти Президії, де він хвилево стратив ґрунт. Шляхом змови Хрущов усунув Маленкова; цим самим шляхом нагнав „антипартійну групу“. Таким самим способом ліквідували О. Кириченка в Москві та В. Щербидького в Києві. І так далі — в безконечній черзі. І черга прийшла на Хрущова.

Газети писали, що проти Хрущова зговорились дві групи в комуністичній верхівці, українська і лєнінградська; якщо це так, тоді слід додати ще й московську групу згл. керівників РСФСР. Щоб

утриматись при владі в КПРС, треба мати підтримку принаймні двох із них. Коли ж Хрущов утратив усі три, мусів піти. Що він посварився з українськими комуністами, було відомо вже давніше: 22.12.1961 на республіканській нараді працівників сільського господарства в Києві (12 тисяч присутніх) він вчинив грубий афронт М. Підгорному. І коли пізніше Підгорний пішов до Москви, то не як приятель Хрущова. Не був його приятелем і наслідник Підгорного в КПУ, П. Шелест, якого він скомпромітував на бенкеті в Будапешті. В травні 1964 він посварився з Г. Вороновим, головним діячем у Бюро ЦК КПРС для справ РСФСР.

Крім того Хрущов поставив проти себе своїх найближчих співробітників. Борис Левицький вираховував, що за першу половину 1964 року він виголосив вісімдесятсім (87) великих промов, при чому не вчислено сюди його розмов з дипломатами. Ця балакучість Хрущова викликувала хаос у керівництві партії та в уряді, і врешті зробила співпрацю з ним неможливою. Хто хотів його вдарити, міг укласти довгий список гріхів Хрущова, і такий список справді зроблено. Обмежуючись закордонною ділянкою, я поставив би на цей список такі пункти:

1. Погрожував американцям, що викине Об'єднані Нації з Нью-Йорку; погрози не виконав;
2. Західним альянтам ультимативно загрозив, що їх нажене з Берліну, але обіцянки не дотримав;
3. Вплив в арабському світі втратив цілковито;
4. Дозволив китайським комуністам усунути радянські впливи з Азії;
5. В Південній Америці не може похвалитися будь-яким успіхом;
6. З Куби мусів забратись за дуже упокорюючих обставин;
7. Ціла Африка визволилась, а справа комунізму на цьому багато не зискала;
8. Допустив до того, що найбільша партія на Заході, італійська, пішла власними шляхами;
9. Альбанію віддав Мао Цзе-дунові;
10. Румунію випустив із рук;
11. Сварку з китайцями розпалив до меж світового скандалу.

Справді, баланс не дуже похвальний, а якби зробити список внутрішніх помилок, баланс був би куди гірший. Скільки в цьому вини Хрущова, а скільки небажаного сталінського спадку, який мусів би перебрати кожний наслідник Сталіна, в цьому питанні суперники Хрущова розбиратись очевидно не будуть.

Головна помилка Хрущова — його десталінізація. (Чомусь ніхто не говорить і не говорив про помилки Сталіна — цікава тема). Не в тому помилка, що Хрущов розпочав десталінізацію, а в тому, що її не закінчив. Властиво були дві десталінізації, партійна і громадська. Післясталінське керівництво партії мусіло якось відсахнутися від сталінщини, щоб не бути цілковито ізольованим у власному суспільстві. Хрущов став речником цього бажання, але зупинився на півдорозі. Бо прилюдне викриття сталінських злочинів до решти, означало би присуд на моральне смерть самого Хрущова та його товаришів. І громадська думка в усіх республіках СРСР такого викриття вимагала; особливо настирливо вимагали цього на Україні. Хрущов опинився в завороженому колі, з якого не бачив виходу. А вихід був: самокритикуватись, признається до власної вини і таким чином провести моральне очищення комунізму та врятувати його від розкладу. Одначе характер Хрущова для такої місії зовсім не підходив.

Невже можна говорити про розклад комунізму? — Ви маєте

право не вірити мені на слово. Тому я прошу на свідка одного з тих, які краще за мене знають радянську дійсність, бо сидять у Москві. Лярс Брінгерт, московський кореспондент шведської ліберальної газети „Дагенс нюгетер”, з'ясовує становище в Радянському Союзі у зв'язку з відходом Хрущова:

Загальне і щораз більше невдоволення народних мас та рядових членів партії поставило Президію і ЦК КПРС перед вибором: або викинути Хрущова, або народ викине їх разом із Хрущовим. З різних сторін Радянського Союзу надходять до Москви вістки про демонстрації, страйки та шумування. Вони свідчать про те, що „опорні сили партії”, місцеві органи партії на низах, уже не витримують грати подвійну роллю: проводити в життя непопулярні і заздальгідь присуджені на провал рішення, а потім ставати козлами відпущення за невдачі найвищого партійного керівництва. Ще 1962 року різке підвищення цін на м'ясо і масло викликало серйозні заворушення в багатьох містах і районах Радянського Союзу. Зокрема в Новочеркаську (Ростовська область) вибухло повстання, що його придушили збройною силою. Страйки були в Грозному, Краснодарі, Донецьку, Ярославлі, Горькому, в Кемеровському районі; також в інших містах були страйки, вуличні демонстрації та протести трудящих. Ростовська область цілий рік була для чужинців забороненою зоною. Тепер у Москві стало відомим, що партія і уряд мусіли піти на поступки, щоб припинились шумування. В ряді районів знизили ціни на харчі і поліпшили умови праці. Посилаючись на вістки з партійних кіл у Москві, шведський кореспондент пише, що події в Новочеркаську не були відокремленим явищем: після заворушень прийшла хвиля страйків та актів саботажу і явних виступів проти партгорів і профспілкових діячів. Катастрофічне становище в сільському господарстві минулого року створило безпосередню загрозу, що Хрущов утратить контроль над ходом подій у Радянському Союзі. Партія і уряд уникнули повного краху тільки дякуючи масовим закупам хліба на Заході. На початку жовтня 1964 року становище було таке, що в партійній верхівці рішили припинити далішні „експерименти” Хрущова. Авторитет партії валився на очах, на низах нарікали козли відпущення і треба було негайно зробити ризикований крок, поки ще існувала можливість приймати будь-які міри. — Так пише „Дагенс нюгетер”.

Сподіваюся, що Вас переконус свідoctво шведського журналіста. Я вірю, що воно правдиве включно до твердження: „Авторитет партії валився на очах”. Не дуже рожевий стан на порозі золотого ювілею КПРС.

Не можу закінчити цього огляду, не згадавши однієї теми: Хрущов і Україна. Хрущова часто роблять українцем. Це просто смішне. Не кожний, хто навчився гопака, українець. Хрущов — українець хіба в тому сенсі, що він двадцять років правив Україною з доручення Сталіна, а потім сам, але в душі Сталіна. Багато комуністів прислали з Москви до Києва. Були між ними такі як Георгій Лапчинський і Микола Попов, що, побачивши власними очима безмежність нахабства великодержавного шовінізму, ставали на стороні української справи. Але таких було мало, дуже мало. Багато було таких, як Хрущов, що приходили і до кінця залишалися послухними виконавцями директив з москов-

ЛЯМАРК, ДАРВІН І... ТРОХИМ ЛИСЕНКО

Трохим Лисенко, недавно „офіційний” біолог ССРСР, попав у неласку. Це трапляється йому вдруге, і серед подібних умов. Коли в Кремлі, на верхах, настає зміна, і разом із нею легшас натиск на духове життя, диктатор біологічної ділянки, Лисенко, втрачає опікунів. Тоді його наукові противники, досі змушені мовчати, підносять голос. Так було після смерті Сталіна. Так сталося тепер після того, як усунули Хрущова від влади. Але коли Сталін закріпив своє єдиновладство, Трохим Лисенко став малим „сталіном” біології. Подібно після того, як Хрущов вийшов переможцем у палатних розграх у післясталінські роки, Трохима Лисенка привернено до ласки і влади в біологічному царстві.

Тепер розгорівся наступ на Лисенка і його доктринальну спадщину. Перед у цьому бою веде „Комсомольская Правда”. Але таксаж в огляді радянської науки, поміщеному в партійному офіціозі „Правді”, Трохима Лисенка і не згадують. „Ізвестія” дають місце для статей противників Лисенка, а радіостанції дають час для їхніх передач. При таких раптових змінах доводиться переробляти енциклопедії, справочники. „Комсомольская Правда” домагається цілком нових підручників для біології, бо теперішні опановані теоріями Лисенка. Ці підручники нехтують модерними досягненнями генетики. І тут вудбувається своєрідна реабілітація. Підручникам закидають, що вони не згадують праць Миколи Вавілова, якого 1940-го року замінив Трохим Лисенко. Вавілов згинув у сибірському концтраку. 80 тисяч учителів біології мусять пройти перевішкіл, щоб ознайомитися з сучасною генетикою.

Які різниці між поглядами Лисенка й ученим сучасної генетики? Трохим Лисенко, ідучи за думками російського біолога, Івана Мічуріна, твердив, що організм може передавати прикмети, набуті під час свого життя, у спадку найближчому поколінню. Ці прикмети створюються під натиском довкілля. Коротко: еволюція організмів — це наслідок впливу зовнішніх обставин. Ця думка давня. Її висунув французький природник Жан-Балтіст Лямарк (1744-1829). Згідно з його вченням, різні види живих істот постають через пристосування до довкілля і завдяки впливові довкілля. Прикмети, набуті при такому пристосуванні, передаються нащадкам. Сучасна біологія, її найновіша ділянка — генетика, відкидає цей

(Закінчення з 40-ої ст.)

ських бюр. Хрущов, ідучи на Україну в зимі 1937/38 року, привіз до Києва тасмний декрет про русифікацію України і цю програму виконував не за страх, а за совість, до кінця свого панування. Бувши в Києві, він ні пальцем не рушив, щоб як-небудь злагіднити або зменшити сталінські злочини супроти українського народу.

Тема „Хрущов і Україна” багата важким змістом. Мені казали, що у США і в Канаді щорічно яких двісті молодих українців закінчує високі школи. Може хтось із молодих кандидатів науки зацікавиться цією темою? А напевно за монографію на таку тему здобув би собі вдячність української громади.

Михайло Добрянський

погляд. Вона приходить до висновку, що нові прикмети організму, які передаються з покоління в покоління, постають шляхом мутацій (переміни) в так званих генах, що знаходяться в хромосомах заплідних клітин. Зовнішні впливи, як радіація, хемічні чи фізичні встрявання — можуть бути побудом до цих мутацій, однак можливості мутацій закладені в генах. Сучасна біологія визнає генетичну спадковість у Дарвіновій інтерпретації. Види й одиниці, гени яких дають можливість пристосуватися і витримати боротьбу за існування, залишаються при скитті і розмножуються. Види й одиниці без відповідних генів вигибають. Це природний добір здатних до життя.

Можна розуміти, чому закріпленій диктатурі Сталіна, потім Хрущова — більше підходили Лямарківські теорії, відновлені Лисенком, ніж вчення сучасної генетики. Тут відгравали роллю не тільки перспективи, що їх розмальовував Лисенко, коли йшла мова про вирощування нових зернових культур. Комунізм мріє не тільки про творення нових сортів збіжжя, але і про скоре вирощення в соціологічній лябораторії — нової советської людини, по наказу згори. Ці накази, ці зовнішні встрявання мали б перемогти природу людини, збережену в генах і передавану нащадкам як спадок.

Нашим читачам буде цікаво, як оцінює сучасна наука правду і неправду в теоріях Лямарка і Дарвіна, що їх головні думки з'ясовані вище кількома реченнями. Над цим питанням зупиняється англійський біолог Peter Bryan Medawar, відзначений нагородою Нобеля 1960 року.

Різницю між поглядами Лямарка і Дарвіна можна проглядно уявити при допомозі такого образу: В каварнях, по залізничних чекальнях — часто зустрічаємо „музичні скриньки”. Вкидаєте десять центів, потискаєте відповідний гудзик і скринька грає вибрану вами мелодію. Скринька мала в собі різні „мелодійні можливості”. Ви, потискаючи гудзик, вибрали одну з них. Коли в цьому образі підставити замість вас і замість скриньки — доквілля і організм, матимемо Дарвінові взаємини. Доквілля (в даному випадку ним були ви) тільки побуджує до дії, до розвитку тих даних, які вже є в організмі. Організм, який не має відповідних можливостей, тобто, не вмiє як слід відповісти на зовнішні побуди, або — іншими словами — не вмiє пристосуватися, має малі вигляди на те, щоб утриматися при житті в боротьбі за існування.

А тепер інший образ. Вдома маєте грамофон і, окремо, збірку платівок. Вибираєте одну з них, накладаєте на грамофон і він відіграє мелодію, визначену платівкою. Грамофон сам не має власних можливостей. Ви не вибрали одну з них, як у попередньому образі. Ви ззовні подавали йому платівку, ви „повчали”, що він має грати. Це приклад Лямаркового відношення між доквіллям і організмом. Доквілля надає організмові нові прикмети і — згідно з цим ученням — організм передає ці прикмети нащадкам. Перший рід взаємин між доквіллям і організмом називають селективним (виборним). Доквілля „вибирає”, побуджує різні генетичні властивості організму до відповіді, до пристосування. Другий рід називають інструктивним (повчальним): доквілля дає інструкції, як організм має розвиватися.

Сучасна генетика визнає той перший, селективний рід взаємин між доквіллям і організмом. У спадковій масі генів закладені різні

можливості; довілля побуджує їх до розвитку, до здійснення. В давніших підручниках доводили на прикладі коваля, як то набуті прикмети передаються батьками дітям. Коваль, орудуючи твердим залізом, виробив собі сильні м'язи. І ось його син дістав по батьковій фізичну силу. Сьогодні цей приклад пояснюють інакше. Син не перейняв сили по батькові, наче дарунок у спадщині; він змалку, працюючи в кузні разом із батьком, мав кращу за інших нагоду виробити собі фізичну силу, як колись виробив її батько. Оточення дало тільки нагоду для розвитку вроджених даних.

Однак, сучасна біологія не відкидає ідей Лямарка. В довгій еволюції створився орган, який може не тільки по-своєму діяти за побудом довілля, але може також приймати „інструкції” від довілля. Цим органом є мозок. У тварин він діє інстинктивно, отже знову залежно від побуду, що йде з зовнішнього світу. Інакше у людини. Протягом приблизно 500 тисяч років мозок розвинувся так, що створив новий тип спадковості, а саме не-генетичної спадковості. Досвід одного людського покоління передається, як інструкція, як інформація — наступним поколінням. Важлива форма передачі досвіду — це книжка. Таким чином, поруч суто генетичної еволюції, спільної для людей і тварин, тобто, поруч Дарвінової еволюції, людина створила соціальну й культурну еволюцію, і передає її здобутки з покоління в покоління. І то передає не генетичним способом, але шляхом навчання за посередництвом мозку. Це вже не Дарвінова, але Лямаркова еволюція. Демограф Альфред Лотка розрізняє ендосоматичну, внутрішню спадковість, якою генетичним способом передаються різні прикмети батьків нащадкам. І іншу, вже тільки притаманно людську, екзосоматичну спадковість, якою через традицію й навчання передаються набуті досвіди одного покоління наступному. Це — як кажуть біологи — два різні стилі спадковості і еволюції. Вище згадуваний учений, Мідевер, у книжці про „Будучину людини” пише:

„Наш новий стиль еволюції — по своїй природі — лямарківський. Довілля не може надавати нам генетичні інформації, але може надавати не-генетичні інформації, а ці можемо передавати далі, і передаємо. Це означає, що (таким способом) набуті прикмети — спадкові. Коли йде мова про того коваля, то він помилявся б, думаючи, що його спосіб життя може мати вплив на генетичну будову його дітей; але немає сумніву, що він міг навчити дітей свого ремесла, і тому вони вирости такі тверді і зручні, як і він сам. Ця новіша еволюція по своєму характеру наявно лямарківська, тому відчувається психологічний тиск думати, що і генетична еволюція повинна бути такою ж (тобто лямарківською). Звідси народжується тенденція повороту до ідей Лямарка, до його переконання, наче набуті під впливом довілля прикмети переходять із батьків на дітей.”

Це помилка, що її роблять Лисенко і його вільні й невірні послідовники. Ця помилка не була б страшна, та нещастя в тому, що за допомогою тоталітарної держави — ця помилкова думка стала догмою. Цій догмі принесено в жертву вільний дослід і цією догмою замкнено дорогу для розвитку науки.

Але, — каже Мідевер, — ще більш небезпечна протилежна помилка. Її роблять біологи й філософи, які дарвінівські принципи переносять на соціальну і культурну еволюцію. Під впливом

мас сенс тільки як підготовка атмосфери для гарячої війни; а раз гарячої війни ніхто не хоче, то й холодну війну ліквідували. Сьогодні є тільки дві війни, про які мріють деякі політики: в Москві прагнуть війни між Пекіном і Вашингтоном, але щоб їх до цього ніхто не втягнув; а в Пекіні знов були б найщасливіші, якби вибухнула війна між Вашингтоном і Москвою, а вони, стоячи з боку, доливали б олії до вогню.

Дві оцінки політики співіснування — Сівачі нового зерна — Арсенал ідейної зброї

Але це все зовсім не міняє істотного змісту нашої доби: поділу сьогодення світу на два табори, цілком відмінні один від одного і ворожі один одному на життя і смерть. Світ відкритого суспільства, де людина — єство створене на подобу Божу — має змогу вільно розвивати свою індивідуальність; і світ тоталітарної диктатури, яка мріє про суспільство термітів. Ці два світи — на довшу мету співіснувати не можуть. Місце на кулі земній є тільки для одного. І звідси приходить... політика співіснування. Це звучить як абсурд, але тільки не перший погляд. „Політика співіснування” — формула, в якій висловлюється свідомість сучасної доби, пізнання правди сьогодення стану, а саме неможливості співіснування на довшу мету, і неможливості вирішення проблеми сьогодення. В емігрантській ментальності утотожнюється політика співіснування з капітуляцією вільного світу перед комунізмом. Але це помилка. (Я не закриваю очей перед фактом, що багато капітулянтів на Заході зацитують своє сумління співіснуювальними гаслами; та це не міняє суті проблеми).

А суть проблеми ось яка: за останніх десять років сталися такі глибокі і засадничі зміни в світі, що можна сказати — зародилася нова доба; посіяно зерно для великих процесів майбутнього. Впродовж останнього десятиріччя стало ясным, що вільний світ має ту моральну та ідейну силу, яка потрібна, щоб стати до гігантського змагу з комунізмом; стало ясным, що він має шанс цей змаг виграти — у майбутньому. Політика співіснування це етап підготовки до цього змагу.

Посіяно зерно для великих процесів майбутнього. Хай же майбутні історики вивчають питання, хто були ці сівачі. Я не знаю; може Теяр де Шарден, Арнольд Тойнбі, Ганді, Неру, Іван ХХІІІ, Джон Кеннеді, Атенасорас. Може сівачів було значно більше, може забагато, щоб їх можна вичислити. Хто б вони не були ці сівачі, вони дали багатющій арсенал ідейної зброї для боротьби з комунізмом. Але ідеї, як рослини, потребують пригожого ґрунту, сприятливого клімату і, головню, часу, щоб вирости і дати плід. — У зв'язку з цим насувається одна думка і настирливо вимагає, щоб її покласти на папір: чи не помічає Ви, як дуже наше емігрантське суспільство відпроти супроти нових ідей, яке воно консервативне, хоч для цього консерватизму не має ніякої суспільної бази, як воно боїться нових думок.

Політика співіснування це факт, якого емігрантське ремствування зі світу не усуне, хоч би всі еміграційні елементи народів, поневолені комунізмом, об'єднали свої сили. Але факт сам собою ще не стає політичною зброею. Щоб певна машина, відповідно сконструйована, стала зброею, треба рішення волі — взяти цю

машину в руки й іти з нею до бою. Щоб політика співіснування стала зброєю, для цього потрібно активної постави супроти майбутнього, сили волі боротися за краще майбутнє в кожній країні, в кожній ситуації і в кожній порі.

Сучасний світ іде на ліво — Перший раз комунізм зустрівся серйозний визов — Розпочалась найцікавіша доба — Консерватизм у Церкві це допомога комунізмові

Оті сівачі — не тільки дали нові ідеї; вони зрушили вільний світ з інерції, вони штовхнули його в певному напрямку. І вільний світ іде в цьому напрямку, іде — хай не лякається український консерватист, який є в усіх партіях без винятку, праві вони, а чи ліві, — іде на ліво. Сучасна еволюція на ліво має дуже мало спільного, з лівизною наших лівих угруповань, а ще менше з „лівизною” комунізму. Сучасна еволюція на ліво — явище прогресивне, і тому дуже небезпечне для комунізму. Якщо Ви пам’ятаєте основну ідею історіософії Тойнбі (challenge and response, визов і відповідь), то Ви згодитеся зо мною в оцінці сьогоднішньої ситуації: комунізм перший раз зустрів серйозний визов з боку Заходу. Я не вірю, щоб він (комунізм) був здібний дати належну відповідь на цей визов, дати таку відповідь, яка б його спасла. Бо сама його природа позбавляє його цієї змоги. А якщо я помиляюсь, і комунізм зуміє дати творчу відповідь на визов вільного світу, то він тим самим перестане бути комунізмом. — Розпочалась найцікавіша доба в історії людства.

Невже сучасний світ іде на ліво? — Таки йде. Я не роблю нікому пропаганди, тільки спостерігаю факти, отож хай говорять факти. В Англії прийшла до влади соціалістична Партія Праці; якби сьогодні відбулись вибори в Німеччині, виграла б соціал-демократи; у Франції найповажнішим суперником де Голя є соціалістичний кандидат на президента; Італія недавно вирішила, кудю йти, і пішла на ліво; Індія давно встановила режим лівого напрямку; араби та більшість молодих народів Африки шукають спосіб власної форми некомуністичного суспільно-економічного ладу лівого типу. Південну Америку можуть вивести на чисті води тільки глибокі прогресивні реформи, безкровна соціальна революція в напрямі на ліво.

Стосувати політичні категорії „правий-лівий” до Церкви і релігії було б неправильно. Та взагалі дотеперішні критерії поділу на „правих” і „лівих” втрачають усякий глузд, бо сучасні поділи відбуваються в зовсім іншій площині: Хрущов стояв по стороні реакції, Іван XXIII — по стороні прогресу. Куди йде Церква? Це питання хвилювало і хвилює, бо воно тісно пов’язане з проблемами визволення поневолених. Доля комунізму великою мірою залежить від того, чи він дасть собі раду з релігією, чи він потрапить знищити ті елементи в людській душі, які є джерелом усякої справжньої релігії, тугу за величним і святым. Якби Церква пішла з реакцією, як це було і ще є в деяких країнах, з цього була б велика допомога комунізмові. Якби Церква залишилась консервативною, як була донедавна, комунізмові було б дуже полегшене його бажання впоратися з релігією. Але в головних церковних організаціях християнського світу сталися останніми роками глибокі зрушення; вони завершуються в рішеннях Ватиканського

Собору. Хто любить ефектовні слова, міг би сказати: на наших очах відбулась одна з найбільших революцій, у найконсервативнішій організації світу, в католицькій Церкві. Отож і Церква еволюціонує, іде в прогресивному напрямку. І це найбільш вирішальне, бо дякуючи тому, кожна інша форма еволюції — соціальна, політична, господарська — матиме твердий моральний ґрунт.

Одне велике зміння сучасного суспільства —

Історичне рішення народу США — Що дала б перемога Гольдводтера — Гольдводтер і Україна — Безкровні революції також заразливі

Скептично настроєний Читач запитас: де ж ти бачиш оту соціально-політичну еволюцію? — А ось де бачу. За аналогічних умов, скажімо, перед другою світовою війною, за Кипр уже десять разів вибухнула б війна; те саме треба сказати стосовно Палестини, Куби, Конго. В Італії вже давно шаліла б кривава соціальна революція за участю чи під керівництвом найбільшої компартії західного світу; Франція була б загрузла в колоніальних війнах; у США кипіла б заїла боротьба рас; в інших країнах вибухали б у безконечній черзі господарські та соціальні кризи. Сьогодні якоесь полагодили найгостріші та найнебезпечніші політичні конфлікти без більших потрясень і без масового кровопролиття. Ця вмілість сучасних суспільств — без вжиття танків гасити вогнища соціальних заворушень — має велике значення з погляду інтересів поневолених комунізмом народів. Бо при таких вогнищах комунізм досі завжди грів свою печеню.

З цього погляду тривожило питання: хто виграс у Сполучених Штатах на президентських виборах? Бо США, дякуючи їхньому потенціалові, як сила політична, господарська і мілітарна, можуть стимулювати або гальмувати прогресивну еволюцію вільного світу. В суспільно-політичній ділянці ця еволюція провадить до соціальної справедливості, до вирівнювання в матеріальному відношенні між убогими й багатими, між голодними і ситими, до злагіднювання расових і класових протиріч, а навіть до нівеляції клас; вона провадить до співпраці народів економічно розвинених із нерозвиненими заради економічного піднесення цих останніх, до мирного полагоджування міжнародних конфліктів і взагалі до зближення і співпраці між народами, не наражаючи їх на втрату власного обличчя, ні власної суверенності. Це все також ані в смак, ані в користь комуністичним правителям.

Виграв Джонсон. І це рішення народу Сполучених Штатів має світове історичне значення. Не тільки сам факт перемоги Джонсона має історичне значення, але й те, що за програму Кеннеді-Джонсона станула величезна більшість народу США, і те, що це рішення прийшло в таку хвилину, коли цей народ опинився на перехресті доріг.

Значення цієї перемоги виступить виразніше, коли візьмемо до уваги протилежний наслідок виборів. Перемога Гольдводтера означала б, що народ США не усвідомив собі свого становища в сучасній добі і що він робить розпачливу спробу завернути колесо історії назад. Прихід до влади Гольдводтера — в ліпшому випадку — може б не затримав прогресивної еволюції вільного світу, але в усякому разі сповільнив би її дуже сильно і періодично зупиняв би всілякими конфліктами. Конкретно: перемога Гольд-

вотера привела б у США до загострення соціальних протиріч і расової боротьби, що створило би сприятливий терен для комуністичної пропаганди, а негрів Америки кинуло би в обійми Фіделя Кастро і Мао Цзе-дуна. Велетенські енергії США, моральні і матеріальні, були б ув'язнені внутрішніми конфліктами і США як міжнародний чинник були б ізольовані в світі. А негритянські держави Африки, досі нейтральні в суперечці між Сходом і Заходом, налякани маривом американського расизму, переорієнтувалися б — одні на Москву, інші на Пекін. І був би підготовлений ґрунт, щоб швидше чи пізніше червона повідь залила чорний континент.

Декого збивало з пантелику те, що Гольдвотер вимахував п'ястуками в сторону Кремля. На жаль, часто забувасмо, що така „політика" міцних слів радше консолідує комуністичний режим в СРСР та стримує процеси його розкладу. Дехто з українців захоплювався заявами Гольдвотера. Побажано мати якнайбільше українофільських заяв з боку західних політиків, але такі заяви з уст реакційних політиків можуть українській справі більше шкодити, ніж помагати. Переміг Джонсон і та соціально-моральна революція, яка розпочалась у США з приходом до влади Джона Кеннеді, буде продовжуватись, хоч може повільнішими темпами і без драматичних інтермедій. А безкровна революція так: само заразлива, як були коліса заразливими криваві революції.

Навіть в СРСР можна скинути диктатора —
Кінець сталінської доби — Геніальний демагог — Хрущов жертва
власної системи

Китайська атомна бомба не вимагає окремих пояснень. Вона зміцнює (покищо тільки політично) пекінських комуністів, тим самим послаблює московських. Пекін виразно послуга по гегемонію в усьому комуністичному світі. Бомба значно підсилює ці амбіції, тим самим зменшує можливості тривкого замирення між Москвою і Пекіном. Після упадку Хрущова напевно буде припинена та скандальна форма полеміки, яку розпалював Хрущов, але розбіжності між сьобма центрами мають надто глибоке коріння, щоб їх можна цілком усунути. Єдино прихід Гольдвотера до влади може був би заставив собі сторони забути старі сварки і сучасні розходження.

Історичне значення справи Хрущова — багатобічне. Упадок Хрущова показує, що навіть у такій добре організованій диктатурі, як її створила КПРС, можна скинути диктатора; що в партії палатну революцію проводять уже не наганом (як за Сталіна), а голосуванням, хоч у супроводі потаємних інтриг і засекречених засідань; що в Радянському Союзі вже існує суспільство, яке має свою власну думку; московські кореспонденти західних комуністичних газет псевдомляли, що громадськість в СРСР виразно вимагала від нових керівників сказати повну правду про обставини усунення Хрущова; а це означає, що люди мали відвагу сказати голосно, що не вірять своїм правителям.

День 14 жовтня 1964 закінчує сталінську епоху в історії СРСР. Микита Хрущов, не вважаючи на його антисталінську промову на 20-му з'їзді КПРС, був сталіністом з крові, духа і кости. Він тільки не мав тієї сили, якої треба було, щоб стати другим Сталіном. І змінилися люди, як у партії, так і поза партією. Зміна

режиму 1953-го року не могла залишитись без наслідків: люди, що привикли до найжорстокіших форм терору, перестали бути вразливими на терор. Щоб терором досягнути той самий ефект, треба його щораз посилювати; але є певна межа, поза якою даліше посилювання вже не дає ефекту. Сталін дійшов до тієї межі. І коли за Хрущова змалів терор, це не заслуга Микити Сергійовича, а неминучий наслідок у розвитку тероризму.

Хрущов, тільки дякуючи геніальним здібностям демагога, міг створити у світі враження, що він ліберал. Зрештою, це не було особливо важко. У Радянському Союзі, кожний, хто прийшов би після Сталіна, порівняно з ним мусів виглядати лібералом, навіть, коли замикав здорових письменників у божевільню, як це Хрущов зробив з В. Тарзісом та іншими. Такому демагогові, як Хрущов, було досить легко закрутити голову західному обивателю, який нічого так не прагне, як ліберального комунізму, щоб не платити величезних податків на озброєння своєї країни.

Хрущов став жертвою власної системи панування і жертвою змови своїх найближчих співробітників, які побачили, що не можуть з ним більше працювати. Його система була цілком інаша від системи Сталіна. Хто вивчив сталінську систему і рішився бути беззастережним виконавцем волі Сталіна в рамках цієї системи, міг роками втриматись у найближчій оточенні диктатора. Хрущовська система полягала на запереченні будь-якої упорядкованої праці на найвищому щаблі. Спочатку він тримався при владі тим, що виконував волю колективного керівництва. Його ж вибрали спадкоємці Сталіна саме тому, що найменше боялись, що він може стати одноосібним диктатором. І в перших роках Хрущов справді був тільки виразником волі колективу на найвищому щаблі. Але комуністичний устрій характерний тим, що він не терпить колективного керівництва: весь механізм формування влади такий, що він змушує тих, що на вершинах, стати швидше чи пізніше одноосібним диктатором. А шлях до цього — змова.

**Змова це суть комуністичної диктатури —
Бунт найближчих співпрацівників Хрущова — Список гріхів Хрущова
— Десталінізація головна помилка — Чи можна говорити
про розклад комунізму — Хрущов і Україна**

Суть комуністичної диктатури — безупинна змова: хтось із кимсь проти когось мусить зговорюватись, конспірувати, інтригувати. Не стало Сталіна, і Берія організував широку змову, граючи на антиросійських ресантиментах національних республік. Проти цієї конспірації постала змова Маленкова-Хрущова-Молотова і Берію застрілили. Шляхом змови Маленков, Молотов і Каганович хотіли скинути Хрущова, але він змобілізував свою партію в ЦК і поставив її проти Президії, де він квілево стратив ґрунт. Шляхом змови Хрущов усунув Маленкова; цим самим шляхом нагнав „антипартійну групу“. Таким самим способом ліквідували О. Кириченка в Москві та В. Щербидького в Києві. І так далі — в безконечній черзі. І черга прийшла на Хрущова.

Газети писали, що проти Хрущова зговорились дві групи в комуністичній верхівці, українська і лєнінградська; якщо це так, тоді слід додати ще й московську групу згл. керівників РСФСР. Щоб

утриматись при владі в КПРС, треба мати підтримку принаймні двох із них. Коли ж Хрущов утратив усі три, мусів піти. Що він посварився з українськими комуністами, було відомо вже давніше: 22.12.1961 на республіканській нараді працівників сільського господарства в Києві (12 тисяч присутніх) він вчинив грубий афронт М. Підгорному. І коли пізніше Підгорний пішов до Москви, то не як приятель Хрущова. Не був його приятелем і наслідник Підгорного в КПУ, П. Шелест, якого він скомпромітував на бенкеті в Будапешті. В травні 1964 він посварився з Г. Вороновим, головним діячем у Бюро ЦК КПРС для справ РСФСР.

Крім того Хрущов поставив проти себе своїх найближчих співробітників. Борис Левицький виражував, що за першу половину 1964 року він виголосив вісімдесятсім (87) великих промов, при чому не вчислено сюди його розмов з дипломатами. Ця балакучість Хрущова викликувала хаос у керівництві партії та в уряді, і врешті зробила співпрацю з ним неможливою. Хто хотів його вдарити, міг укласти довгий список гріхів Хрущова, і такий список справді зроблено. Обмежуючись закордонною ділянкою, я поставив би на цей список такі пункти:

1. Погрожував американцям, що викине Об'єднані Нації з Нью-Йорку; погрози не виконав;
2. Західним альянтам ультимативно загрозив, що їх нажене з Берліну, але обіцянки не дотримав;
3. Вплив в арабському світі втратив цілковито;
4. Дозволив китайським комуністам усунути радянські впливи з Азії;
5. В Південній Америці не може похвалитися будь-яким успіхом;
6. З Куби мусів забратись за дуже упокорюючих обставин;
7. Ціла Африка визволилась, а справа комунізму на цьому багато не зискала;
8. Допустив до того, що найбільша партія на Заході, італійська, пішла власними шляхами;
9. Альбанію віддав Мао Цзе-дунові;
10. Румунію випустив із рук;
11. Сварку з китайцями розпалив до меж світового скандалу.

Справді, баланс не дуже похвальний, а якби зробити список внутрішніх помилок, баланс був би куди гірший. Скільки в цьому вини Хрущова, а скільки небажаного сталінського спадку, який мусів би перебрати кожний наслідник Сталіна, в цьому питанні суперники Хрущова розбиратись очевидно не будуть.

Головна помилка Хрущова — його десталінізація. (Чомусь ніхто не говорить і не говорив про помилки Сталіна — цікава тема). Не в тому помилка, що Хрущов розпочав десталінізацію, а в тому, що її не закінчив. Властиво були дві десталінізації, партійна і громадська. Післясталінське керівництво партії мусіло якось відсахнутися від сталінщини, щоб не бути цілковито ізольованим у власному суспільстві. Хрущов став речником цього бажання, але зупинився на півдорозі. Бо прилюдне викриття сталінських злочинів до решти, означало би присуд на моральне смерть самого Хрущова та його товаришів. І громадська думка в усіх республіках СРСР такого викриття вимагала; особливо настирливо вимагали цього на Україні. Хрущов опинився в завороженому колі, з якого не бачив виходу. А вихід був: самокритикуватись, признається до власної вини і таким чином провести моральне очищення комунізму та врятувати його від розкладу. Одначе характер Хрущова для такої місії зовсім не підходив.

Невже можна говорити про розклад комунізму? — Ви маєте

право не вірити мені на слово. Тому я прошу на свідка одного з тих, які краще за мене знають радянську дійсність, бо сидять у Москві. Лярс Брінгерт, московський кореспондент шведської ліберальної газети „Дагенс нюгетер”, з'ясовує становище в Радянському Союзі у зв'язку з відходом Хрущова:

Загальне і щораз більше невдоволення народних мас та рядових членів партії поставило Президію і ЦК КПРС перед вибором: або викинути Хрущова, або народ викине їх разом із Хрущовим. З різних сторін Радянського Союзу надходять до Москви вістки про демонстрації, страйки та шумування. Вони свідчать про те, що „опорні сили партії”, місцеві органи партії на низах, уже не витримують грати подвійну роллю: проводити в життя непопулярні і заздальгідь присуджені на провал рішення, а потім ставати козлами відпущення за невдачі найвищого партійного керівництва. Ще 1962 року різке підвищення ціна на м'ясо і масло викликало серйозні заворушення в багатьох містах і районах Радянського Союзу. Зокрема в Новочеркаську (Ростовська область) вибухло повстання, що його придушили збройною силою. Страйки були в Грозному, Краснодарі, Донецьку, Ярославлі, Горькому, в Кемеровському районі; також в інших містах були страйки, вуличні демонстрації та протести трудящих. Ростовська область цілий рік була для чужинців забороненою зоною. Тепер у Москві стало відомим, що партія і уряд мусіли піти на поступки, щоб припинились шумування. В ряді районів знизили ціни на харчі і поліпшили умови праці. Посилаючись на вістки з партійних кіл у Москві, шведський кореспондент пише, що події в Новочеркаську не були відокремленим явищем: після заворушень прийшла хвиля страйків та актів саботажу і явних виступів проти партторгів і профспілкових діячів. Катастрофічне становище в сільському господарстві минулого року створило безпосередню загрозу, що Хрущов утратить контроль над ходом подій у Радянському Союзі. Партія і уряд уникнули повного краху тільки дякуючи масовим закупам хліба на Заході. На початку жовтня 1964 року становище було таке, що в партійній верхівці рішили припинити далішні „експерименти” Хрущова. Авторитет партії валився на очах, на низах нарікали козли відпущення і треба було негайно зробити ризиковний крок, поки ще існувала можливість приймати будь-які міри. — Так пише „Дагенс нюгетер”.

Сподіваюся, що Вас переконус свідoctво шведського журналіста. Я вірю, що воно правдиве включно до твердження: „Авторитет партії валився на очак”. Не дуже рожевий стан на порозі золотого ювілею КПРС.

Не можу закінчити цього огляду, не згадавши однієї теми: Хрущов і Україна. Хрущова часто роблять українцем. Це просто смішне. Не кожний, хто навчився гопака, українець. Хрущов — українець хіба в тому сенсі, що він двадцятьсім років правив Україною з доручення Сталіна, а потім сам, але в душі Сталіна. Багато комуністів прислали з Москви до Києва. Були між ними такі як Георгій Лалчинський і Микола Попов, що, побачивши власними очима безмежність нахабства великодержавного шовінізму, ставали на стороні української справи. Але таких було мало, дуже мало. Багато було таких, як Хрущов, що приходили і до кінця залишалися послухливими виконавцями директив з москов-

ЛЯМАРК, ДАРВІН І... ТРОХИМ ЛИСЕНКО

Трохим Лисенко, недавно „офіційний" біолог ССРСР, попав у велику неприємність. Це трапляється йому вдруге, і серед подібних умов. Коли в Кремлі, на верхах, настає зміна, і разом із нею легшає натиск на духове життя, диктатор біологічної ділянки, Лисенко, втрачає опікунів. Тоді його наукові противники, досі змушені мовчати, підносять голос. Так було після смерті Сталіна. Так сталося тепер після того, як усунули Хрущова від влади. Але коли Сталін закріпив своє єдиновладство, Трохим Лисенко став малим „сталіном" біології. Подібно після того, як Хрущов вийшов переможцем у палатних розграх у післясталінські роки, Трохима Лисенка привернено до ласки і влади в біологічному царстві.

Тепер розгорівся наступ на Лисенка і його доктринальну спадщину. Перед у цьому бою веде „Комсомольская Правда". Але також в огляді радянської науки, поміщеному в партійному офіціозі „Правді", Трохима Лисенка і не згадують. „Ізвестія" дають місце для статей противників Лисенка, а радіостанції дають час для їхніх передач. При таких раптових змінах доводиться переробляти енциклопедії, справочники. „Комсомольская Правда" домагається цілком нових підручників для біології, бо теперішні опановані теоріями Лисенка. Ці підручники нехтують модерними досягненнями генетики. І тут вудбувається своєрідна реабілітація. Підручникам закидають, що вони не згадують праць Миколи Вавілова, якого 1940-го року замінив Трохим Лисенко. Вавілов згинув у сибірському концетраку. 80 тисяч учителів біології мусять пройти перевішкіл, щоб ознайомитися з сучасною генетикою.

Які різниці між поглядами Лисенка й ученим сучасної генетики? Трохим Лисенко, ідучи за думками російського біолога, Івана Мічуріна, твердив, що організм може передавати прикмети, набуті під час свого життя, у спадку найближчому поколінню. Ці прикмети створюються під натиском довкілля. Коротко: еволюція організмів — це наслідок впливу зовнішніх обставин. Ця думка давня. Її висунув французький природник Жан-Баттіст Лямарк (1744-1829). Згідно з його вченням, різні види живих істот постають через пристосування до довкілля і завдяки впливові довкілля. Прикмети, набуті при такому пристосуванні, передаються нащадкам. Сучасна біологія, її найновіша ділянка — генетика, відкидає цей

(Закінчення з 40-ої ст.)

ських бюр. Хрущов, ідучи на Україну в зимі 1937/38 року, привіз до Києва тасмний декрет про русифікацію України і цю програму виконував не за страх, а за совість, до кінця свого панування. Бувши в Києві, він ні пальцем не рушив, щоб як-небудь злагодити або зменшити сталінські злочини супроти українського народу.

Тема „Хрущов і Україна" багата важким змістом. Мені казали, що у США і в Канаді щорічно яких двісті молодих українців закінчує високі школи. Може хтось із молодих кандидатів науки зацікавиться цією темою? А напевно за монографію на таку тему здобув би собі вдячність української громади.

Михайло Добрянський

погляд. Вона приходить до висновку, що нові прикмети організму, які передаються з покоління в покоління, постають шляхом мутацій (переміни) в так званих генах, що знаходяться в хромосомах заплідних клітин. Зовнішні впливи, як радіація, хемічні чи фізичні встрявання — можуть бути побудом до цих мутацій, однак можливості мутацій закладені в генах. Сучасна біологія визнає генетичну спадковість у Дарвіновій інтерпретації. Види й одиниці, гени яких дають можливість пристосуватися і витримати боротьбу за існування, залишаються при житті і розмножуються. Види й одиниці без відповідних генів вигибають. Це природний добір здатних до життя.

Можна розуміти, чому закріпленій диктатурі Сталіна, потім Хрущова — більше підходили Лямарківські теорії, відновлені Лисенком, ніж вчення сучасної генетики. Тут відгравали роллю не тільки перспективи, що їх розмальовував Лисенко, коли йшла мова про вирощування нових зернових культур. Комунізм мріє не тільки про творення нових сортів збіжжя, але і про скоре вирощення в соціологічній лябораторії — нової советської людини, по наказу згори. Ці накази, ці зовнішні встрявання мали б перемогти природу людини, збережену в генах і передавану нащадкам як спадок.

Нашим читачам буде цікаво, як оцінює сучасна наука правду і неправду в теоріях Лямарка і Дарвіна, що їх головні думки з'ясовані вище кількома реченнями. Над цим питанням зупиняється англійський біолог Peter Bryan Medawar, відзначений нагородою Нобеля 1960 року.

Різницю між поглядами Лямарка і Дарвіна можна проглядно уявити при допомозі такого образу: В каварнях, по залізничних чекальнях — часто зустрічаємо „музичні скриньки". Вкидаєте десять центів, потискаєте відповідний гудзик і скринька грає вибрану вами мелодію. Скринька мала в собі різні „мелодійні можливості". Ви, потискаючи гудзик, вибрали одну з них. Коли в цьому образі підставити замість вас і замість скриньки — доквілля і організм, матимемо Дарвінові взаємини. Доквілля (в даному випадку ним були ви) тільки побуджує до дії, до розвитку тих даних, які вже є в організмі. Організм, який не має відповідних можливостей, тобто, не вмiє як слід відповісти на зовнішні побуди, або — іншими словами — не вмiє пристосуватися, має малі вигляди на те, щоб утриматися при житті в боротьбі за існування.

А тепер інший образ. Вдома маєте грамофон і, окремо, збірку платівок. Вибирате одну з них, накладаєте на грамофон і він відіграє мелодію, визначену платівкою. Грамофон сам не має власних можливостей. Ви не вибрали одну з них, як у попередньому образі. Ви ззовні подавали йому платівку, ви „повчали", що він має грати. Це приклад Лямаркового відношення між доквіллям і організмом. Доквілля надає організмові нові прикмети і — згідно з цим ученням — організм передає ці прикмети нащадкам. Перший рід взаємин між доквіллям і організмом називають селективним (виборним). Доквілля „вибирає", побуджує різні генетичні властивості організму до відповіді, до пристосування. Другий рід називають інструктивним (повчальним): доквілля дає інструкції, як організм має розвиватися.

Сучасна генетика визнає той перший, селективний рід взаємин між доквіллям і організмом. У спадковій масі генів закладені різні

можливості; доквілля побуджує їх до розвитку, до здійснення. В давніших підручниках доводили на прикладі коваля, як то набуті прикмети передаються батьками дітям. Коваль, орудуючи твердим залізом, виробив собі сильні м'язи. І ось його син дістав по батькові фізичну силу. Сьогодні цей приклад пояснюють інакше. Син не перейняв сили по батькові, наче дарунок у спадщині; він змалку, працюючи в кузні разом із батьком, мав кращу за інших нагоду виробити собі фізичну силу, як колись виробив її батько. Оточення дало тільки нагоду для розвитку вроджених даних.

Однак, сучасна біологія не відкидає ідей Лямарка. В довгій еволюції створився орган, який може не тільки по-своєму діяти за побудом доквілля, але може також приймати „інструкції” від доквілля. Цим органом є мозок. У тварин він діє інстинктивно, отже знову залежно від побуду, що йде з зовнішнього світу. Інакше у людини. Протягом приблизно 500 тисяч років мозок розвинувся так, що створив новий тип спадковості, а саме не-генетичної спадковості. Досвід одного людського покоління передається, як інструкція, як інформація — наступним поколінням. Важлива форма передачі досвіду — це книжка. Таким чином, поруч суто генетичної еволюції, спільної для людей і тварин, тобто, поруч Дарвінової еволюції, людина створила соціальну й культурну еволюцію, і передає її здобутки з покоління в покоління. І то передає не генетичним способом, але шляхом навчання за посередництвом мозку. Це вже не Дарвінова, але Лямаркова еволюція. Демограф Альфред Лотка розрізняє ендосоматичну, внутрішню спадковість, якою генетичним способом передаються різні прикмети батьків нащадкам. І іншу, вже тільки притаманно людську, екзосоматичну спадковість, якою через традицію й навчання передаються набуті досвіди одного покоління наступному. Це — як кажуть біологи — два різні стилі спадковості і еволюції. Вище згадуваний учений, Мідевер, у кнежці про „Будучину людини” пише:

„Наш новий стиль еволюції — по своїй природі — лямарківський. Доквілля не може надавати нам генетичні інформації, але може надавати не-генетичні інформації, а ці можемо передавати далі, і передаємо. Це означає, що (таким способом) набуті прикмети — спадкові. Коли йде мова про того коваля, то він помилявся б, думаючи, що його спосіб життя може мати вплив на генетичну будову його дітей; але немає сумніву, що він міг навчити дітей свого ремесла, і тому вони вирости такі тверді і зручні, як і він сам. Ця новіша еволюція по своєму характеру наявно лямарківська, тому відчувається психологічний тиск думати, що і генетична еволюція повинна бути такою ж (тобто лямарківською). Звідси народжується тенденція повороту до ідей Лямарка, до його переконання, наче набуті під впливом доквілля прикмети переходять із батьків на дітей.”

Це помилка, що її роблять Лисенко і його вільні й невірні послідовники. Ця помилка не була б страшна, та нещастя в тому, що за допомогою тоталітарної держави — ця помилкова думка стала догмою. Цій догмі принесено в жертву вільний дослід і цією догмою замкнено дорогу для розвитку науки.

Але, — каже Мідевер, — ще більш небезпечна протилежна помилка. Її роблять біологи й філософи, які дарвінівські принципи переносять на соціальну і культурну еволюцію. Під впливом

відкриття Дарвіна такі випадки траплялися часто в другій половині 19 століття, і також у 20 столітті. Прикладом може бути німецький природник і популяризатор ідей Дарвіна, Ернст Геккель. Він пише:

„Теорія добору повчає нас, що в людському житті, докладно як і в тваринному і рослинному, всюди і завжди тільки мала, привілейована меншість може втриматися при існуванні і цвісти; велика маса мусить голодувати і, раніше чи пізніше, передчасно гинути в нужді... Можемо глибоко жаліти з приводу цього факту, але не можемо його заперечувати або змінити.”

Такий універсальний дарвінізм, поширений із сфери звичайної, генетичної спадковості на соціальне й культурне життя, ставав ідеологією соціального визиску, безоглядного панування меншості. Він створив підґрунтя для сучасного расизму і ексклюзивного, войовничого націоналізму.

В основі такого дарвінізму лежить віра в природу, утвердження в 19 столітті, — мовляв: природа знає найкраще й її закони непомильні. Сучасна біологія й медицина повчають, що це ілюзії. Природа, її генетична еволюція, природний добір, боротьба за існування — це „історія марнотратства, рятункових засобів, компромісів і помилок”. Мідевер радить відкинути міркування, які переносять засади природного добору й боротьби за існування в соціальні і культурні ділянки. Можна викинути за борт думки, що „суперництво людей, одних із одними, це необхідна частина структури суспільства; що суспільства — це організми, які ростуть і неминуче вмирають; що поділ праці в середині суспільства подібний до того, що бачимо в колоніях комах;... що соціальна еволюція посувається в напрямку, накинута силими, які знаходяться поза контролею людини; — все це біологічні твердження, але запевняю вас: це фальшиві твердження, основані на фальшивій біології... Я хочу сказати, що нашу політику і наші заміри ми не повинні будувати на засновку, що природа знає краще, що ми здані на ласку й неласку природних законів і легковажимо їх на власну згубу.” В іншому місці цієї книжки читаємо: „Лише подумайте, скільки страждань спричинила віра в існування і непереможну силу войовничого інстинкту; скільки страждань спричинили доктрини про расову вищість і метафізика крові й землі; скільки страждань спричинила віра, що війна між людьми, їхніми клясами і націями — це здійснення законів історії. Все це різного роду виправдання, і то дуже тоненькі виправдання...”

Ці висновки сучасної біології визволяють людину від тиску фаталізму, приреченості, безвольності, що їх накидала свідомість давніша біологія. Інші галузі науки й окремі ділянки життя переймали від біології її понурі думки. Між іншим, ними насичений славний твір Освальда Шпенглера про „Падіння Заходу”. У висновках нової біології появляється знову оптимістична віра в силу розумової волі людини. Цією вірою надхнені також твори іншого відомого біолога, Джулієна Гакслі. В книжках „Людина в модерному світі”, „Залюднення світу” — він запевняє, що найтяжчі проблеми сучасного людства, як загроза атомової війни, перелюднення і т. п. — можна розв'язати, але „це вимагає багато і наполегливого мислення і твердої праці.” Все ж біолог, може закінчити свої роздуми „ноткою поміркованої надії”.

ШЕВЧЕНКО — СТАЛІН І ПУШКІН

Після вісімнадцятої промови про буйний розквіт культу Шевченка в ССРСР відслонено полотнище на новопоставленому пам'ятнику Шевченкові в одному з міст України. Глядачам показала ся велетенська постать... Сталіна з відкритою книгою в руках. Глядачі в ССРСР звикли до всяких дивоглядних видовищ, але таким пам'ятником Шевченкові вони все ж таки здивувалися немало, хоч цього здивування вони, звичайно ж, ніяк не виявили. А дев'ятнадцятий промовець поспішив пояснити їм, що оцей пам'ятник Шевченкові зображає товариша Сталіна, який сидить і читає „Кобзаря“.

Звичайно, це тільки анекдота, ще й загальновідома, та ще й скерована своїм сатиричним вістрям проти давнопройденого етапу сталінського культу особи.

Але... чи справді давнопройденого?

...Після сто вісімнадцятої промови про буйний розквіт культу Шевченка в ССРСР видано книгу з нагоди Шевченкового 150-ліття. Читачам показала ся велетенська постать... Пушкіна, а біля його ніг манюсінка постать Шевченка, що читає „Евгенія Онегіна“.

Яка ж, усе таки, подивутідна схожість ситуацій, правда ж? Але одночасно є і різниця чимала: перша ситуація не справжня, а вигадана, значить, аж такого безглузлого ідолопоклонства не було в ССРСР навіть у часи сталінської диктатури й терору. Друга ж ситуація не вигадана, а справжня, значить, іще більш безглузде ідолопоклонство є в ССРСР тепер, у час розтрубленої на весь світ демократії та відлиги. У цьому легко переконатися, розгорнувши видану до 150-літнього ювілею Шевченка книгу Леоніда Смілянського „Поетова молодість“*). Ось, наприклад, сцена зустрічі Шевченка з Пушкіном в одній з петербурзьких книгарень. Спочатку у книгарню зайшов Шевченко. Його запитали:

„— Тобі чого?

— Пана Пушкіна... поему...

Не оглядаючись на полицю, продавець звичним рухом узяв позаду себе з полиці маленький, гарно виданий томик і поклав на прилавок. Він навіть не спитав про назву...

Молодий маляр повів довкола великими карими очима, що замислено дивилися з-під навислого чола, затиснув стару шапку під пахвою і взяв з прилавка покладену для нього книжку. Це було нове видання „Евгенія Онегіна“. Він обережно почав гортати сторінки, немов боявся покусувати їх. Нетерпляче перечитував окремі рядки і строфи. І ось уже все довкола ніби перестало існувати для нього” (ст. 24).

Згодом у ту саму книгарню заходить Пушкін з товаришами. Хазяїн книгарні вітає їх уклоняючись:

„Хазяїн узяв останнє видання „Евгенія Онегіна“.

— Валша книжка, Олександрє Сергійовичу, припала до серця освіченим читачам, і вони найбільше питають Пушкіна. Приємно і радісно! Ніякий поет не знав такого успіху.

— Ах, Олександрє Пилиповичу, виходить, публіка любить вірші?

*) Леонід Смілянський, „Поетова молодість“, роман, „Радянський письменник“, Київ, 1963.

— Далеко не всі, але автора цієї книжки публіка глибоко поважас і любить.

Пушкін тихо засміявся і враз змовк.

Малярчук у другому кінці крамниці раптом підвів голову. Рука його майже машинально поклала на прилавок розгорнутої книжку, шапка з-під пахви впала на підлогу, очі вп'ялися в постать Пушкіна. Щось мимоволі прошепотіли губи, він ступив кілька кроків уперед і схвильовано вдивлявся в кожен рух поетового обличчя, прислухався до його голосу, поривчастого, гучного, до його веселого життєрадісного сміху. Йому навіть здалося, що Пушкін оглянувся на нього і враз погасив свій гучний сміх.

Та, певне, Пушкін і його друзі поспішали. Хтось відчинив ім двері. Хуртовина на мить вдерлася до крамниці. Але не встигли зачинити за ними, як молодий майстровий стрімголов, без шапки, в розстебнутому пальті вискочив з крамниці...

На засніженій панелі, оповитий навісною хуртовиною, стояв з непокритою головою Тарас Шевченко і нестямно, зачаровано дивився вздовж Невського проспекту, де в клубах завірюхи зникав, як золотий дитячий сон, дорогий образ" (ст.25-26).

Хто ж такий автор „Поетової молодості"? Цікаву інформацію про нього знаходимо в опублікованому недавно листуванні покійного Михайла Ореста з Олексієм Ізарським:

„... за студентських часів я ходив у пальті, перешитому з військової шинелі англійського виробництва (після поразки Врангеля советам дісталася в руки велика кількість таких шинель). Воно було темнозеленого кольору і фігурувало в одній донощицькій статті, вміщеній у стійній газеті. Написав її Л. Смілянський, тоді комсомолец"*)

Отакий то „герой нашого времени", якому тепер поталанило переплюнути найвибагливіших сталінських одописців. Справді бо: чого варта хоч би лише сценка, як Шевченко вискочив за Пушкіном надвір — так тільки цуцки шмигоне за хазяїном у відхилені двері. Ясно, що такою книжкою про Шевченка читачі в Україні обурилися чимало, хоч цього обурення вони, звичайно ж, ніяк не виявили. А Л. Новиченко спішить запевнити їх у передмові до „Поетової молодости":

„Після роману Л. Смілянського ми будемо повніше і поетичніше уявляти близькість автора „Кобзаря" — не стільки зовнішньо-біографічну, звичайно, скільки внутрішню, душевну — до генія російської поезії" (ст. 7).

Достоменно так, як отой дев'ятнадцятий промовець на відкритті пам'ятника Шевченкові, чи пак Сталінові. А слідом за Л. Новиченком підбріхує і якийсь В. Костюченко:

„Мабуть, найціннішою рисою роману є те, що письменник досить широко змалював середовище, в якому жив і духовно виростав поет. Перед читачем проходить ціла галерея образів історичних осіб, з якими зводила доля молодого Шевченка"***). Наприкінці одне застереження і одне „чому?":

*) О. Ізарський „Михайло Орест у листах" — „Сучасність", Мюнхен, ч. 4, квітень 1964.

**) В. Костюченко „Молодість бунтаря" — „Зміна", Київ, ч.3, бер. 1964.

Відновуючи цей черговий і ніяк не єдиний випадок мало-російсько-хохлацького холоуйства, треба одначе якнайрішучіше застерегтися проти можливих узагальнювань. Навпаки, треба підкреслити, що не бракує в нашій батьківщині чистих і гідних голосів, які серед коньонктурно-ярмаркового галасу, що зчинився довкола Шевченкових роковин, воздають хвалу не Пушкіну і не комуністичній партії, а таки Шевченкові і роблять це воістину щирим серцем і чесною душею. Опріч верескливих цуциків, що стрибають якнайвище і язготять якнайгаласливіше, аби тільки лизнути хазійську руку й привернути його увагу до себе, опріч (і осторонь) Смілянських стоять справжні українські літератори, поети й мистці, для яких 150-ліття Кобзаря стало великим творчим надхненням. Серед них ясніють не тільки постаті Антоненка-Давидовича й недавно померлого Рильського, серед них не тільки переслідувана „київська група” із своїми чудовими поезіями про Шевченка, але — і це найважливіше! — до їхнього полку пливом пливе початкуюча молодь з районних газет і комсомольських журналів, ота, за висловом Хвильового, „молода молодь”, чий призив краще й не називати, а чії твори хай покищо й недосконалі, але які ж прекрасні своєю незайманою щирістю й молитовною пошаною до Кобзаря. Вони збагачують фонд того нерукотворного пам'ятника, що його цього року буде в своєму серці український народ для свого найбільшого сина!

І, нарешті, кінцеве „чому?”:

Коли перенести погляд з України на еміграцію, то тут, на гіркий скаль, ні на чому зупинитися, за винятком вашінгтонського монументу. Не появився дослівно ні один літературний твір у зв'язку з великими роковинами. Ніхто — ні із старших поетів-письменників, ні з літературного молодняка — не присвятив цій події аніякісьної уваги. Навіть переклад Кірконелла-Андрусішина не рятує ситуації, бо, поперше, це не оригінальна творчість, тільки переклад, і, подруге, головну, тобто мистецьку частину діла виконав такий чужинець, а роля проф. Андрусішина, хоч і важлива, була все ж таки тільки допоміжна (перевірка прозового перекладу, що його приготував для проф. Кірконелла Комітет Українців Канади, і авторство передмови).

Мимохіть виринає побоювання, що якби не лист 34-ох (спасибі їм!) і не „афера” Платона Стасюка з канівською землею, то хто зна, чи Шевченкове 150-ліття знайшло б належний відгук і в нашій пресі.

Звичайно, тут дехто з письменників міг би запротестувати (і слушно) проти будь-якого „нав'язування теми” чи проти „керованого літературного процесу”, при чому навівши навіть дуже повчальні й переконливі аналогії з СССР. Адже письменники нашої тому й покинули рідний край, щоб не мусіти писати з приводу всяких „роковин”. Справді бо: тільки вільний внутрішній імпульс може бути джерелом справжньої творчості. Це безперечна істина. Але... ідучи шляхом цієї безперечної істини, можна прийти і до цілком невеселеских висновків, як ось: чому ж ні в кого не спалахнув цей вільний внутрішній імпульс? Невже навіть така епохальна подія не в силі надхнути нікого з наших еміграційних письменників? Чому?

Вадим Дорош

Р. С. — Уже відіславши цю статтю до редакції, я попав на ще одну книжку про Шевченка, цього разу російського письменника Б. Вадецького*), видану також з нагоди Шевченкового 150-ліття. Звичайно, було б наївно або нечесно порівнювати свободу вислову, що її мають в СССР російські письменники, з тією „свободою“, що її мають українські. Все ж, хочеться навести пару висловлювань Вадецького про Пушкіна й Шевченка. Вони покажуть, що Смілянський не тільки „рад старатися“ (бо це ще можна б хоч і не виправдати, то принаймні зрозуміти), але що він „рад перестаратися“, тобто, що він таки клясичний екземпляр холоуя.

Ось, що пише Вадецький про Пушкіна (розмова Шевченка з Елецьким, який нарікає, що в Росії нема справжніх революціонерів):

— Пушкін писав, що без царя народ автоматом стане...

— Невже таке сказав? — обурився Шевченко.

— Ех, милий, пора вже знати ціну Пушкінові. Ні, тут ні на кого надіятися“ (ст. 256).

А ось як змальовує Вадецький Шевченка: у гурті петербурзьких інтелігентів іде розмова про неприємного Шевченка. Прочитавши в журналі „Северная пчела“, що Шевченко збирається видавати журнал-альбом „Живописна Україна“, присутні дискутують, чи втримається цей журнал.

— Брюлов не підтримає видання? Хоч би своїм прізвищем? Заради учня!

— Цього Шевченко не схоче, — відповів Євген Павлович. — Ви ще його не знаєте. Видання не сміє бути меценатським ні покровительським. Шевченко все бере на себе і звертається лише до українців (в ориг.: обращается только к украинцам). Чимало виходить у столиці альбомів, але цей буде визначний.

— Чим же? — допитував Шпешнев. — Кургани, замки, могили... хто їх не малював?

— Шевченко, — встрянув Мобеллі, — хоче змалювати старпну по-новому, показуючи й викликаючи до дії силу народу“ (ст. 258-9).

В. Д.

*) Б. Вадецький, „Полнозвучность“. Москва, Советский писатель, 1964.

Вадим Лесич

КАМ'ЯНІ ЛУНИ

Поетії 1960-1964

Обкладинка Якова Гніздовського. Видання ООЧСУ. Нью-Йорк 1964. Ст. 88. Зміст: I. Народження ораторії. II. При смеркові інтерлюдії. III. Смерть Шевченка.

Від В-ва: з голосів критики про поезію Вадима Лесича.

Євген Маланюк

СЕРПЕНЬ

Поетії книга IX.

Обкладинка Петра Холодного. В-во Нью-Йоркської Групи. Нью-Йорк. 1964. Зміст: Ave Caesar. I. Дні. II. Серпень. III. Молитви. IV. Ярослав Осломисл.

3 МИСТЕЦЬКИХ ВИСТАВОК

ПРО МАГНЮ ГУДАЛЮКОВОЇ ПАЛІТРИ

(Вражіння з виставки в Нью-Йорку)

Дев'ять індивідуальних мистецьких виставок (4 в Нью-Йорку, 3 в Парижі, 1 в Мілані та 1 в Торонто) Любослава Гуцалюка протягом останніх 8-ми років виявляють не тільки велику працездатність і працьовитість мистця, але й проглядно показують його розвитковий шлях, ритм його творчих шукань і — що найважливіше — його мистецькі осяги. Остання його нью-йоркська виставка у галерії Гільди Герст при Медісон Авеню, яка відбувалася від 20-го жовтня до 7-го листопада ц. р., — це вже виставка безперечно сформованого і зрілого мистця. Всі „Гуцалюківські” елементи, які він виявив протягом останнього десятиліття років у більш чи менш сміливих та мистецьки адекватних висловах, виявлені на цій виставці (яка — до речі — охоплює біля 30-ти картин, у тому 25 поданих у каталозі і кілька там не зазначених, — усі з 1964 року)) в дуже вже скристалізованій та визрілій формі, у творчому пов'язанні, — я б назвав — у випукленні своєрідно згармонізованої синхронізації та у здецидованому власному стилі.

Колішня „Готична” лінійність, як скелет Гуцалюкового живопису, як його архітектонічна основа, розвивається у нього в напрямі многогранного збагачення на всій площині картини, набрав повноти композиційного значення, перехрещується з іншими рисунковими елементами його живопису, я навіть сказав би — органічно зливається з кольоритом цілості та всіх композиційних деталей, що прецизно, але із своєрідною дискретністю, висловлені в цих його найновіших картинах також на другопланових, так би мовити — задніх, площинах поодиноких творів.

Гуцалюкові картини мають якусь особливо соняшну світлість, якусь на Гуцалюківський лад — Грищенківську погідність — глибокого синього неба й осяяної сонцем землі. Вони оптимістичні, навіяні поетичною атмосферою дискретної уявності на реальних (хоч і не завжди реальних) основах краєвиду.

Гуцалюк — мистець пейзажу, натюрморту, квітів. Уже його раніші картини були помітні свіжою, темпераментною та барвистою палітрою, і за винятком початку 1960-тих років, коли він експериментував у притишеній гамі сірих, рожево-жовтих і блідо-зелених кольорів, розп'ятих на прямовисних (тоді ще готичніших) і гострих лініях чітко викресленого рисунку (попередня його

(докінчення з 48 ст.)

На закінчення, можемо вже докладніше визначити помилку Трохимма Лисенка. Вона подвійна. Перша: Лисенко переніс лямарківські принципи, відповідні для соціальної й культурної еволюції людства, на генетичну спадковість, спільну людям і тваринам. Друга помилка тяжча. Як вище сказано, орган соціальної й культурної еволюції, які проходять згідно з лямарківською характеристикою, — це мозок, а його найважливіша функція: пізнання, ооч вільного мислення й досліду. Трохим Лисенко накладав кайдани саме на цей орган, якому лямарківська теорія й її відгомони завдячують своє сучасне виправдання. Це вже не помилка, але злочин.

ню-Йоркська виставка в 1962 р.), виявляли у Гуцалюкові дуже живого кольориста. І ця живість, збагачена його дальшими технічними експериментами в рисунку й кольористичі останніх років, виявила Гуцалюковий талант расового кольориста — на цій власне, для нього, як досі, безумовно найважливішій своєю зрілою суцільністю, виставці. Соковита червінь різних відтінів (від цеглястого і помаранчового до полум'янобагряного), глибока синява і легковійна голубизна, різні тонації зелені — від темних до найлагідніших, ціла гама барв райдуги — і над цим якась соняшність (хоч не вжито золотого мазка) або інколи легкій серпанок літнього ранкового туману чи південної мерехтливо-оболочної юги — це широкий і багатий вахляр Гуцалюкового світу мистецької уяви. Іноді світ Гуцалюкової мистецької реальності надбудований його власним внутрішнім світом і тоді відчувається деякі натяки безпредметности, у які переходить світ предметів, чи лагідну загадковість якогось наче б сюрреалістичного видива. баченого ніби крізь химерний оболоч сну або мерехтіння визволеної з підсвідомости, уживописненої уяви. Одначе підтекстом Гуцалюкової творчости не є проблемність мислительсько-інтелектуального чи метафізичного типу, але чистокровна, виключна мистецька споглядальність. Проблемність Гуцалюка — головним чином і єдино — малярська проблемність: рисункова, кольористична і композиційна. І її він розв'язує на свій лад, сублимуючи власною творчою візією, даючи підкреслення іноді високої напруги темпераменту (не менш у квітах та натюрмортах, як і в пейзажах), та застосовуючи майстерно випрацьовані і високої культурної проби технічні методи.

Незвичайно приємно сприймається на виставці велика картина (не зазначена у програмці) „Набережна в Ментоні“ з її ораяжєвими, ясними будинками вздовж вулиці, голубе небо і багато світла та погідної радості.

Виставлені на вітрині галерії картини — портовий пейзаж „Спогад з Оксер“ з його готикою кольорів та водночас заспокійливим затишком барвистої пристані, як також композиційно майстерний, живий кольоритом, експресійно згущений „Натюрморт з синьою мискою“ — звертають на себе особливу увагу.

Знаменитий кольористично на тлі цегляних дахів „Собор у Ментоні“ — насичений барвами, живими й виразистим; має особливо лагідні контури барв і чітку композицію „Венецький красвид“; вібрує розмах мазка в ясності і простоті „Вулиці в Кальдетас“; має якусь райдужність гармонійних кольорів і водночас свою кольористичну й навіть стилістичну, з натяками безпредметности, відмінність „Провансальський красвид“, і особливо привертас увагу „Порт у Ле Гаврі“ своїм сірим небом і сірістю води, жовтими стовбурами щогол і двома-тьома просто магічно розміщеними невеликими червоними плямами, кожна іншого речевого значення.

Своєрідно надреальні контури проглядають з веселкового лісу вітрильників, готичний ритм вертикальних щогол з „14 липня на Гадсоні“, як також напівреалістична готичність кольориту переходить у майже безпредметність, оповиту ранковими (чи надвечірніми) туманами, наче мильними баньками, казочного „Красвиду-марива“.

Гуцалюкове „Нутро кімнати із столиком та кріслами“, подекуди

зберігаючи упрощеннями своїми та деякими акцентами кольориту якісь невловні Матіссівські елементи, виявляє одночасно чимало Гуцалюківського з його загальною кольористичною поставою, проте є чимось новим у мистця своїм зворотом до буденного фрагменту, до щоденщини речей, позбавлених моменту всякої декорації і т. зв. мальовничості. Можливо, це зачаток якоїсь нової творчої лінії Гуцалюка.

Крім згаданих кількох пейзажних картин з Франції, Іспанії, Італії та Нью-Йорку, на виставці видне місце займають натюрморти і квіти. Звертає особливу увагу згущеними барвами та точністю викреслень „Рослина під жовтою стіною” та незвичайно суцільна, викинена і експресійна картина „Квіти в глечичку”.

У загальному — виставка широка тематично, багата і жива кольорами, вражає культурною мистецькою підходою, досконалою олійною технікою, індивідуальними мистецькими сприйняттями. Вона ставить глядача віч-на-віч з красою, дає йому чимале естетичне задоволення й витворює атмосферу погідної, соняшної та поетичної лагідності і привітності. А це, м. ін., також одне з завдань мистецтва. І мистецтво Любослава Гуцалюка виконує це завдання блискуче. Магія його палітри діє і каже сподіватися ще дальшого поглиблення його фінезії, його майстерства та творчої винахідливості. Тим більше, що Любослав Гуцалюк вступив уже певним кроком у мужеський вік мистецької зрілості. Всі можливі дальші шляхи справжнього майстра, всі поглиблення, драматизації, оркестрації і всякого роду витончення — відкриті перед ним навстіж.

Вадим Лесич

ІКОНА — МАЛЬОВАНА МОЛІТВА

(Розмова з мистцем М. Осінчуком з нагоди його виставки у Нью-Йорку, в листопаді ц. р.)

Відповідь: Я розумію Ваше питання. Останні сорок років — це час найбільших світових революцій, а я вперто тримаюся лінії, зазначеної в нашій традиційній іконі. Це може дивувати. Та ось мої пояснення: для кожного народу традиція дуже важлива. Це корінь, що тримає дерево. Наші невдачі звичайно спричинені браком традиції. Державну традицію нищили у нас те власні міжусобиці, то жорстокість наїздників і окупантів. Але релігійна традиція сиділа глибоко в душах і збереглася: традиція наших богослужбових відправ і традиція наших ікон. Наш народ відносився до ікони з особливою любов'ю. Доказом цього численні чудотворні ікони. Доказом любови народу до нашої традиційної ікони вважаю й те, що і тепер, де тільки в поліхромії церков і в церковних образах я нав'язував до нашої традиційної ікони, я ніде не зустрічав спротиву.

Питання: Чи могли б Ви Пане Професоре, коротко пояснити читачам журналу генезу, родовід нашої ікони?

В.: Мистецькі основи нашої ікони походять із Візантії, яка в давні часи була мистецьким Парижем для всього християнства. А візантійська ікона творилася в Малій Азії, серед рільничого населення. Головні її прикмети: символізм зображених подій і осіб, ритмічний характер і в композиції і експресії кольоровій та лінійній. Сусідні народи, що взяли ікону з Візантії, „націоналізували” її. Так постали

ікони: болгарська, сербська, українська, білоруська, московська. Наша ікона відповідає рільничому характерові нашого народу. Ритміка робіт селянина зумовлена порами року; ритміка збіжжя, що його хвилі під вітром пливають у безмежність; ритмічні кольори різних засівів. Все це створювало почувальну диспозицію, якій відповідала ікона. Символізм і ритмічність так глибоко врізалися в українську душу, що вони живі навіть у тих, які давно втратили зв'язок із селом. Ікона створює в українській душі молитовний настрій, бо вона сама — це мальована молитва. Наша ікона протягом століть досягнула такої високої мистецької рівень, що наших мистців-ченців кликали до Польщі і до дальших західних країн, а пізніше на північ, до Москви.

П.: Як відомо, в нові часи були намагання оживити мистецтво ікони. Цією справою опікувалися митрополити Андрей Шептицький, Йосиф Сліпий. І знаємо, що Ви, Пане Професоре, мали участь у цих стараннях. Нашим читачам було б цікаво почути про це.

В.: Для мене це особливо дорога частина історії нашого мистецтва. І то завдяки мистецькій цінності ікон, але і з інших мотивів. Мій погляд такий: коли маємо творити своє мистецтво, яке перед світом знявило б своєрідні прикмети українського духа, ми повинні починати з рідної традиції, а не з чужих напрямків. Тоді створимо наше національне мистецтво. — Митрополит Шептицький розумів значення традиції. Він доручив збирати ікони, і ці збірки дали початок створеному ним Національному Музеєві у Львові. Митрополит Сліпий створив музей ікон при Богословській академії у Львові. Митр. Шептицький вислав до Парижа, ще перед першою світовою війною, свого стипендіянта, Михайла Бойчука, на студії візантійського мистецтва, зокрема ікони. Бойчук, повернувшись 1910 року до Львова, започаткував зворот до нашої давньої ікони в церковному мистецтві. Мої перші цього напрямку праці — це запрестольна ікона Серця Христового в Преображенській церкві, у Львові, а першою мозаїкою поліхромією в стилі ікон була розмальована церква в Грималові.

П.: Вибачте, що томлю Вас питаннями. Та було б цікаво почути від Вас більше саме про ту виставку, що оце перед нами.

В.: Можу повторити те, на що я натякнув на початку нашої розмови. Виставка — це образ душі мистця. Я. — син села, син поля. А релігійним зображенням поля є ікона. Традиція поля і мистецтва зв'язаного з полем — глибоко в моєму серці, так як була вона в серцях моїх предків. Для них поле — це не тільки верстат праці, це — член родини. Образа поля і його плоду — хліба, — це образа родини. Комунізм відняв поле селянинові, і поборює ікону. Для мене — це логічно пов'язані явища. Але вірю, що в душі українського народу ці дві цінності далі живі, і мої образи — це моя заява про вірність цим цінностям.

Ноти:

Ігор Соневицький: ЗИМА. Коляди, колядки і щедрівки. Українські пісні для фортепіана. Четверта частина з циклу „Пори року”. — Обкладинка

Л. Гуцаюка. — Нью-Йорк, 1964. Ст. 12.

Зміст: 10 найбільших відомих пісень різдвяного циклу.

ПІСЕННИЙ СКАРБ УКРАЇНИ

Рівно три з половиною років тому появилася в нашому журналі стаття під таким самим наголовком „Пісенний скарб України". Була це інформативна стаття-розмова з проф. З. Лиськом, автором Кодексу „Українських Народних Мелодій", що його він привіз тоді з собою до Америки, і в ч.ч. 3-4 за Березень-Квітень 1961 р. охоче познайомив наших читачів із своєю працею. Там була згадка про велику кількість (11,500) пісень цього Кодексу, про давніші пісенні збірники, що їх використано для цієї праці, про тисячі українських пісень, ревіндикованих з чужомовних польських і московських видань для української культури, про редакцію усіх цих матеріалів, про систему порядкування і групування мелодій і врешті про 8 великих Показників-індексів, що уможливають орієнтацію в цьому морю нотних матеріалів і користування ними. Наприкінці редакція зазначила, що цей зібраний скарб зберігається в автора до часу, коли опіку над ним перейме все українське суспільство.

Наші сподівання здійснилися. Знайшлися люди, що зацікавилися цим Кодексом і сьогодні Українська Вільна Академія Наук у США випустила вже перший том „Українських Народних Мелодій", великого формату, на 576 сторінок книгу, репрезентативну своїм зовнішнім виглядом і змістом. Продовжуємо розмову з д-ром Лиськом про це капітальне видання.

— Що можете сказати, пане професоре, про появу першого тому Вашого Кодексу?

— Передусім треба зазначити, що книга, яка тепер появилася, це 2-ий том видання. Справа в тому, що зміст 1-го тому становитимуть критичні аналізи джерел, різні статистичні обліки й обширні індекси. А видавці бажали дати в руки громадянству зразу нотні матеріяли перших 1250 пісень і тому розпочали видання з 2-го тому.

— Які пісні увійшли до цього другого тому?

— Порядкове чергування мелодій у нашому виданні ґрунтується на системі, започаткованій Ільмарі Кроном, доповненій згодом Бєлою Бартоком та Філарстом Колессою і змодифікованій мною ще більше в пристосуванні до українських нотних матеріалів. Полягає ця система на групуванні і чергуванні мелодій за музичною їх формою, а в рамках кожної форми за каденціями. Отже розпочинаємо публікацію пісень трьома найпримітивнішими формами, якими є:

I Мотив (54 мелодії, ч.ч. 1-54)

II Фраза (110 мелодій, ч.ч. 55-164)

III А Дводільне речення (842 мелодії, ч.ч. 165-1006)

III Б Трьодільне речення (початок—244 мелодії, ч.ч. 1007-1250)
До кожної з цих форм, що в них об'єднуються музично споріднені мелодії, входять пісні вокальні й інструментальні, різних жанрів і з різними словними текстами.

— Чи у Вашій редакції знаходяться які графічні новотвори в самій системі записів?

— Так. Є нововведені знаки для чвертьтонів, нові діакритичні позначення на закінчення мотивів, фраз, речень, періодів і т. д., но-

ві позначення на мелодичні, чи ритмічні варіанти, тощо. Все це має свої пояснення у короткому Вступі до цього 2-го тому. Натомість детально з'ясування і широке обговорення цієї системи знайдеться в 1-му томі, де буде також з'ясоване спрямування і способи редакції всіх пісенних матеріалів і, — що найважливіше, — там будуть подані згадані вже Показники. Признаємо, що без цих Показників користування Кодексом буде покищо утруднене. Але на це нема ради. Прохасмо терпеливості, бо остаточне виготовлення Показників можливе аж після надрукування і нумерації всіх потних матеріалів.

— Як прийшло взагалі до здійснення цього видавництва?

— Реалізація видання „У. Н. М.” була справою виключно громадської ініціативи і наполегливої праці. Основуєся „Видавничий Комітет” з людей доброї волі і ентузіястів української культури, що розпочав організаційну працю, а згодом, коли на чолі цього Комітету станув п. Маріян Коць, директор „Самопоміч” в Джерзі Сіті, справа почала реалізуватися. Чималих зусиль коштувало, поки цей безкорисливий ентузіяст рідної культури дозволив опублікувати своє ім'я і сьогодні широ треба признати, що перший том появилвся головню завдяки його наполегливій енергії, присвяті часу і щедрій фінансовій підтримці. Звичайно, працювали безкорисно й інші члени Комітету, їх поіменний перелік поданий у виданім томі „У.Н.М.”, а в свій час знайдеться місце на з'ясування також їх ролі в реалізації цієї справи. В кожному разі, без громадської жертвенности працею і фінансами не можна було б і мріяти про здійснення такого великого видавництва.

— Як виглядає фінансова сторінка Видавництва?

— Деталів цієї сторінки сам не знаю, бо стежив головню за коректами і технічною реалізацією книги. Знаю тільки, що фінанси здобувалися з пожертв свідомих громадян, а решту дала безкорисна праця членів Комітету. Знаю також, що така 576-сторінкова нотна книга багато дорожча від звичайного друку. В нормальних американських видавництвах, де кожду працю треба нормально оплатити, кошти її видання були б бодай 5 разів більші і в продажу, навіть при американських тиражах, вона мала б ціну понад 10 дол. Оце „господарське чудо”, що сталося з „Українськими Народними Мелодіями”, це виключно наслідок, щераз підкреслюю, безкорисної праці членів Комітету.

— Пане професоре, Ваш Кодекс, що за 2-3 роки появиться повністю в 10-ти томах, — чого щиро українська громада повинна бажати, — це ж буде репрезентативний твір, об'ємом більший напр., за „Енциклопедію Українознавства”, не кажучи вже, що його зміст так само важливий для зафіксування української культури. Як думаєте реалізувати видання дальших томів?

— Думаємо так, як Редакція „Листів до Приятелів” написала вже три з половиною років тому. А саме: „Передасмо цей Кодекс в опіку українському суспільству”. Коли між нашою громадою знайдеться зрозуміння для цієї справи, коли знайдуться люди, не тільки на словах захоплені цією ідеєю, а й рішені стати активними реалізаторами справи, коли передплатниками стануть не тільки вузькі музичні кола, але й ширші кола осіб, зацікавлених ростом української культури взагалі і врешті люди, що з інших аспектів,

Літературні нотатки**ВИДАННЯ ПОЕТИЧНОГО ДОРОБКУ ДРАЙ-ХМАРИ**

Михайло Драй-Хмара. **ПОЕЗИЯ**. Нью-Йорк: накладом Дружини Автора, 1964, 295 ст. Редактор В. Давиденко, мистецьке оформлення П. Холодного.

В історії нашої поезії, — проти неї зводить бій найбільша тоталітарно-поліційна потуга світу — почесне місце мають і ті, які поезію самі не писали, але уможливили її — бо любили поета, оберігали і підтримували його на волі і в неволі, носили йому передачі в тюрму, посилали пакунки й листи на далеку московську каторгу, тоді коли про поета і згадка була заборонена. Потім, потайки оплакуючи його загибель, серед переслідувань і злиднів зберігали скільки було змоги написане ним, вивезли ту спадщину крізь фронти війни з собою на еміграцію, і тут, відкладаючи по центові із скромних заробітків своїх, почали видавати ту поетичну спадщину. Колись про цих українських жінок — дочок, дружин, сестер — буде складена пісня, роман, кіноповість.

Нині до почесного золотого списку родичів Зерова, Филиповича, Плузника, Миколи Куліша, Костя Буревія (Едвард Стріха), Ю. Клена, додалися імена Дружини Михайла Драй-Хмари, Ніни Петрівни, та Доньки поетової — Оксани Михайлівни (Ашер). Завдяки їм ось перед нами одна з тих книжок, на появу яких давно чекалося.

навіть чисто патріотичних, хотіли б допомогти Видавництву передплатою, — тоді поява дальших томів Кодексу, думаємо, забезпечена. Розраховуємо виключно на передплатників. На книгарському ринку по крамницях Кодексу в продажю не буде. Ми розіслали значну кількість Проспектів українською і англійською мовами, є також оголошення в пресі і чекаємо тепер реакції громадянства. Від кількості передплатників буде залежати дальша доля Видавництва.

— Дякую, пане професоре. Віримо разом з Вами, що коли почастило побороти перші найтяжчі кроки, справа дійде незабаром до завершення.

Передплатуючи збірку „УКРАЇНСЬКІ ЦАРОДНІ МЕТОДИ“, уможливімо видання цього монументального твору, особливо важливого з наукового, мистецького і національного погляду.

Ціна видань: кожен том — понад 500 сторінок, в мистецькій твердій обкладинці, з текстами пісень і нотами — коштуватиме по 10,00 дол. *Умови передплати:* Перша грошова вплата — 20,00 дол. З цього 10 дол. за том, що вже вийшов, і який передплатник отримає негайно; другі 10 дол. — це заплата за останній том. Після появи кожного тому передплатник обов'язується протягом місяця влатити належність за нього (10 дол.).

Зголошення передплати, грошові перекази прохають скеровувати на адресу: **Selfreliance A/C 748, 558 Summit Ave. Jersey City 6, N. J.**

Туди ж прохають звертатися за проспектами видання в українській і англійській мовах.

Вчасним зголошенням передплати приспішуємо видання цього великого твору.

Лише яка четверта частина поетичного доробку Драй-Хмари була друкована за його життя. Це перша і остання збірка "Проростень" (Київ, 1926), відважний трагедійний сонет „Лебідь", що його видрукував Хвильовий у "Літературному Ярмарку" (ч. I, 1928) та може ще якісь переклади. Нинішнє видання подає досі невідомі загаломі поему "Поворот", та вірші 1926-35 років із недрукованих збірок "Соняшні марші" і "Поезії". Решту тому становлять поетичні майстерні переклади білоруських, російських, польських, чеських, французьких і німецьких поетів.

Книжка відкривається есеєм Оксани Ашер „Драй-Хмара як поет". Вправність і незалежність фахової opinіo почуваються в цьому нарисі, який подає образ поета незалежно і понад ті вузькі класифікації, що зводили Драй-Хмару лише до "школи" неокласицизму.

Закінчується книжка біографічним нарисом. Селянський син. Батько зумів забезпечити синові найкращу класичну освіту: — колегія Галагана і університет та аспірантура в Києві. Син був на висоті свого батька і пройшов на високі шпиль науки з золотими медалями. Виріс із нього першорядний учений-славист і поет. Знав мови французьку, італійську, німецьку змолоду. Поетичний талант, як і характер, був міцний, цільний, щирий. Такі натури не вгинаються, і коли перемога неможлива — гинуть як герої. Два арешти (1933 і 1935) кіпчилися страшною каторгою на Колимі, що за три роки з'їла залізне здоров'я Драй-Хмари. 25 жовтня 1935 року поет помер. Це повільне вмрання відвічується пекельно в листах і останньому вірші поета.

І для вступного есею і для біографічного нарису використано ненадрукований щоденник, нотатки та листи із заслання. Книжку прикрашають дванадцять фотографій поета і один рисунок, виконаний на Колимі 1937 р. невідомим митцем. Вкінці подано бібліографію.

Єдиний закид цьому цінному виданню — що воно могло б бути повніше. Тут не вміщено двох віршів із збірки "Проростень" та ще кілька, в тому й поему „Рушник", згадану в біографії. Також бібліографія могла б бути повніша. Крім друкованих наукових праць Драй-Хмари, цінний список яких подано в бібліографії, треба було б дати і бібліографію поетичних творів, оригінальних та перекладних. Бракує також бодай схематичної інформації про архів літературної спадщини поета, як також редакторських приміток стандартної натури.

З недрукованих раніше поезій Драй-Хмари найбільше вражають своєю досконалістю й силою десять сонетів, писаних 1929-30 рр. В них зеровська чіткість ритму й речення плюс драйхмарівський глибинний темперамент. Окреме місце займає в цьому томі недокінчена поема "Кюшмар", писана терцинами. Це опис сну, в якому відбувається боротьба поета із велетенським удавом — "чорним повзуном". Писана 1930 року — ця поема відображає настрій доби початку геноциду на Україні.

Багатство словника, як на архаізми, так і на новотвори, сильна фантазія, поетичний темперамент, щирість, характерність, культура вірша, що поєднує мальовничість із музичністю — роблять цю книжку поезій Драй-Хмари непроминальним явищем в історії нашої поезії.

На тому ж рівні стоять і переклади Драй-Хмари. Тут знайдемо переклади з французьких парнасців і символістів, приготовлені для антології французької поезії, що її вже в друковій конфіскувала цензура, також переклад поеми Лермонтова „Демон". Але справжньою

перлиною є Драйхмарині переклади поезії білоруського поета Максима Богдановича, вони певне дорівнюють оригіналові і дають так відчуті білоруський поетичний світ, як у перекладі Рильського — польський. Оксана Ашер у вступному есеї згадує, що Драй-Хмара "любив перекладати поезію і ця праця давалася йому легко". Це було вроджене обдарування. З есею довідусь, що Драй-Хмара виконав переклад "Божественної Комедії" Данте, але його конфісковано під час арешту поета. Тепер як раз у грудні 1964 сповняється 30 років з часу розстрілу у Києві 28-ох письменників. Тоді по свіжій крові друзів писав Драй-Хмара вірш, яким закінчимо нашу нотатку про цю незвичайну книгу.

Від болю сонце скорчилось і в'яне,
пірнувши в буйну кров гарячих ран,
і в кожному серці вістря ятагана,
і кожне горло стягує аркан.

Гамуймо сіль, що облікає щокі,
ковтаймо спазми сполотнілих губ,
поки в туманах висє звір і поки
гадючий свист повзе на свіжий зруб.

Дереворуби, ми столітні хащі
прорубуєм і морок рвем ущент —
нехай з фалянги вибува найкращий —
її ще дужче зміцнює цемент!

ПРИБУВ ДОВГОЖДАННИЙ ОДИСЕЙ

Гомер. ОДИСЕЙ. Переклав із старогрецької і склав примітки Борис Тен. Передмова Олександра Дейча. Художнє оформлення Л. Склітовського. Київ: Державне в-во художньої літератури, 1963, 468 ст., тираж 4.000, Ціна 85 копійок.

Це поява епохальна в історії української культури. Учора можна було сказати: ми ще й досі не маємо доброю українською мовою трьох головних творів греко-римського світу — „Іліади“, „Одіссеї“, „Енеїди“ — які стали, поруч із християнством, підвалиною європейської культури. Сьогодні вже так сказати не можна. Нарешті і на Україну прийшов Одисей, в українському перекладі знавця стародавніх мов Бориса Тена (дійсне ім'я — Микола Васильович Хомічевський). Це перший переклад, про який можна сказати, словами О. Дейча, що він "значною мірою зберігає вірність оригіналові і разом з тим читається легко й невимушено." Ми не здивуємось, переконавшись, що мова цього перекладу на рівні ліпших зразків сучасної української літературної мови — адже Борис Тен — досвідчений майстер ще з великої епохи 20-х років.

До Бориса Тена ми мали два повних переклади „Одіссеї“ — один О. Навроцького, що являв властиво переспів на наш народнописаний склад; а другий П. Ніщинського, що вийшов у Львові 1890 р. (ч. I) і 1892 (ч. 2). Переклад Ніщинського тримався гомерівського гексаметру, він відіграв свою роль, але не став клясичним перекладом. Клясичний переклад Гомера дали українці росіянам ще 1807-29 років, коли Микола Гнєдич, нащадок козацького роду, добрий знавець української мови, історії й культури, дав перший і на довгий час „без-

конкуренційний" переклад „Іліади" на... російську мову. А Україна ще й досі не має видрукованого класичного перекладу "Іліади". Колиш Микола Зеров казав, що Україна (Котляревський) дала найкращу травестію на Вергілієву „Енеїду", але й досі не має перекладу поеми Вергілія на літературну українську мову. Зеров працював над перекладом „Енеїди" у концтаборі на Соловках, але згинув там разом із своїм перекладом.

Отож боротьба за класичний переклад Гомера і Вергілія на українську мову встелена жертвами культурними (Гнєдич) і культурно-мартирологічними (Зеров), але ось тепер маємо першу дійсну перемогу в цій віковій боротьбі, — „Одіссею" в доброму почитному перекладі Бориса Тена. Спасибі і перекладачеві і його прихильникам, які допомогли просунути переклад до друку і серед яких мабуть був покійний Максим Рильський.

Все ж у цій боротьбі противник не поступився повністю: тираж „Одісеї" обмежений до ступня дискримінації — всього 4.000 примірників. Не можна дістати його тепер ні в Нью-Йорку, ні в Канаді, ні в Києві. Якщо в Києві не дозволять другого видання, то варто було б перевидати тут фотографічним способом.

Юрій Дивнич

Т. С. Еліот. ВБИВСТВО У СОБОРІ. Переклад Зенона Тарнавського. Додаток: СПУСТОШЕНА ЗЕМЛЯ. Переклад І. К.; ВЕЛИКОПІСНА СЕРЕДА. Переклад Вадима Лесича; ПОДРОЖ ТРЬОХ МУДРЕЦІВ, переклад Вадима Лесича. Мюнхен: видання „На горі", 1963, 104 сторінки.

Цим виданням Ігор Костецький, найоригінальніший у нас видавець, спорудив пам'ятник покійному вже тепер Зенонові Тарнавському. Бо, поміняючи вже саму вартість і важливість першого перекладу славетної п'єси Еліота, сама редакційна і мистецько-поліграфічна якість видань Костецького — нагадує твір композитора. Ілюстрації, примітки, коментарі, монтаж, шрифти — все сполучено з таким смаком, у цілості, що „звучить" як пісня. Ця книжка являє собою доповнення до раніше виданого Костецьким „Вибраного т. с. Еліота" (1955).

ВИВІД ПРАВ УКРАЇНИ. Документи і матеріали до історії української політичної думки. Впорядкування, вступна стаття і довідки Богдана Кравцева. Нью-Йорк: Дослідно-видавниче об'єднання „Пролог", 1964, Ст. 250.

Ця книжка, на якій стоїть цифра ч. 15 „суспільно-політичної серії" ви-

дань „Прологу", являє собі своєрідну політичну антологію історичних документів, програмових брошур і історичних та публіцистичних писань. Принцип їх добору — обґрунтування національно-історичної та державної окремішності й самостійності України, починаючи від Хмельницького і кінчаючи нашим часом. До кожного матеріалу зазначено джерело. Така книжка необхідна для політичної самоосвіти і еміграційного і домашнього читача.

Зосим Дончук. БУДИНОК ІЗІЗ. Роман. Філадельфія: накладом автора, 1964, 296 ст.

Цей роман, написаний в жанрі близькому до публіцистично-нарисової белетристики, змальовує життя української громади в Філадельфії в час після напливу маси нових втікачів по другій світовій війні. Поруч з вигаданими особами в романі згадуються і особи дійсні, звані в нашому суспільстві. В романі чимало полеміки.

Леонід Полтава. БІЛА ТРАВА. П'ята збірка (поесій). Філадельфія: в-во „Америка", 1963, 24 ст.

Леонід Полтава. РАЙДУГА. Поема. Нью-Йорк, 1963, 14 ст.

„Біла трава" — це зразок віршів-

образів „спустошеної землі” після тотальної атомової війни. Окремі вірші сильні. Крім прямого сенсу, поезії мають психологічну підтекстовку — посереднє білотрав’я душ.

Поема „Райдуга” присвячена „Метрополітові-Ісповідникові Кир. Йосифові Сліпому.”

Юр. Д-ч

ПРИСЛАНЕ ДО РЕДАКЦІЇ:

ЗА ДЕРЖАВНІСТЬ. Матеріали до історії Війська Українського. Збірник 10. — Редактор: генерал М. Садовський. Літ.-мовний редактор: ппор. П. Газриш. — Обкладинка проф. П. Холодного (старшого). Заставки графіка полт. М. Битинського.

Видання Українського Воєнно-Історичного Інституту. Торонто, 255 ст. Інститут плянує з початком 1965 року приступити до підготовки й редагування матеріалів до 11-го збірника „За державність”.

Д-р Тимотей Мацьків. З-над Дністра на канадійські прерії. Мій життєвий шлях.

Обкладинка проф. І. Кейвана. Карта Побережжя інж. В. Горбая. Едмонтон, 1963. Ст. 208.

Спомини писані „головно з тою метою, щоб мої нащадки, себто внуки, народжені в Канаді, знали і не забули в країні нового поселення, звідки їх предки і вони самі походять, де їх справжня, а не тільки прибрана батьківщина...”

Яків Зозуля: Кінець російської елади на Україні. Огляд подій та особисті спогади. — Друге виправлене видання. Відбитка з Правничого Вісника, 1963. Накладом автора. — Нью-Йорк, 1964. Ст. 20.

Д-р Юрій Феценко-Чопівський: Професор І. А. Феценко-Чопівський, професор, український вчений, політичний і громадський діяч. — Біографічний нарис. Накладом автора. Нью-Йорк, 1964. Ст. 18.

ДО ШЕВЧЕНКІВСЬКОЇ РІЧНИЦІ ШЕВЧЕНКОВЕ СЛОВО І СЛАВА

Антологія перекладів з Шевченка чужими мовами.

За редакцією Богдана Кравцева. В-во Миколи Денисюка. Чикаго, 1964. — Ст. 456, тверда оправа, з позолоченням. Ціна 7,00 дол.

Всіх моя у цьому виданні — 29, в тому 21 європейська, а решта з інших континентів, між ними вірменська, грузинська, навіть корейська, японська й інші, передані їх традиційно-старовинним письмом. Окремі статті інформують про історію перекладів подають прізвища перекладів і назви перекладних збірок.

Тарас Шевченко: ВИБРАНІ ТВОРИ. Поезія та проза. Ілюстрації з оригіналів Т. Шевченка. Англійською мовою.

В-во Прогрес, Москва, 470 ст.

Roman Smal-Stocki: SHEVCHENKO MEETS AMERICA. Видання: Marquette University, Slavic Institute, Milwaukee, Wisc. — 1964, ст. 74.

Taras Shevchenko. ТАРАС ШЕВЧЕНКО. — Memorial Book — Пропамятна Книга. — Видання Комітету Побудови пам’ятника Шевченкові в Вашингтоні. — Книга великого формату з численними фотознімками. 1964. Ст. 128.

Василь Чапленко

ДРАМАТИЧНІ ТВОРИ

(Обкладинка Володимира Баляса.

Нью-Йорк, 1964. Ст. 307).

Зміст: Від автора. — Героїчне (Драмоване оповідання). — Цяця — молодичка або усякої тварі по парі (Комедія на 4 дії). — Купідонові стріли (Історично побутова комедія). — Пеня на Дзюбину голову (Жарт на одну дію). Життя і серце (Драмаітичний етюд). — Сватання у Львові (Комедійка) — Гетьманська спадщина (Історична комедія на 3 дії). — Чий злочин? (Драма на 4 дії). — Третя сила (Драмаітичні картини).

Пам'яті свідків великих днів

Один за одним відходять провідні діячі й свідки великих днів 1917-1920 років. Жалобні дзвони чорних газетних рам звіщають про кінець їх життєвої мандрівки.

1 листопада ц. р., в Кельн (Німеччина) помер

АНДРІЙ МЕЛЬНИК

Голова Проводу Українських Націоналістів.

В сумному повідомленні подані такі його титули: командир сотні УСС, співорганізатор Корпусу і командир Групи СС, Отаман Військ УНР, Начальник Штабу Дійової Армії УНР, Ревізор Військових Місій УНР закордоном, перший Крайовий Комендант УВО, Голова Крайового Сенату УВО-ОУН, політв'язень польських тюрем і німецького концтабору.

Ці офіційні титули запевняють Покійному почесне місце в новій українській історії. Та є ще неофіційний титул, не менше цінний за попередні: в час заламання громадської, зокрема революційної, моралі полковник Андрій Мельник, стоячи на чолі революційної організації, зберігав достоїнсть людини і залишив по собі пам'ять шляхетної постаті в менш шляхетні, воєнні і післявоєнні роки.

Проводові Українських Націоналістів висловлюємо співчуття.

Отримавши докладніші дані про заслання та останні дні життя

МИХАЙЛА МАТЧАКА

подаємо ці сумні вістки його, приятелем і знайомим.

Сотник Січових Стрільців, ад'ютант командира СС, потім посол до Варш. Союму, член Гол. Секретаріату Укр. С-Р. партії, директор Укр. В-ва Краків Львів.

Арештований в лютім 1947 року у Відні, засуджений у Києві на 25 років „перевиховання” в робітничому таборі Спак коло Караганди. Там працював зразу фізично при земляних роботах для споруди житлових будинків табору. Пізніше, завдяки тому, що знав російську мову, переведений на канцелярську роботу в управі табору.

У вересні 1955 року влада оголосила амністію, між іншими для інвалідів (понад 60 літ життя). Під цю категорію попав Михайло Федорович. 1956 р. після 9 літ заслання, Михайло Федорович опинився в Потьмі (Мордва) в перехідному таборі для чужинців, бо він був особою „позасоветського громадянства”. До цього табору приїздили з Москви комісії, допитували людей і звільнених відправляли закордон. 1958 р. Михайло Матчак захворів і його перевезли до дому інвалідів. Знесилений, він догорював. В такому стані дістав остаточно оформлений дозвіл на виїзд. Скористати з нього не міг: помер в листопаді 1958 р. — Його тіло перевезено до Львова і поховано на Личаківському кладовищі, трохи глибше за могилою Івана Франка.

Вісті з Українського Публіцистично-наукового Інституту

УКРАЇНСЬКА ПРЕСА В АВСТРАЛІІ ПРО ВИДАННЯ ІНСТИТУТУ

„Українець в Австралії“, в ч. 26/168 ст. 5, з 24.12.1963 містить нотатку про три памфлети, видані Інститутом минулого року (Кубійович: Західні українські землі і їх національне обличчя; Ст. Ріпецький: Українсько - Польська війна і ухвали Ради Амбасадорів з березня 1923 року; М. Галій: Голод в Україні /в його 30-ліття/).

Автор нотатки: Ст. Радіон. Подасмо її текст:

Ці всі три памфлети англійською мовою видав Український Публіцистично - Науковий Інститут у Чикаго за власні й фондаторів гроші. Памфлет про голод в Україні в 1932-33 рр. виданий коштами нашої централі — Союзу Українських Організацій Австралії.

Нехай противники М. Шлемкевича, що хочуть казати, а УПНІ робить надзвичайно корисну роботу. Можна всіляко думати про форму їх видавч брешурями, але зміст кожного з них опрацьований так, як треба подавати правду про Україну формою поокремих тем. В них немає пропаганди, а гола правда, виложена популярно строго науковою фор-

мою, таки буде впливати на формування прихильної думки про Україну на кожного неупередженого, збаламученого ворожими фальсифікатами чужинця. А майже, всі ті, що ставляться неприхильно до визволення України не є зовсім ворогами її. Це просто жертви ворожої Україні пропаганди, баламутства.

Прихильні оцінки має праця проф. П. Одарченка: „Світова слава Шевченка“, видана Інститутом цього року. „Вільна Думка“ (Сідней) в ч. 36 (785) з 6.9.1964 пише:

Перед нами щойно видана в Америці праця П.Одарченка „Світова велич Шевченка“ (Т. Г. Шевченко в світлі світової критики). Це надзвичайно корисне й потрібне видання. Тут зібрано й відповідно коментовано найголовніші відгуки, уривки розвідок, вислови та згадано головніші видання чужоземних письменників, літературознавців, поетів про творчість Тараса Шевченка та його місце в світовій літературі. Серед авторів цитат та праць бачимо найславніших діячів літератури як з-поміж слов'ян, так і з-поміж західнього світу. Ці відгуки, що

30 вересня у Нью-Йорку помер

ВАСИЛЬ КОСАРЕНКО-КОСАРЕВИЧ

публіцист і політик.

1918-1919, починаючи від мирових переговорів у Вересті, на дипломатичній службі УНР. Згодом на еміграції в Німеччині. Підчас другої світової війни, меморіал Косаренка з протестом проти німецьких жорстокостей в Україні, спричинив його ув'язнення в концтаборі. — В ЗДА, Василь Косаренко-Косаревич віддався публіцистиці. В більшій праці під назвою „Московський Сфінкс“ (вийшла в українській і німецькій мовах) і в своїх статтях, друкованих у різних українських газетах, Покійний фанатично поборював російський імперіалізм.

3 ЛИСТІВ ДО РЕДАКЦІЇ

почали з'являтися у світовій пресі й літературі ще, починаючи з 1843-го року, досі були майже невідомими навіть багатьом знавцям літератури, не кажучи вже про загал. Тут ми вперше бачимо нашого Шевченка очима цілого культурного світу. Тут висловлено всю велич і значення Шевченкового генія для скарбниці світової літератури. Тож у цьому велика подяка як авторові цієї праці проф. П. Одарченкові, так і Українському Публіцистично-Науковому Інституту в Америці, що випустив таку корисну працю друком. Сподіваємось, що це видання незабаром з'явиться і в перекладі іншими мовами, а найперше англійською.

Автор замітки: Дмитро Чуб.

В цій же газеті ч. 45 (794) з 8.11.1964 поміщена довша стаття Ст. Радіона про цю працю проф. Одарченка. Автор ілюструє свою оцінку цитатами з цього памфлету і в висновку пише: „Огляд П. Одарченка читається з цікавістю і, безперечно, він є добрим вкладом у шевченкознавство”.

Збірка на новий памфлет

Як зазначено в памфлеті про „Голод в Україні”, він виданий коштами Союзу Українських Організацій Австралії. Тепер проводиться збірка між австралійськими українцями, щоб уфундувати новий памфлет Інституту. Прізвища осіб, що склали гроші на цей новий памфлет, будуть поміщені на його обкладинці. По 10 фунтів вплатили Вшан, ПП: О. Булка, Д. Василів, Р. Капко, О. Магіяш, П. Шкурат, І. Юшка. По 5 фунтів: В. Прокопів (покійний), М. Лаврівський, Т. Чубатий, ПП Лаврівський і Чубатий живуть в Аделаїді, всі інші Мельборні.

До теплої статті, присвяченої пам'яті Дмитра Палієва, друкованої в останньому числі „Л. до Пр.”, додаю від себе ще таку згадку: По закінченні нашої регулярної війни з москалями у кінці 1920 року, Армія УНР опинилася в Польщі в таборах для інтернованих. В умовах матеріальних недостатків, півголодування й безчинності Армія наша стала перед небезпекю морального розкладу. Міжнародна ситуація тодішня, не давала підстав до можливого відновлення у ближчій майбутності нашої збройної боротьби проти Московщини. Рахуючися з фактичним станом уряд УНР, вже на початку 1921 року, виробив обширний план всесторонньої чинності всіх складників новопосталої великої української політичної еміграції в Європі. Десь у лютому 1921 року викликано мене до Тарнова і тодішній міністр закордонних справ УНР Андрій Ніковський повідомив мене, що згідно з рішенням уряду, я відкомандировуюся з моєї теперішньої праці в українській дипломатичній місії в Варшаві в розпорядження міністерства освіти. Щодо моєї майбутньої праці я маю дістати вказівки, від міністрів В. К. Прокоповича і П. І. Холодного. Вони мене поінформували докладно про прийнятій урядом УНР план еміграційної чинності і запропонували мені керувати акцією виділення із української еміграційної маси всіх, що мають охоту закінчити освіту в європейських школах і здобути собі відповідний фах; зорганізувати їх у самодіяльних і самоуправних формах і випхнути їх із таборового животіння у широкій європейській світ академічної праці та науки. Словом, створити серед української таборової молоді рух до першоджерел євро-

пейської культури. Уряд УНР офіційно не буде фірмувати цього студентського руху, однак пильно буде за ними слідкувати, бо надає йому велике конструктивне значення для всієї української еміграції. Остаточні ідеологічні напрямні я одержав на парубочинній конференції з С. В. Петлюрою, який зазначив мені, що вибрано мене на ведення цієї відповідальної справи тому, що йому особисто дуже подобалася організаційна метода передвоєнної української Громади у Варшаві, в якій я був міцно індогтринований. С. В. Петлюра пригадав собі розмови на ці теми зі мною під час наших спільних проходок по московському Кремлі в жовтні 1915 року...

Праця, що розпочалася заснуванням Української Студентської Громади у Варшаві в березні 1921 року, привела в грудні тогож року до існування чотирнадцяти Громад із понад півтори тисячами членів, об'єднаних в Союзі Громад Українських Студентів-Емігрантів у Польщі. В тому часі вже вироблено методи звільнення студентських кандидатів із таборового інтернування і вписування їх на польські високі школи, також уже розпочалося мандрування за „зеленими візами“ через Карпати до Чехословаччини і Німеччини...

Проблема, що найбільше турбувала нас при веденні нашого студентського „драгн нах вестен“, була в тому, як вилінувати себе із отруйної атмосфери тодішньої ворожнечі і ненависти поміж галицьким суспільством — „Петрушевичівцями“ і придніпрянською еміграцією — „Петлюривцями“... Треба було знайти формулу, що не допустила би до руйнівної незгоди і поміж молодше покоління... Треба було узгодити акцію студентів-емігрантів із акцією студентів-галичан, що пе-

реводили в цьому часі бойкот польських шкіл і організували свої таємні Українські Високі Школи у Львові.

Для цього Головна Управа Союзу Укр. Студентів - Емігрантів звернулася до Централі Українського Студентства Галичини з пропозицією прислати своїх поважених представників на черговий Третій З'їзд Представників Студ. Емігрантських Громад у грудні 1921 року в Варшаві. На цей з'їзд прибули представниками галицького Студентства Дмитро Паліїв і Іван Гладилевич. З ними у нас молодих петлюрівців зразу ж встановилася атмосфера взаємного порозуміння, довір'я й пошани. Особливо, завдяки політичному тактові Д. Палієва, вдалося нам скерувати напрямки наших рухів рівнобіжно — до одної цілі: — Освіченої, Культурної, Соборної, Незалежної й Самостійної Української Держави. З'їзд прийняв відповідні резолюції, серед яких була й заборона укр. студентам-емігрантам записуватися на студії до польських високих шкіл Львова і Вільна... Узгоджена була на цьому з'їзді з галицькими делегатами й тверда лінія не допускати большевицьких впливів до студентського руху, щоб не терпіти наслідків таких, які дала вже орієнтація на Москву серед старшого громадянства галицького і придніпрянського...

На фотознімці Студентського З'їзду поміщені на сторінці 78, число 255 „Української Еміграції“ Симона Наріжного, Д. Паліїва видно поміж Т. Олесіюком і А. Гінейком, а І. Гладилевича поміж А. Іващенком і Ю. Дараганом.

Заключену нами в грудні 1921 році угоду поміж галицьким і придніпрянським студентськими рухами дотримали обидві сторони і цим здобули собі тверду підста-

Ч О М У ?

● (Уривок із листа до редакції): ...Мені дуже „подобалась” одна частина листа священників Скrentонського деканату, надрукованого в останньому числі „Л. до Пр.” Відкрити критику стану в українській католицькій Церкві в США, яку дав проф. Кубійович, священники пояснюють тим, що — як казав їм один член НТШ — „Кубійович має масло на голові”... Який зв'язок між тим „маслом на голові” і змістом критики сумного стану в Церкві, залештається тасмницею „логіки в головах” осіб, що писали й підписували таку заяву. І чи личить священникам покликатися на засекреченого вченого з НТШ, який очорнює голову європейського Н-

ТШ?!. Повторивши закид, священники пишуть: „Що він (той анонімний учений, ред.) хотів тим сказати, не беремося цього аналізувати”... Чому? Це ж обов'язок того, хто повторяє такий закид, прослідити, чи закид має якусь основу, чи це просто злобний наклеп.

Відповідь: Погоджусь в Вами, Приятелю. Тим більше, що той „один з наших священників”, який аж із Нью-Йорку привіз відкриття про „масло на голові”, не потребував би так далеко їхати, щоб перевіряти правдивість закиду. Адаже на місці, у Скrentоні, він має членів НТШ. Чи не було б пристойно тепер спитати їх про те „масло” і хай би вони дали відкритє, як личить чесним ученим, пояснення...

● В кількох числа „Л. до Пр.” піднесено справу Культурного Фонду ім. Шевченка. Чому довокла цієї справи таке мовчання? Чому цю ідею не піднімають Літературно-мистецькі Клуби в різних містах? Чому мовчать музики, Музичні Інститути? Де мистці-малярі, де різьбарі, і їхнє, зрештою, рухливе Об'єднання? Де учені? Спілка журналістів? Чому мовчать найбільш зацікавлені цією справою культурні діячі? Чому не зрушують громадської думки? Чому не домагаються? Справді, має слухність Р. Срібний, коли в останньому числі журналу нарікає на те, що письменники, музики, мистці, вчені „мовчазно під порогом” чекають „ласки з панського столу, щоб потім так само боязко, шепотом нарікати на кривду.”

Відповідь: Ми дістали кілька листів і то від визначних діячів культури. Не наводимо їх, бо в них стільки песимізму, що листи не заохочували б до дії, але підсилювали б апатію. Не друкуємо їх ще й тому, бо в них така зневага, навіть погорда для людей,

ву безконфліктної кооперації не лише під польською владою, але й на терені інших європейських держав. На Конгресі Укр. Студентства 1922 року в Празі бльок Галицького Красового Студентства і Союзу Громад Укр. Студентів Емігрантів у Польщі не допустив до опанування ЦЕСУСа галицькими емігрантами (переважно віденськими) большевизанами. Той же бльок у 1923 році довів до ліквідації большевицької домени — ЦЕДУСа і до імпотентности всіх майбутніх організаційних большевицьких експозитур серед української студентської молоді. Засади встановлені в грудні 1921 року на переговорах з Д. Палієвим і І. Гладивичем зберегли ЦЕСУС в дії до нинішнього дня. Українська студентська молодь двадцятих років своїми власними силами стала реалізувати ідеї українського СОБОРНИЦТВА, так нерозумно злегковажені попереднім поколінням...

Т. Олесіюк

що в їх руках фонди, і стільки гострих слів під їх адресою, що містити ці вислови трудно. Однак, мусимо завважити, що цього роду реакції не можемо визнати корисними. Вони облегливають накіпаний біль, вони дають розряд нагромадженому невдоволенню. Але об'єктивна користь від цього мала. Сподіймося, що наші культурні організації прокинуться з апатії й безнадії, і спільними зусиллями доб'ються того, що їм належить. Адже поважні залишки

з Фонду Пам'ятника Шевченка — це громадські гроші, призначені для культурних цілей. І громада має право домагатися аніту, має право і обов'язок домагатися відповідного ужитку цих грошей. У цьому зацікавлені не тільки діячі культури, але великою мірою саме Комітет Пам'ятника Шевченка. Ясний зв'яз і розумне призначення решток Фонду усунуть недовір'я й підозри, які шквються в суспільстві.

Від видавництва

Останнє число журналу за цей — 1964 рік вийде в січні. В-во докладатиме старань, щоб у наступному, 1965, році приспівити вихід чисел. Але це залежне від співпраці Читачів. Журнал не може дотримувати реченців, коли Читачі спізняються з присилькою передплати на місяці, навіть на рік. Тож прохасмо вже, якнайскорше, відмовити передплату на 1965 рік і цим уможливити точнішу нову журналу.

ФОНД ПОМОЧИ НЕСПРОМОЖНОМУ БРАТОВІ

До 1 грудня на цей фонд прислали Вшан. ПП: по 5,00 дол. Р. Фостина, Брукліни; Н. Н. Нью-Джерсі. — По 3,00 дол.: П. Кулиняк, Ньюарк. — По 2,00 дол.: Ол. Гончар, НЙорк; Ст. Рожок, Філадельфія. Щиро дякуємо. Далі буде.

ЗБІРНЕ МЕЦЕНАТСТВО

До 1 грудня прислали Вшан. ПП: К. Кізюк, Честер (6,00); Р. Кришталський, Ньюарк (12,00); П. Кулиняк (12,00); А. Нічса, Пассаїк (10,00).

Всім Членам Збірного Меценатства вислали два числа НОТАТНИКА (серпень, жовтень). Коли хто не дістав, прохасмо карточкою повідомити. Виплемо ще раз.

За дотеперішню допомогу видавництву щиро дякуємо. Завдяки Членам Збірного Меценатства в-во може думати про новий крок вперед у наступному році до покращення вигляду і збільшення змісту журналу.

Умови передплати:

на рік 5.00 дол.
на півріччя 2.75 дол.
окреме число 0.50 дол.

Адреса „Листів до Приятелів”
— LETTERS TO FRIENDS,
P. O. Box 428 Newark 1, N. J. USA.

Адреси для Австралії:

Dr. V. Bilynskyj, 43 Mathoura Rd.
Toorak SE. 2, Victoria, Australia.
Mr. I. Hrynewych, 121, Kildare St.
Blacktown N.S.W. Australia.
Mr. T. Pasiczynskyj, 60 Hughes St.,
Mile End. South Australia.

В-во „КЛЮЧІ”

З а р е д а к ц і ю : М. Шлемкевич
За в-во Д. Кузик. Л. Ломіш. О. Олесницький. Ом. Тарнавський

